

**MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
Munkafüzetek 90.**

Antos Balázs - Fiáth Titanilla

Határsávok

Az identitás meghatározói egy nyugat-magyarországi faluban

© Antos Balázs - Fiáth Titanilla, Budapest, 2003.

Szakmai lektor: Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor

Sorozatszerkesztő: A. Gergely András

ISSN 1416-8391

ISBN 963 9218 81 2

**MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont
Budapest, 2003.**

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények vitáit és terjedését. A publikációk a szerzők véleményét tartalmazzák, amelyért maguk a szerzők vállalnak felelősséget. E tanulmány megjelenését az ELTE BTK Szimbiózis Alapítványa, és az MTA Politikai Tudományok Intézetének segítségével tette lehetővé. Kiadásához az OTKA T 035241 számú kutatási keret biztosított anyagi háttérrel.

A szerzők az ELTE és a Vas Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ támogatását élvezték. A kiadvány első kötete annak a sorozatnak, amely a térség más településein készült kutatásokat is be kívánja mutatni. A kutatás szakmai irányítói Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor voltak.

Kiadni, másolni csak a szerzők engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: identitás, társadalmi normák, kultúra, közösség, kulturális antropológia, értékrend, rítusok, viselkedési stratégiák, életmód, szokások, hagyomány, szociológia, hatalom.

Köszönettel tartozunk Kapitány Ágnesnek, Kapitány Gábornak, Sárkány Mihálynak és A. Gergely Andrásnak észrevételeikért és hasznos tanácsaikért.

TARTALOM

Ajánlasként...

1. Bevezetés

1. 1. *Ott* írni
1. 2. A kutatásról
1. 3. Mit érdemes tudni a *miről*?

2. „Óslakosok” és gyüttmentek

3. Tradicionalisták és modernnek

- 3.1. Nyilvános terek használata
- 3.2. Privát terek használata
- 3.3. Időbeosztás
- 3.4. Munkavégzés
- 3.5. Állattartás
- 3.6. Bevásárlás
- 3.7. Egészség - betegség
- 3.8. Tradicionalisták és modernnek: összefoglalás
- 3.9. Az asszonykör

4. Az ember közösségben elfoglalt helye és az identitás meghatározói: összegzés

5. A hatalom képviselői

- 5.1. Betelepülő és hagyományörző: a tanító
- 5.2. „Betelepülő” és modern: a budapesti vállalkozó
- 5.3. Óslakos és hagyományörző: a polgármester
- 5.4. Óslakos és modern: a polgármester-jelölt
- 5.5. A hatalom képviselői: összefoglalás

6. Gyepü, a varázshegy: összegzés

Felhasznált irodalom

Ajánlásként...

Terepmunka-bázist kerestünk hallgatóink, az ELTE BTK Kulturális Antropológia Tanszékének hallgatói számára. Arra gondoltunk, hogy jó volna egy hely, ahová évről-évre vissza lehet térni, ahol különböző témák kutatói egymás munkájára építve tanulmányozhatnák egy, ha természetesen nem is zárt, de relatíve körülírható kulturális egység életét. Találtunk ilyen helyet, és a szálláshelyet biztosító Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ támogatásával az első csoport 1998 őszén meg is kezdhette a munkát. A megtalált terep a saját társadalmát kutató kulturális antropológus számára szinte ideálisnak mondható. Először is modern társadalomban ritkán találni a „relatív körülírható kulturális egység” fogalmának jobban megfelelő természetes életközeget, mint az az öt település, amely egy három város által kijelölt háromszögben magát kistrégióként több szempontból is egy egységnek tekinti, és gyakran „Ötfaluként” is aposztrofálja; a földrajzi környezet közösségén - és a korábbi rossz-émlékű falukörzetesítési program szervezeti összerendezésén - kívül rokonsági szálak is átfonják e falvakat; a temetők sírfeliratain, a hősi emlékműveken, az útszéli fogadalmi kereszteken nagy arányban ugyanazok a (magyar, német, szláv) nevek ismétlődnek. Mint egyik kutatócsoportunk adatai is megerősítik: a házassági statisztikák az egyes falvak tekintetében exogámiáról, az öt falu viszonylatában viszont eléggé nagyfokú endogámiáról tanúskodnak. Ez izgatóan emlékeztet az ősi törzsi-nemzetségi tendenciákra, és megerősíti azt a feltevést, hogy itt az etnológia számára valóban ideális „szigetet” találunk, bár biztosan csak azt - az eléggé magától értetődő tényt - állíthatjuk, hogy a közös bálók és egyéb szórakozási alkalmak teremtenek leginkább alkalmat a pártalálásra, a szomszéd falvak fiaival-lányaival kibővítve az egyes, amúgy viszonylag kis falvakban közösen felnőtt fiatalok számára kisebb vonzerővel bíró helyi választékok. Az öt falu semmiképpen sem holmi idealizálandó archaikus kövület; egy modern társadalom modern, többé-kevésbé mobil emberei lakják őket, a közös hagyományos keretek viszonylagos körülírhatósága, a lakók máig eleven életközössége azonban különösen alkalmassá teszi ezt a terepet arra, hogy kutatói a kulturális antropológia azon célkitűzésének megfelelően közelíthessenek hozzá, hogy egy sajátos kultúra jellegzetességein keresztül szerezzenek újabb ismereteket az Ember természetéről.

Az öt falu (a személyiségi jogok védelmében az alábbiakban és a továbbiakban is fiktív nevek jelölik őket) számos olyan sajátossággal bír, amelyek különösen izgalmas kutatási tereppé tehetik őket. Határövezetben fekszenek; ez a sajátos történelmi-politikai körülményeken kívül a kultúrák találkozásának az antropológiában oly kedvelt kérdésfeltevését is az itt magától értetődően vizsgálható kérdések közé emeli. (A három nemzetiségű eredet a nemzetiségek közti viszonyok kérdését is idekapcsolja, de - mint a sorozatban bemutatandó kutatásokból kiderül - ez nem eleven jelenség: a nevükben német és horvát eredetet mutató családok ezen a vidéken már teljesen elmagyarosodtak). Ám az eddig említetteknél talán még inkább meghatározza az öt település arculatát az a tény, hogy kedvelt üdülőterületről van szó: az „öslakosok”, „betelepülők”, „üdülők” és „turisták” közti viszonyok ugyancsak alkalmas lehetőséget kínálnak a különböző kultúrák találkozásának bemutatására.

A helyi sajátosságokra építve az alábbi témajavaslatokat kínáltuk a terepmunkára jelentkező hallgatók számára:

1. Az öt falu kapcsolatrendszere. Rokonsági viszonyok, gazdálkodási-, ill. munka-összefonódások; közös intézmények, stb. Van-e kistrégió-tudat, („Ötfalu”-tudat), s ha igen, miben áll? Milyen a többiek és önmaguk szemében az egyes falvak „személyes” arculata? Van-e általánosítható tapasztalat az öt falu szerepmegosztásában?
2. Az öslakosok-betelepülők-üdülők-turisták kultúrájának különbségei és viszonya
3. A határ (politikai és kulturális) szerepe; a határon átnyúló kapcsolatok, életmódminták, a „határmentiség” sajátosságai;
4. A betelepülők és üdülők között sok a külföldi. (Részben hazatelepülők, részben nyugatiak) Milyen a hozzájuk való viszony? Milyen szerepük alakul ki a település életében? Milyen vélemények vannak a hazai földek külföldiek tulajdonába kerülésével kapcsolatban?
5. A három város (közülük egy a határ túloldalán) milyen szerepet játszik az öt falu életében? Melyikbe milyen céllal járnak és miért oda? A város hatása a falura - és viszont...
6. A települések öngazgatásának-önszervezésének, formális és informális vezetésének hagyományai, ezek alakulása a közelmúlt történelmében és mai formái.
7. A rendszerváltás hatása a településeken. Pártok jelenléte, választások; az önkormányzat működése. Kárpótlás, munkanélküliség, egyéni vállalkozások.
8. A települések ünnepeinek átalakulása. Régi ünnepek jelenlegi ünneplésmódjai. Új ünnepek (szovjet csapatok kivonulásának ünnepnapja, új hagyományok születése)...

S természetesen, mint bármely terepmunkán, itt is fennállt az a lehetőség, hogy a kutatás során előre nem látott jelenségek kerülnek a figyelem középpontjába.

A települések történetével, egyes sajátosságaival, néhány kulcsszemély szerepével illetve az elméletben tanult terepmunka-módszerek gyakorlati alkalmazásának lehetőségeivel foglalkozó előkészítés után a kétfős csoportok - a munkát nagyon megkönnyítette, hogy mindegyik csoportban mindkét nem képviselői jelen voltak - többször két hetet töltöttek az egyes településeken. Az eddigi három csoport három különböző települést választott; s kutatásukat ugyanakkor más-más főkérdés köré csoportosították. Az olvasó jelenleg az első kutatócsoport (Antos Balázs és Fiáth Titanilla) munkáját tartja kezében, melynek központi témájává az „Öslakosok-betelepülők-üdülők-turisták” kulturális csoportokként való elkülönítése illetve e csoportok viszonya vált. A második csoport (Niederfiring Veronika és Pálincás János) egy határátkelőhellyel is rendelkező településen a határmentiség kérdéseire koncentrált. A harmadik csoport (Nikitscher Péter és Törzsök Kata) választott témája pedig a külföldiekhez (a külföldiek földtulajdonlásához) való viszony. Úgy véljük, a terepmunkák kitűnően sikerültek, eredményeik meghaladják az egyetemi évfolyamdolgozatok átlagos szintjét, és érdemesek arra, hogy szélesebb olvasóközönség ismerhesse meg őket. Annál is inkább, mert ezek az eredmények túlmutatnak a konkrét jelenségszinten; olyan megállapításokat tartalmaznak választott témájukról, amelyek más, hasonló szerepű és helyzetű településeken ugyanígy érvényesek.

Az eredmények között akadt olyan is, ami egy kulturális antropológiával foglalkozó kutató számára csemegének, ritkán adódó ajándéknak számít. Az első csoport felgyűjtött például egy olyan hiedelmet, amely a másik falu lakóit vérfertőzéssel vádolja. A másik faluban folytatott terepmunka kimutatta, hogy ez a „legenda” lényegében teljesen alaptalan. Miután azonban a nemzetiségi asszimiláció a vizsgált településeken teljes mértékben végbement, s csak egy helyen - éppen a megvádolt faluban - maradt nyoma az eredet-örzésnek, az az igen izgalmas - továbbiakban igazolandó vagy cáfolandó - hipotézis vethető fel, hogy a vérfertőzés-vád és az adott településen talán egy lépéssel lassabban végbement asszimiláció valamiképpen össze-

függhet. (Egy másik hipotézis a két település eltérő gazdagságában illetve birtokviszonyaiban keresi a magyarázatot). Az ilyen kuriózumoknál azonban talán még fontosabbak azok a pontos és részletes, finom megfigyelések, amelyeket például jelen tanulmány szerzői az *öltözködés*, a *tárgyhasználat*, a *kínálási szokások* elemzése, a *tekintély-típusok* bemutatása során; az „*öslakosok*” elzárkózásának okaival, a faluban megjelenő *vállalkozó ütközéseket katalizáló* hatásával, *modernekek és tradicionalisták* szemléleti sajátosságaival és viszonyával, az egymás mellett kölcsönösen elvitorlázó „*Másik*”-képpel, és főleg a *tér eltérő percepciójának a viszonyokat meghatározó jelentőségével* kapcsolatban tettek.

Az antropológia per definitionem az Ember tudománya: minden konkrét, egyszeri jelenség megfigyelésével az Emberről alkotott képet árnyalja. A kis magyar falu megfigyelése és elemzése is jó néhány olyan kérdést vet fel, amely a tudományág általános érdeklődésére tarthat számot. A tanulmányban is hangsúlyozott (és az adott terepen jól tanulmányozható) turizmus és folklorizmus-kérdésen, és a tárgyhasználat, az ünnepek vagy a tekintélyszerepek mindenütt vizsgálható jelenségein kívül ilyen 1. a modern társadalmakban *egymásra rétegződött, egymással szembesülő élet- és tudatformák mint kulturális modellek* viszonyának vizsgálata. (Ez különösen fontos egy olyan társadalomban, ahol az eltérő kulturális modellek számos társadalomszerveződési, életviteli, sőt, politikai konfliktus forrásai). 2. *A munka és szabadidő világának a fogyasztói és információs társadalomban kialakult feszültsége.* (A domináns - legmagasabbra értékelt - tevékenységszféra meghatározó hatása a legkülönbébb tudat-, és életforma-elemekre). 3. *A felgyorsult változások (a „haladás”) és a hagyomány, a hagyományos paraszti és a polgári falu közötti átalakulás folyamatban való megragadása* (amiről például Nyugat-Európában már régen lekészt a tudomány, de a mi régiókban még a folyamat közepén tanulmányozható). 4. *Ezen belül külön érdekes kérdés a vállalkozói mentalitás megjelenésének (hatásainak és következményeinek) teljes összefüggésrendszerében való vizsgálata.* 5. *A (viszonylag) zárt és nyitott rendszerek (társadalmak) határainál tanulmányozható kulturális abszorpció.* Az alább olvasható kutatási beszámoló mindezen antropológiai kérdések továbbgondolásához igen értékes hozzájárulással szolgál.

Az ilyen és ehhez hasonló munkák egyre erősebbé teszik azt a reményt, hogy a magyar kulturális antropológiai kutatásnak az életbe és a tudományba jelenleg belépő nemzedékeiktől igen sok, a társadalom önismeretét gazdagító felfedezés várható. Ebben a hitben ajánljuk kiváló tanítványaink eredményeit a kedves olvasó figyelmébe.

Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor

1. Bevezetés

1. 1. *Ott* írni

„Bármilyen messze is keressék az antropológusok vizsgálódásaik tárgyait (helyesebben alanyait) az akadémia ligetétől - a polinéziai partokon vagy a tűz martalékaúl esett amazóniai fennsíkon -, beszámolóikat az előadótermi dobogók, a könyvtárak, a táblák és szemináriumok világára pillantva írják”¹ - fogalmazza meg az „ott lenni - itt írni” problematikáját Clifford Geertz. Az etnográfusi munka nehézségét véleménye szerint az okozza, hogy a kutatónak el kell hitetnie olvasóival, valóban ott járt a terepen, s személyes tapasztalatokból tanulta meg, hogyan zajlik az élet a vizsgált csoporton belül. Úgy véli, az „antropológusok képessége arra, hogy komolyan vetessék velünk, amit mondanak, nem annyira a tényszerűsége vagy az elméleti elegancián múlik, hanem inkább azon, hogy képesek-e minket meggyőzni arról, hogy amit mondanak az valóban annak az eredménye, hogy mélyére hatoltak a tárgynak (vagy, ha jobban tetszik, a tárgy mélyen érintette őket), a másfajta életformának, hogy így vagy úgy valóban «ott voltak». Az írás ezen a ponton jön a képbe: a szerzők meggyőznek minket arról, hogy ezek a távoli csodák megtörténtek”.² A hitelességet bizonyítandó, az antropológiai leírás nem lehet egyszerűen tudományos értekezés. Irodalmi műformává kell válnia: egyszerre kell regénynek és laboratóriumi beszámolónak látszania. A szöveg, a tudomány és művészet „hibridje”, az itt és az ott között próbál kapcsolatot teremteni. Konstrukció, de az „antropológiai hitelesség kútfeje”³ is egyben. A szavahihetőség miatt Geertz azt tartja a legfontosabbnak, hogy megpróbáljunk szerzőként jelen lenni a szövegben (itt nemcsak azt kell elérnünk, hogy olvasóink elhiggyék, ott voltunk, hanem azt is, hogy úgy érezzék, ők is ugyanazt látták, érezték volna, mint mi).⁴

A művészettel való párhuzam ennél a pontnál nem ér véget: amellett, hogy részben irodalmi szövegeket hozunk létre, az etnográfiai munka egésze egy kézirat elolvasásához hasonlítható „(abban az értelemben, hogy ‘létrehozzuk valamilyen olvasatát’) - egy idegen, elhomályosuló, talányokkal, önellentmondásokkal, gyanús javításokkal és célzatos kommentárokkal teli kéziratéhoz, ami azonban nem a hagyományos írásjelekkel, hanem a megformált viselkedés illékony példáival íródott”⁵. Amikor hazatérve írni kezdünk, interpretáljuk az *ott* történéseit: a megtörtént eseményekhez, mint megfejtendő szövegekhez viszonyulunk.

¹ Geertz, é.n.

² Geertz, 1994.

³ Lienhardt kifejezései: Lienhardt, é.n.

⁴ Jelen dolgozat - véleményünk szerint, bár ki-ki ítélje meg elolvasása után - nem tesz eleget az irodalmiság kritériumának. A szerzők kiléte, az emberekhez való viszonya, stb. nem válik explicitté. Ez egyrészt a terepen töltött idő rövidségének - 28 nap - köszönhető, másrészt annak, hogy ketten írtuk. Egyikünk Raymond Firth-hez hasonlóan azon aggódott, hogy nem tud elég távolságot tartani, másikunknak pedig, akár Loring Danforth-nak, az okozott gondot, hogy nem tud eléggé bekapcsolódni (mindkettőt idézi Geertz, 1994). Alighanem közös tényanyagunkból és egybevágó következtetéseinkből két különböző írásnak kellene megszületnie ahhoz, hogy eleget tegyünk Geertz elvárásainak (erre azonban - egyelőre - nem vállalkozunk).

⁵ Geertz, 1994.

Tapasztalataink alapján annyiban egészítenénk ki Geertz észrevételeit, hogy az irodalomtudóstól eltérően, aki munkája során egy változatlan formájú, lezárt szöveget eleméz - például egy Ady-verset - az antropológus már a terepen is egyfajta *szöveget* hoz létre (amivel később dolgoznia kell). A faluban például, ahol kutattunk, elképzelhető, hogy más antropológusok másokkal beszélgettek volna többet, mást emeltek volna ki stb. Úgy gondoljuk, terepmunkánk első napjától, első lépéseinktől kezdve egyfajta olvasatot gyártottunk, mely naplóinkban manifesztálódott. A dolgozat megírása során ezeket a szövegeket használtuk fel - azaz, nem a vizsgált terület, közösség *egészét* elemeztük -, s így értelmezésünk egy korábbi értelmezés interpretációja.

Mindezt azért tartottunk szükségesnek még a bevezetésben megfogalmazni, mert - mint korábban említettük - írásunk igen kevés helyen személyes hangvételő (ritkán esik szó arról, melyikünk és milyen helyzetben szólította meg az interjúalanyt, mit gondolt, mit érzett eközben stb.). Ennek ellenére azt szeretnénk, ha olvasóink tisztában lennének azzal, hogy a sok esetben erőteljes kijelentések mögött is bizonytalanság - „Vajon mások is ezt tapasztalták volna?” -, és az adatközlőinkkel szembeni alázat húzódik meg. Bár azon igyekeztünk, hogy a terepmunka olyan „térhatású társadalmi látásmóddal”⁶ vértessen fel, amely képessé tesz bennünket arra, hogy a világot két vagy három lencsén keresztül nézhessük, ez sok esetben nem sikerült. Természetesnek éreztük, hogy azokkal, akik minden este négy-öt fröccsre hívtak meg, gyakrabban találkozunk - s több velük kapcsolatos adatot gyűjtünk össze -, mint azokkal, akik elkérték a diákigazolványunkat, és hetekkel később is gyanakodva fogadtak. Írásunk tehát - még ha ez ellenkezik is eredeti szándékainkkal - elfogult.⁷ Ennek figyelembevételével és ennek ellenére reméljük, sok érdekes jelenségre derít majd fényt, s esetleg akadnak olyan kutatók, akik - nálunk nagyobb alapossággal - munkánkat folytatni kívánják.

1. 2. A kutatásról

1998 októberében és 1999 augusztusában két-két hetet, azaz összesen csaknem egy hónapot töltöttünk egy körülbelül háromszáz állandó lakossal rendelkező - magyarországi fogalmak szerint: hegyvidéki - faluban. 28 nap: egyfelől rettenetesen kevés ahhoz, hogy beilleszkedjünk és részt vegyünk a mindennapi életben, hogy ne csak a felszíni történeteket, de a rejtett hálózatokat is feltérképezzük; ugyanakkor kínosan hosszú idő is ez, amikor konkrét elképzelések, megbeszélte találkozók nélkül mászkálunk az utcákon, mondván, hogy majd csak belekeveredünk az Eseménybe, amely egyszerre teszi láthatóvá és egy jól körüljárható elméleti keretben értelmezhetővé a falu - nevezzük innentől úgy: Gyepü - egyébként csendesen és zárt ajtók mögött zajló történeteit.

A „lézengő ritterkedésnek” szerencsére mindkét alkalommal az első néhány nap után vége szakadt: egyre több anyag gyűlt össze, s ahogy kerekedtek a történetek, gyarapodtak a nézőpontok, úgy telt be interjúidőpontokkal a határidőnaplónk is, s úgy váltunk szégyenlős

⁶ Bohannon, idézi Borsányi, 1988.

⁷ Robert Redfield külön fejezetet is szán a kis közösségekről szóló tanulmányában annak elemzésére, hogy miképp lehetséges egyetlen közösségről annyiféle ellentétes hangulatú beszámolót készíteni. Szerinte, mivel az igazság mindig komplex és többarcú, ezért a kutatónak mások látószögét integrálva arra kell törekednie, hogy - tudva azt, hogy saját preferenciáin sosem léphet túl teljesen - önmagával is vitázva dialektikusan haladjon felismeréseiben. (Redfield, 1955)

kávégatókból rendszeres kocsmalátogatókká. A második hét vége felé már idegesen szalagáltunk egyik helyről a másikra, attól félve, hogy kifutunk az időből és mégsem értettünk meg semmit. Annak, hogy hirtelen megsaporodtak a feladatok, csak részben oka az, hogy egyre több embert ismertünk meg, akik másokhoz is beajánlottak bennünket beszélgetni, vagy akikre új ismerősök esetében hivatkozni lehetett; a fő ok inkább az általunk a terepmunka-tapasztalatok feldolgozására használt elméletek és az ezekből következő kérdések jellegének változásaiban keresendő.

Elutazásunk előtt már volt némi információnk Gyepüről - tudtuk, hogy a '30-as évektől kezdve népszerű üdülőfaló, napjainkban pedig sokan települnek ide a környező nagyvárosokból, sőt, Budapestről is stb. -, amik alapján kidolgoztunk egy tervet arról, hogy mit is kellene kutatnunk és mire érdemes odafigyelni: úgy véltük, terepmunkánk egy sarkalatos pontja az *őslakosok* (az itt születettek) és a betelepülő, nyaraló *idegenek* közötti viszony és kölcsönhatás, illetve e két vagy három csoport közötti életmód- és szemléletbeli különbségek tükröződése lesz. Amennyire segítette a kutatást az előzetesen kialakított szempontok és megfogalmazott kérdések, annyira gátolták is az ezekből akaratlanul kikövetkeztetett, burkolt előfeltevéseink. Arra számítottunk ugyanis, hogy a *született falusi* kategóriája teljesen fedni fogja az életmódra vonatkozó kérdésekre adott válaszok és a megfigyelések alapján létrehozott *tradicionalista* kategóriát, míg a *betelepülők* kivétel nélkül a *moderneknek* címkézett csoportba lesznek besorolhatók. (A *modern* fogalmát itt nem a „posztmodern megelőző, meghatározott világképpel - világképekkel - jellemezhető történeti-ideológiai korszak” értelmében használjuk: a szó jelentését elsősorban a *tradicionalistával*, a *hagyományos értékrend követőjével* szembeállítva, a 3. fejezetben tisztázzuk majd). E négy „törzs” - tehát *őslakosok*, *betelepülők*, *tradicionalisták*, *modernek* - két nagyobb kategóriában - kizárólag *hagyományörző „őslakosok”* és *modern idegenek* - való elővételezett feloldása, összemosása eleinte nagyon sok bosszúságot és fejtörést okozott.

Bosszankodás-oldalról: a „Mit gondol Ön a betelepülőkről?”, „Milyenek az itt nyaralók?” - típusú általános kérdésekre csak homályos, sztereotip válaszokat kaptunk - „Hát, vannak ilyenek is, meg olyanok is...” stb. - tehát úgy éreztük, nincs is Gyepüben semmi vizsgálnivaló, legalábbis egy antropológus számára. (El kell mondanunk, azonban, hogy egyik este a kocsmában éppen egy ilyen rutinkérdés kapcsán vált explicitté egy korábban meg nem fogalmazott tipológia. Erről a parázs vitáról, miszerint a nyaralókon kívül még vannak beházasodók, visszatelepülők stb., a következő fejezetben lesz szó).

Fejtörés-oldalról: amikor esténként a szobánkban megpróbáltuk rendszerezni, hogy ki a *betelepülő*, ki a *gyüttment*, az *idegen* stb., aztán beírni a nevek alá, hogy ki hol vásárol, milyen kutyát tart - vagyis az életstílusra utaló válaszokat -, zavaróan sok kivétellel és össze nem illéssel találkoztunk. (Néhány gyepüi az életmódját és a baráti körét tekintve inkább a betelepülőkhöz hasonlított és fordítva, egyesekről a legnagyobb meglepetésünkre derült ki, hogy csak néhány éve élnek a faluban). Lassan rá kellett jönnünk, hogy az *őslakos* és a *hagyományörző*, illetve az *idegen* és a *modern* nem szükségszerűen együttjáró kategóriák, sőt, igazán érdekes dolgokkal éppen az „elcsúszásokkor” találkoztunk, amikor e csoportok a vára-kozásainktól eltérően nem fedték egymást. Idővel egyre jobban kiismertük magunkat a közösségben, egyre több emberrel kerültünk kapcsolatba, így pontosabb, konkrét személyekről szóló kérdéseket tehattunk fel, amikre árnyaltabb, intimebb válaszokat kaptunk. Terepmunkánk vége felé tehát máshogy láttuk a faluban élő „törzseket”, az egymásrahatásokat és problémákat, mint a kutatás kezdetekor, s ez segített abban, hogy a vitás területekről, a látszólag ellentmondásos pontokról, a kivételekről gyűjtsünk inkább információt.

Beteltek a terepmunka-naplók, elkészültek a térképek: a begyűjtött újságokkal, prospektusokkal, névjegykártyákkal és fotókkal együtt fekszenek szétterítve és feldolgozásra várva hónapokkal később. Halogatjuk a beszámolóírást, persze azért a „Bevezetésből” tízfajta is elkészül, aztán megy a szemétké. Nagyon nehéz egy olyan vázat, egy elméleti keretet találni, amire valamennyi tapasztalatunk, az összes általunk érintett téma és esemény felfűzhető: szeretnénk „leírni” a falut, minden olyan területet, amit megfigyelhettünk, minden történetet, amiben részt vettünk, és szeretnénk egy jelentésteli egészben összegyűjteni és összefoglalni az információinkat. Hosszas gondolkodás után végül úgy döntöttünk, hogy írásunk az ember *közösségben elfoglalt helyéről* - illetve természetesen magáról a közösségről - fog szólni; arról, hogy az általunk vizsgált faluban milyen dimenziók mentén szerveződik az identitás, mi határozza meg azt, hogy ki minek tartja magát, és minek tartják őt mások, hogy ki kivel áll szóba, kivel és hol találkozik és így tovább. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre válaszolni tudjunk, először megvizsgáljuk külön-külön az *őslakos-betelepülő*, valamint a *hagyományörző-modern* dimenziókat, mint lehetséges identitás-meghatározókat, és azokat a jelenségeket, amelyek e kategóriákkal valamennyire kapcsolatban állnak. Az ezt követő fejezetben megnézzük, hogyan lépnek egymással interakcióba ezek a dimenziók, azaz, hogy melyiktől függ „inkább”, illetve hogyan függ össze velük az ember többi emberhez való viszonya, valamint, hogy kapcsolatban áll-e az identitással az, hogy az egyes emberek hogyan tekintenek a falura, mint egészre. Az utolsó fejezetben görcső alá vesszük a közösség felett álló embereket, a hatalom birtokosait. Megvizsgáljuk, változott-e a vezető szerepe, a közösséghez való viszonya az *időben*, illetve, hogy a jelenben vezetői posztot betöltő és az azt betölteni kívánó személyek és céljaik között van-e különbség. Bízunk abban, hogy az identitás, az egyén közösségben elfoglalt helye, szerepei, és a létrejövő csoportok egymáshoz való viszonya kapcsán sikerül majd szót ejtenünk valamennyi jelenségről az asszonykörtől kezdve Fonákfalváig, amikkel ez alatt a négy hét alatt találkoztunk. Elöljáróban azonban nézzük meg, hogy mit érdemes tudni a faluról ahhoz, hogy a később leírtakat elképzelhessük és megérthessük.

1. 3. Mit érdemes tudni a *miről*?

Magyar nyelven a *falu* szó egyaránt jelöli a települést és annak lakóit: az életteret és a közösséget. Természetes, hogy egy antropológiai leírás mind a térrel, mind a teret benépesítő emberekkel foglalkozik. Általában e kettő nehezen is választható el egymástól: ha csoportokat, szokásokat, vagy bármi „emberit” vizsgálunk, elkerülhetetlen, hogy az élettér elemei, a térhasználati szabályok⁸ stb. bekerüljenek a kutatásba. Gyepűben, sajátos módon, a falu egésze, az „össztér”, illetve a falubeliek élettére nem fedi egymást: léteznek olyan területek, ahová gyepűi ember szinte be sem teszi a lábát (annál inkább mások!). A problémát voltaképpen az okozza, hogy ha szigorúan a faluközösségre, az ott élőkre koncentrálunk, Gyepű bizonyos tereit - éppen a központi fekvésüket, pl. az Alkotóházat - figyelmen kívül hagyjuk. Ha viszont a falu, mint terület *egészét* kívánjuk megragadni, olyan csoportoknak és eseményeknek is figyelmet kell szentelnünk, amik a Gyepűben élő emberek mindennapi élete szempontjából irrelevánsak ugyan, de a falu, mint település arculatát meghatározzák.

Ebben a dolgozatban az utóbbi lehetőséget választottuk, azaz Gyepűt nem csupán mint a gyepűiek életterét, hanem mint egy meghatározott területet elfoglaló egészet kívánjuk leírni. Döntésünknek több oka is van: egyrészt léteznek olyan terek, amiket a falusiak is és az

⁸ Hall, 1975 alapján

odalátogatók is használnak, csak más-más céllal: ilyenek például az erdők, gesztenyések és a Fenyő étterem. E területek egymástól eltérő funkcióinak elemzése érdekes életmód- és világ-képbeli különbségekre világíthat rá. Másrészt, ha azokat a terület egységeket is figyelembe vesszük, amiket a gyepüiek nem, de az odalátogatók igénybe vesznek - azaz, ha a természetgyógyász-csoportok, a népi kismesterek, a színészek gyepüi életére is odafigyelünk - új tendenciákat és kialakulóban lévő életformákat tárhatunk fel. Azáltal, hogy nem kizárólag a falusiakra és életterükre koncentrálunk, hanem azt is megvizsgáljuk, milyen projekciókat válthat ki egy település, csak, mert *nyugaton van és gyönyörű*, és hogy milyen életmódok, szokások alakulhatnak ki ezen elképzelések mentén, írásunk túlmutathat a gyepüiek életének, kultúrájának megértésén és napjaink Magyarországanak tükre lehet. Leírásunkba éppen ezért kerültek be azok a csoportok is, amelyek gyepüi tartózkodásuk alatt szinte semmilyen kapcsolatba nem kerülnek az ottlakókkal, hanem egyszerűen csak ott vannak: a kérdés, hogy miért éppen ott, hogy hogyan látják azt a területet, ahol vannak, és miért járnak vissza évről-évre. Vannak-e elvárásaik és beteljesült vagy be nem igazolódott reményeik? Hogyan élnek ők Gyepüben és mit gondolnak az ott élőkéről? Végezetül, hatnak-e a puszta jelenlétükkel a falusiakra, és mit gondolnak róluk az őket látó, de velük szóba nem elegyedő gyepüiek?

Ezek után rátérhetünk az alcímben feltett kérdésre, azaz, hogy mit érdemes tudni a faluról, mint egy település egészéről? Az imént említettük, hogy Gyepü „nyugaton van és gyönyörű”, ami talán szükséztűn és szubjektívnek tűnhet, de hadd világítsuk meg e két szempont kiemelkedő fontosságát egy Debrecenből odatelepült asszony szavaival (válasz arra kérdésre, hogy miért éppen Gyepüt választotta lakóhelyéül): „Körülnéztem Debrecenben és utáltam a várost, mindent, a kirakatokat, az idegenséget. Tízemeletes panelben laktunk, még a szomszédaimat sem ismertem. A liftben láttam őket, de épp hogy csak köszöntünk egymásnak, akkor is zavarban voltunk. Elegem lett, elhatároztam, hogy falura költözöm, viszont *ha egy környékbeli, alföldi faluba költöztem volna, az a lecsúszással lett volna egyenértékű*. Úgyhogy átjöttem ide, Nyugat-Magyarországra egy barátnőmet meglátogatni. Kirándultam, beleszerettem a környékbe, végül Gyepüben vettem házat”. Báthor Eszter⁹ szavai azt sejtetik, hogy óriási különbség van a nyugat- és kelet-magyarországi falvak között. Mivel az Alföldön nem végeztünk terepmunkát, összehasonlító elemzésre nem vállalkozhatunk. A lényeg, hogy a Gyepübe költözők úgy érzik, nem csúsztak le, nem szegényedtek el, nem lettek kevesebbek attól, hogy városról falura költöztek: sőt, úgy vélik, ez a falu *más*, ez valami *több*, mint a magyar falvak általában. „Az alföldi falvak katasztrofálisak. Élnek ott rokonaim. Ott a legmagasabb az öngyilkosság az országban. Szegények, sokat isznak, kiegyensúlyozatlanok. Itt jobb a levegő is, vidámabbak az itteniek. Az ember feloldódik a természetben, elfeledkezik a bajairól, önmagáról, mert csodálatos a környezet” - mesélte Báthor Eszter. (Hozzá kell tennünk azonban, hogy Eszter és néhány hasonló helyzetű betelepülő a költözéssel kilép abból a szociális közegből, amely lecsúszottnak bélyegezhetné, azaz, referenciacsoportot vált). A gyepüiek Gyepüvel kapcsolatos gondolatairól a későbbiekben még lesz szó; ebben az alfejezetben a saját meglátásainkat próbáljuk meg a lehető legobjektívebben megfogalmazni - ami elég nehéz, mert pontos méréseket, kérdőíves vizsgálatokat nem végeztünk -, és bemutatni a falut úgy, hogy érthetővé tegyük, miért épp ott történhetett meg és alakulhatott ki az a sok minden, amiről dolgozatunk szólni fog.

⁹ Adatközlőink, és az érintett települések neveit fantázianevekkel helyettesítettük.

Induljunk ki a nyugati fekvésből! A falu a nyugati határszélen terül el, tehát az Alpok közelében. Megtalálható itt „a fenyvesekkel vadregényes táj”, a települést átszelő hegyi patak, a hegycsúcsra épült kápolna, erdei források, kirándulóösvények, a népművészeti és nemzeti-kulturális örökség, valamint a történelmi emlékhely.¹⁰ Mindenki megkapja a magáért ebben a „mesebeli álomban”: ha Gyepü közepén kiállunk az utcára és körbeforgunk, egy hazánkban meglehetősen ritka kép fogad - hegyek, erdők¹¹ -, amit minden ember a maga módján interpretál. A Természettel szembeállítva pedig ott sorakoznak a völgyben az emberalkotta házak, a megművelt földek és a gondozott kertek. Az Alpok közelsége ezen kívül különleges mikroklímát hoz létre: több orvos küldi ide évről-évre gyógyulni asztmás betegeit, mondván, hogy az országban itt a legjobb, a legtisztább a levegő. Gyepü népszerűsége tehát részben a tájjal és a kitűnő klímával, részben pedig a falu szépségével, rendezettségével magyarázható. Az életszínvonal, úgy tűnik, valóban magasabb, mint például azokban az alföldi falvakban, ahol csak a mezőgazdaságból származik jövedelem. Az osztrák határ közelsége miatt az emberek egy része külföldön vállal munkát - vannak, akik csak alkalmi munkákat, de vannak, akik hosszabb ideig éltek is Ausztriában -, s ebből tartja el magát és családját. A szelídgesztenyésekből főleg októberben származik jövedelem. A munkavégzésről az életmódról szóló fejezetben lesz bővebben szó, itt csak jelezni akartuk, hogy a több bevétel következtében a lakások nagy része jól karbantartott: a legtöbbjük kőből épült, felújított ház, óriási udvarral. Az épületek kiadásából szintén származik anyagi haszon, amit részben festésre, tatarozásra, jobb belső felszerelésre (bútorok, gépek stb.) fordítanak, hiszen *a nyaralóvendégek a takarosabb épületet választják, azért fizetnek többet.*¹²

Érdekes módon a többi, környékbeli falvakkal - vagy akár az alföldi falvakkal - összehasonlítva, a gyepüi házak zártak: a kapu legtöbbször beépített, az udvarba, a kertbe nem lehet belátni. Az újabb, modern házakra ez nem jellemző, viszont azok nem is a fő utcán, hanem a hegyoldalban helyezkednek el (gyepüiesen: a „villanegyedben”): ha egy idegen Gyepübe látogat és végigsétál a falun, a többi magyar falura nem, vagy kevésbé jellemző elzárkózást tapasztal. Ennek több oka is van: egyfelől, Gyepü a környék leglátogatottabb, legkeresettebb üdülőfaluja volt már az 1930-as években. A gyepüiek a magánélet zavartalanságának biztosítására hivatkoztak, amikor a jelenséget magyarázni próbálták. A házak építésekor még nem a bezárkózás, az idegenség hangsúlyozása dominált, hanem az *intim szférák turisták szeme elől*

¹⁰ Gyepü későbronzkori település, ókori kereskedő- és kézművesközpont. A római korig folyamatosan lakott: Kr. e. 1200-tól rendelkezik a lakosságot bizonyító nagy mennyiségű leletanyaggal (a képeket közli báró Miske, 1907 és Bándi, é.n.) A gyűjtemény Megyehelyen látható. További nevezetesség a határhegyi kápolna, melynek helyén jól védhető vár állott már a tatárjárás előtt, a XVI. századi vízimalom, illetve az az óvóhely, ahol a II. világháború idején a Szent Koronát őrizték. Minderről részletesebben lásd Fekete, 1996, Péntes, Dömötör, 1989.

¹¹ A hegyvidékre irányuló „turista-tekintettel” foglalkozik Fejős, 1985 és Bogataj, 1984, az okokat - Miért értékelődnek fel a magaslati falvak? - azonban nem adják meg. Véleményünk szerint a kulcs a *ritkaság*; a *magaslat*, mint a szép kilátásra és egyben státuszjelzésre alkalmas terep - „mások fölött lenni” -, illetve a *természetközelség*, szabadtéri sportlehetőségek a biokultusz jegyében (az Alföldön kevésbé jól lehet túrázni). Ld. még Kapitány, 2000.

¹² A jelenség, azaz, hogy a „bejegyzett munkahely” mellett az Gyepüiek mezőgazdasági, alkalmi munkákat is végeznek, illetve bekapcsolódnak az idegenforgalomba is, nem egyedülálló hazánkban. Bükkszentkeresztben, egy hasonló „turista-településen” például „meszeznek”, szobákat adnak ki, panziót, lovasiskolát, presszót nyitnak az emberek. Általános vélemény, hogy „Mindenki megpróbál több lábon állni!” (Hatvani, 1998 alapján)

való elrejtésének szándéka.¹³ A szocializmus évei alatt hangsúlyeltolódás következett be: a szigorú ellenőrzés - határsáv! - miatt szinte alig jöttek nyaralók, így az emberek nem is az idegenek, hanem egymás elől zárkóztak el.¹⁴ Erre alighanem szükség is volt: nemcsak az embercsempészből, hanem a besúgásból is sokan hasznot húztak:

„Az az ember párttag volt, meg olyan spicli. A kocsiában volt egy piros nyakkendő, ha gyűlésre ment, azt tette fel, aztán ott volt mellette a fekete, abban ment a templomba”.

„Úgy érzem, ma is sokan figyelik és feldobják a másikat. Valahogy megmaradt ez a szokás, ha észreveszik, hogy valakinek egy kicsit jobban megy, már eljár a szájuk. Engem is beárult valaki, hogy csempészttem a kocsimat, buktam is rajta százötvenezret!”

(*őslakos gyepüi férfiak*).

A generációs különbségekről szóló későbbi fejezetben találhatunk majd egy példát, ami a turisták előli rejtőzködésből a *bezárkózásba* váltásról alkotott elképzelésünket alátámasztja. Arról van szó, hogy míg a második világháború előtt az emberek zárt házaik elé padokat, sámlikat tettek, az utcán ücsörögve beszélgettek és az idegen nyaralóvendégektől való elrejtőzéstől függetlenül megőrizték a nyitottságukat *egymás felé*, addig az 1950-es évek végére eltűnt a ház előtt való üldögélés közös szokása. Mindenki bezárkózott és figyelt, megválogatta a szavait és óvatos volt: ennek a fajta zárkózottságnak a maradványai a mai napig érezhetőek. Ma sem ülnek idős emberek az utcán, az önkormányzat által kihelyezett padokon csak turistákat látni. A szomszédolás meglehetősen ritka: „csak úgy” nem megy át senki senkihez, vagy csak elvétve. Persze léteznek „kerülőutak”, úgynevezett rejtett, kölcső-

¹³ Borsányi Durkheimet idézve állapítja meg, hogy minden kultúrában vannak olyan elemek, szokások stb., amik a nem tudatos szférába tartoznak; amelyeket nem adatközlők által elmondott „magyarázatokra” építve kell értelmezni (Borsányi, 1988 alapján). Amikor a Gyepüiek azt állítják, házaik azért zártak, mert már a század elején sok idegen járta a falut, hihetünk-e nekik? Az Őrségben a „rég lakások csupán csak egy tágas konyhábul, egy mellette levő pitvarbul, egy-két kamrábul és istállóbul állottak, a melyeknek eleje fakerítéssel avagy kerttel bécsináltatott” - állapítja meg Zsakál György (idézi Dömötör, 1960). A leggyakoribb a három osztású ház volt, mely szobára, konyhára és kamrára oszlott, viszont sok esetben a kamra helyén a fiataloknak új szoba épült. Az ún. kerített házak - amiket az Gyepüi fő utcán láthatunk, beépített kapuval - az állatok elkóborlásának megakadályozása miatt igen elterjedtek voltak az Őrségben (Dömötör, 1960 alapján). A Magyar Néprajz IV. kötete szerint viszont csak a szerez településeken fordultak elő: „Az utcás falvakban az egysoros mellett legfeljebb az L alaprajzú hajlított ház fordul elő” (Magyar Néprajz IV.). Gyepü nem szerez település. Valószínűnek tartjuk, hogy a három illetve négy oldalról beépített udvarok, amilyeneket a faluban láthattunk, burgerlandi hatásra kerültek át Gyepübe (Mayer, 1995 alapján, lásd a mellékletet). „Az Őrséget Ausztria és Stájerország felől érték hatások, mivel a kapcsolat a századforduló táján állandó volt. Az őrségi gazda Grécbe (Graz) vitte terményeit, oda hajtotta állatait, és onnan hozott magának iparcikkeket” (Dömötör, 1960). Ami különösen érdekes, hogy a szomszéd, ritkábban látogatott Várszeghelyen sokkal kevésbé jellemző ez a háztípus, mint Gyepün és Csobonkon, ahol - többek között a határátkelő miatt - igen nagy a forgalom. Talán igazat adhatunk adatközlőinknek abban, hogy az osztrák mintát épp a magánélet zavartalanságának megőrzése érdekében vették át.

¹⁴ „Az államszocializmus évtizedeiben alapvetően az volt jellemző, amire éppen az imént utaltunk: a lakások befelé fordultak, bezárkóztak; a házak környékét elhanyagolták; a házak nem fordultak az utca felé, s bár éppen a kertek szépítésében sokan akkor is örömeiket lelték, sok helyütt érződött, hogy a történelem fordulói által bizalmatlanná tett lakók nem nagyon találkoznak a házak közötti tereken.” (Kapitány, Kapitány, 2000)

nős munkavégzésen, segítesen alapuló hálózatok: van faluközösség, csak nem olyan feltűnő. A beilleszkedni nem tudó betelepülőt, az odalátogatót, „kedves mosolygós falusi emberre” számító vendéget ez zavarja leginkább: a gyepüiek idegensége. Találtunk például egy versikét, amit egyik este hallottuk a kocsmában: „Pánc, Gyepü Várszeghely, mind a három kurva hely!” A falusiak úgy értelmezték, hogy ez annyit jelent, hogy az idevalósi lányok igen jóban voltak a Gyepüben állomásozó katonákkal. Egy megyehelyi nyaralóvendég szerint viszont „ez arra vonatkozik, hogy a gyepüiek nem fogadnak be senkit maguk közé. A vasfüggöny miatt ilyen zárkóztak. Aki besúgó volt régen, az kapott ruhát meg kerékpárt”.

Amikor Gyepü nyugati fekvését hangsúlyozzuk a viszonylag magasabb életszínvonal és a táj hazánkban ritka szépsége mellett a határsávról sem szabad elfeledkeznünk. Kimásoltunk a naplónkból néhány idézetet azzal kapcsolatban, hogy milyen is volt az élet az 1950-es évektől kezdve a szocializmus évei alatt a faluban:

„Alig jöttek turisták akkoriban. Én itt töltöttem a nyarakat, a nagyapámnak volt itt háza. Tízszor igazoltattak legalább Pesttől idáig a vonaton”

(budapesti nyaralóvendég).

„Régen itt nyaralt a Kádár János, aki végigment a falun, azt minimum négyszer igazoltatták, tele volt a falu katonákkal”

(őslakos gyepüi férfi).

„Biztos a kommunizmus miatt ilyen zárkóztak. Akkor nem mehettek ki este az utcára és féltek”

(Gyepübe települt házaspár).

„Át lehetett azért szöktetni az embereket, mert akit ismertek a katonák, annak nem nézték meg a kocsiját, lehetett menni mondjuk gombát szedni. aki átment a kapun, akárkit átvihetett. Azokat elengedte a hegyoldalban, hogy fussanak lefelé, mert az már Ausztria”

(idős, őslakos gyepüi férfi).

„Persze aztán megszoktuk az állandó igazoltatást, meg hogy itt vannak a katonák. Sok velemi lány katonához ment férjhez. Tudtuk, ki a besúgó, kivel kell vigyázni. Nyaraló kevesebb volt; aztán a ‘80-as években még egymás hegyén-hátán helyeztük el az embereket, nem számított, kevés pénzük volt, heten-nyolcan aludtak egy szobában, ezt ma már nem lehet”

(őslakos gyepüi asszony).

A későbbiekben - az életmódról és a generációkról szóló részekben - látni fogjuk, hogyan változtatták meg ezek az esztendők a háború előtti közösségi életet és a falusi intézményeket, s ezzel együtt a személyes identitást is. Végigkövethetjük, hogy a szocializmus évei alatt szerzett tapasztalatok hogyan határozzák meg napjainkban is a falu arculatát. A legtöbb, most zajló esemény és konfliktus még mindig felfűzhető *bezárkózás kontra nyitás-a-világ-felé* szála, és értelmezhető e fogalmak mentén. (A Gyepüi Lányok és Asszonyok Köre például kampányt szervez, hogy „kedvesebbé” és „nyitottabbá” tegye a „falusi embert” a turistákkal szemben.)

Reméljük, ebben a fejezetben sikerült egy vázaltszerű képet kialakítanunk Gyepüről: a faluról, a tájról, az emberekről. Összefoglalva az eddigieket, elmondhatjuk, hogy az idelátogatók egy csodálatos, hegyekkel, erdőkkel övezett friss levegőjű alpesi falucskába érkeznek, ahol az emberek kissé tartózkodók. Hogy ki mit kezd ezzel az alaphelyzettel, a továbbiakban kiderül.

2. „Őslakosok” és gyüttmentek

Mottó: „Nemrégiben fontos változtatást hajtottak végre a frankfurti állatkertben: a majomketrecekből ugyanis eltávolították a különböző, addig ott lévő fakoronákat és ágakat, és műanyag botokkal és gumiláncokkal helyettesítették azokat. Az eredmény meglepő volt: a majmok kifejezetten jól érezték magukat, a látogatók viszont hiányolták az őserdőt”.¹⁵

Herman Bausinger

Ebben az alfejezetben a lakóhely szerinti származásról lesz szó: arról, hogy ki hol született, hol nevelkedett, milyen előtörténettel érkezett Gyepübe, és a korábbi élettapasztalatai és elképzelései mennyiben befolyásolják a többi emberrel és a környezettel szembeni viselkedését. Megpróbáljuk kiszűrni, ha egyáltalán lehetséges, azokat a jelenségeket, amiket a származás *önmagában*, tehát a társadalmi helyzettől, az életmódtól, a tradicionalista-modern-mivolttól függetlenül határoz meg. Az ily módon előforduló pontatlanságokat, az elnagyolt leírásokat és általánosításokat egy későbbi, a hovatartozás és az életstílus interakcióját vizsgáló fejezetben korrigáljuk.

A származás problematikáját valószínűleg nem „kívülről” vittük Gyepübe: jelenvalóságáról tanúskodik az az indulatos hangnem és azok a durva viták vagy veszekedések, amelyeket a téma felvetésekor tapasztalhattunk. Az idegenre használt saját kifejezésük, a „gyüttment”, szintén az őslakos-betelepülő dimenzió meglétére és fontosságára utal. Korábban úgy gondoltuk, hogy „gyüttment” mindenki, aki nem Gyepüben született: egy, a gyepüi őslakos férfiakkal folytatott kocsmai beszélgetés során azonban tisztázódott, hogy az idegenségnek vannak *fokozatai*. Bár az őshonos emberek sokszor figyelmetlenségből akaratlanul is „gyüttmentnek” címkézik mindenkit, aki nem gyepüi születésű, önmagukban számon tartják, hogy ez a szó mikor jelent valódi elutasítást, kirekesztést, és mikor ártalmatlan csipkelődést. Tudják, hogy mikor válik az idegenség a másikról kialakított kép lehangsúlyosabb meghatározójává és mikor szorulhat a háttérbe más, lényegesebbnek tartott szempontok mellett. A gyepüiek saját tipológiájáról szóló beszélgetés végeredményét, a vita összegzését szó szerint idézzük: „Akkor a *gyüttment*, a *kiránduló*, csak itt van egy-két napot, itt nyaral, aztán hazamegy. Aztán vannak a *betelepülők*, azoknak itten semmi rokon kapcsolatuk nincsen, azok csak úgy megvesznek egy házat. És vannak aztán még a *benősülők* vagy *beházasodók*, azok nem gyepüiek, de a házastársuk gyepüi születésű. És a *visszatelepülők*, olyanok, mint a Csocsó, itt voltak a nagyszülők, a szülők elköltöztek városra, de az unoka visszajött Gyepübe”. Világos a rangsor: a „legidegenebb” a turista, a nyaraló, aztán a betelepülő, majd a beházasodó, végül a visszatelepülő. A továbbiakban megvizsgáljuk, mi határozza meg az idegenség szintjeit, például miért idegenebb egy férfi, aki itt vesz házat, mint egy másik, akinek szintén nincsenek itt rokonai, de ide nőszül. Megpróbálunk választ keresni arra is, hogy miért válhatott a falusiak nyelvén szitokszóvá a *gyüttment*: milyen konnotációi vannak azon kívül, hogy a nem gyepüi születésűek megnevezésére szolgál.

¹⁵ Bausinger, 1982

Amikor megkérdeztük a gyepűieket, van-e gond, probléma az itt nyaraló vagy idetelepülő emberekkel, eleinte csak tréfás megjegyzéseket ejtettek el arról, ahogy „azok” felnőtt ember létükre szánkóznak, ahogy kirándulnak a hegyekbe, ahogy a kutyaival bánnak, és így tovább. Gúnyolódásuk céltáblája volt minden, ami nekik szokatlan, amit ők máshogy csinálnak: minden, ami határokat húz az ingroup és az outgroup közé, az összes olyan dolog, cselekedet vagy jelenség, mely világosan kijelöli a gyepűi és nem gyepűi - pontosabban a tradicionalista és a modern, de erről később - közötti szimbolikus határokat. Az *életmódbeli eltéréseket* ironikusan, viccesen mesélik, van egy-két esemény viszont, amiről felháborodással, dühösen beszélnek, s feltehetőleg ezek azok, amik nem az életvezetés, hanem *a lakóhely szerinti származás, a valahová születés által kialakított csoportokat* meghatározzák és jellemzik. Lássunk néhány példát ezekre az eseményekre:

„A betelepülők ki akarják használni a falusiakat, ők maguk nem dolgoznak, még a füvet sem nyírják le, csak megveszik a fűnyírógépet és szólnak a falusiaknak, hogy nyírják le nekik háromszáz forintért”.

„Engem is megkértek egyszer, hogy pakoljam fel az árut a kocsira, kérdezték, hogy mennyi, mondom, háromszáz forint. Ezek nagyon gazdagok voltak, de kérdezték, hogy nem sok-e ez egy kicsit. Mondtam, lehet, hogy maguknak sok, de akkor engem ne kérjenek többet semmire”.

„Ha falubelinek megyek dolgozni, ott, ha megfizetnek is, akkor is megkínálnak, ebéddel, sörrel. Ha nyaralóhoz megyek, pénzt adnak, de nem kínálnak meg semmivel”.¹⁶

„Sokan nem törődnek a környezettel, csak a maguk portájával, kiszórják a szemetet az utcára, vagy beszórják a patakba. Nem vágják le a fák ágait, ami más háztetejére lóg át”.

„Ellopják a gesztenyét és a hagymát, a gyümölcsöt a kertből és feladják postán, küldik haza Pestre”

(*őslakos gyepűi férfiak a kocsmában*).

„Egyszer megyek be a kapun, hát látom, hogy ott áll az udvarban egy idegen nő egy kisgyerekekkel, hogy ők csak a pipiket akarták megnézni. A hátsó kapun jöttek be, nem kopogtak, nem csengettek, senkit meg nem kérdeztek, hogy szabad-e. Nem tudom, mit szólna, ha engem találna ott a városi lakásában”

(*Boltos Erzs*).

Gyarapíthatnánk még az idézeteket, mert a gyepűiek számtalan példát soroltak fel arról, ahogy az idegenek - elsősorban a turisták és a csak nyáron Gyepűben tartózkodók - viselkednek, de ehelyett nézzük meg inkább, mi a fenti panaszok közös eleme, és mi lehet az a *mögöttes elképzelés*, amely egyrészt az őslakosok dűhe, másrészt a nyaralók fenti cselekedetei indokául szolgálhat.

A megoldást, úgy gondoljuk a *tér*, tehát a *falu*, mint *egész percepciója* kínálja: azt kell megvizsgálni, ki hogyan tekint a területre, mely számára - még ha időlegesen is, lásd turisták - élőhelyként szolgál, illetve ki hol húzza meg lakóhelye határait. Azért használjuk az „élőhely”

¹⁶ Hajdú-Farkas Zoltán megállapítja, hogy a közös étkezés a munka sikerességét, a világ egy darabjának bekebelezését, a tevékenység lezárását jelenti. Mivel a betelepülők nem kívánnak osztozni az „ünneplésben”, jelzik, hogy nem vállalnak közösséget az őslakosokkal (Hajdú-Farkas, 1986 alapján).

szót, mert jelezni szeretnénk, itt nem pusztán földdarabokról van szó: a tér/a hely fogalmába a teret benépesítő embereket is beleértjük. Azaz, ha valaki otthonául jelöl ki egy bizonyos teret, akkor az adott területen élőkkel is közösséget vállal. Gyepü esetében mindez szépen tükröződik: aki a falu csekélyebb részét tekinti csak otthonának, az a faluközösség életében is kisebb mértékben vesz részt. Az idegenség-öshonosság elsősorban ezen múlik: azon, hogy Gyepüből, mint egy „földterületből” Magyarországon, ki mekkora darabot szakít, ki mennyit él át a sajátjaként.

A gyepüi *születésűnek* az egész falu otthon ad, lakóhelye nem ér véget a házat körülvevő kerítésnél, folytatódik az utcán, a ház előtti területekkel, árkokkal, patakkal, a lakást övező erdőrésszel, a szomszédos házakkal és így tovább. Gyepüt, mint egészet érzi otthonának, sőt, a falut övező tájat is: az erdőt, mely számára tűzifát, gesztenyét, gombát és gyógyfűveket biztosít. Itt nőtt fel, de itt nőttek fel a szülei és a nagyszülei is: nem elszigetelt személyként él a faluban, mert múltja van, s ezért Gyepü jövője is érdekli. Beágyazódik a generációk láncolatába (vertikálisan), s ez arra kényszeríti, hogy a jelenben is kiterjedjen, hogy mindenki mással kapcsolatba lépjen (horizontálisan) annak érdekében, hogy a falu működjön és megmaradjon olyannak, amilyen. Ahogy a gyepüi ember belakja a teret, azaz, ahogy *mindenhez, ami a faluval kapcsolatos, köze van a saját, személyes tulajdonán kívül is*, úgy foglal helyet a közösségben, az emberi világban. Kialakul egy rejtett, a személyes érdekeken túllépő, segítségre, közös munkára épülő hálózat, amely a reciprocitáson alapul, s amelyet a csak zárt házakat és távolságtartó embereket látó turisták nem vesznek, nem vehetnek észre, s amelynek nem válhatnak részévé. (A közösséget és a munkát érintő kérdésekről az életmódról szóló fejezetben írunk részletesebben).

A *turista*, aki csak kirándulni jön egy hétvégre, vagy egy-két hetet egy családnál vagy a szállodában fizetővendégként tölt el, a fenti elmondottak alapján a legidegenebb: nem ereszt gyökeret, nem válik sajátjává és otthonává semmi. A témának óriási szakirodalma van, melyet az alábbiakban - a teljesség igénye nélkül - röviden megpróbálunk összefoglalni. A cikkek, könyvek alapján arra keressük a választ, miért utaztak/utaznak az emberek a '90-es években és napjainkban.

A turizmus okait kutatva MacCannel a társadalomszerkezet megváltozásával foglalkozik: a posztindusztrialitás véleménye szerint az átalakuló társadalmi valóság azon sajátosságát jelenti, amelynek megfelelően a társadalom tagjai a korábbi indusztriális minta helyett már nem annyira a „munkájuk”, a „foglalkozásuk” szerint szerveződnek nagyobb struktúrába, hanem sokkal inkább ízlésük, életstílusuk szerint. Az alapvető társadalmi értékek a munka világából a szabadidő világába kerültek át. Az elidegenedett, indusztriális világból, a technika szférájából kilépni vágyó utazó számára a realitás és autenticitás saját, hétköznapi életterén kívül helyezkedik el: „más történelmi szakaszokban és más kultúrákban, szegényebb, egyszerűbb életstílusokban”.¹⁷ (A legtöbb szerzőre jellemző, hogy a modern világtól való szabadulni vágyást negatívan ítéli meg. Velük szemben helyezkedik el Muschg, aki szerint a menekülést a túlélést garantáló magatartásformának kell tekintenünk, s ezért manapság a „menekülésre irányuló morális tilalom anakronizmus, és a hősiesség-gyávaság sarkított értekezéséből fakad”).¹⁸ MacCannel úgy véli, a turista a modern - inkább a *posztmodern* - ember metaforája.

¹⁷ MacCannel, 1976

¹⁸ Muschg, idézi Kramer, 1984.

Az *utazó* kézzelfoghatóbb meghatározását dolgozta ki Cohen, aki a turisztikai *szerepek* szempontjából fogalmazta meg álláspontját: turistának azt az önkéntes, időszakos utazót nevezi, aki „kedvtelésből, az *újdomság* és *változatosság* idényéből viszonylag hosszú, alkalmi, a kiinduláspontra visszatérő utazásra vállalkozik”.¹⁹ Vele ellentétben Nash a szabadidőre vonatkozó elméletek felől közelít. A továbbiakban az ő definícióját használjuk, mely szerint „a turistákra mint szabad idejüket töltő emberekre gondolunk, és a turizmust olyan tevékenységnek tekintjük, amely kitölti az emberek szabad idejét. Nyilvánvaló, hogy nem minden ember tekinthető turistának, aki éppen a szabad idejét tölti el: ha azonban az utazás tényére is gondolunk, olyan meghatározáshoz jutunk, amely a legtöbb, vagy akár az összes követelményünket kielégíti”.²⁰ Bár a kutatók a turista több típusát - városnéző, konferencián résztvevő stb. - dolgozták ki, mi elsősorban a témák szempontjából releváns „falura utazóval” és a „rekreációs turistával”²¹ foglalkozunk. Mindkettőt Cohen mutatja be a legrészletesebben.²²

Max Weber megállapítja, hogy a civilizáció jövő felé való orientáltsága leértékelte a múltnak, mint magatartásszabályozónak a szerepét. A racionalításra való törekvés megszabadította a varázsától a világot: a modern élet kiszámítható, prózai lett, megszűnt a vonzereje. E folyamattal párhuzamosan az *ősi*, a *múltbéli* idegenforgalmi értékre tett szert. A térbeli utazások (például a fővárosból Gyepübe) időutazásokká váltak. A turizmus átmeneti kiszakadást jelent a mindennapi élet rutinjából. Az egyén a turistaidőt a megszokott, hétköznapi, mennyiségi időtől eltérően minőségi időként élheti át. Az átélés formáit az elidegenedettség mértéke határozza meg: Azok a turisták, akik hisznek a világi teljesítményt és munkát hangsúlyozó modern „központban”, s elidegenedettségük ellenére sem keresnek újabb „centrumokat” útjuk során, *pihentető formában* utaznak (természetet járnak, napoznak, kapcsolódnak stb.). A *rekreációs turistákkal* ellentétben az ún. *létezési turisták*, akik mások életében keresik az eredetiséget, megpróbálnak újabb „központot” találni. Ezzel identifikálódnak, s világot cserélnek (elvileg ez lenne a célja egyes falura utazóknak).

A továbbiakban a két „halmaz” - *pihenők* és *átváltozók* - metszetét tekintjük át. Megvizsgáljuk, mik azok a vonások, célok, elképzelések, amelyek mindkét csoportban közősek. Az utazás, mint szabadidős tevékenység előzményét számos szerző a *zarándoklatokban* látja.²³ MacCannel²⁴ például úgy véli, az autenticitás utáni vágy modern változata az emberiség egyetemes, *szent* utáni vágyának. A turista, kilépve a mindennapok világából, egy szakrális határvonalon, „egy antistruktúrában találja magát, mely téren és időn kívüli élményt nyújt, ahol a konvencionális társadalmi kapcsolatok érvénytelenek; egy újfajta kötődés élménye jelenik meg, amelyben az egyén a szentet és a természetfölöttit közvetlenül tapasztalja meg”.²⁵

¹⁹ Cohen, idézi Fejős, 1984.

²⁰ Nash, 1984

²¹ A falusi turizmust Fejős Zoltán is elválasztja a pihenéstől, a természetjárástól. Az előbbi úgy definiálja, mint a „falusi-tanyasi környezetben folyó üdülést, az e környezetben rendezett folklorisztikus-eseményeket és részben az ide irányuló, a falunak (vagy valamely fő látványosságának) megismerését célzó körutazó-kiránduló tevékenységet.” A falusi turizmus természetesen összekapcsolódhat tőrakkal, kirándulásokkal. (Fejős, 1985 alapján)

²² Az alábbi bekezdés Cohen, 1988 alapján készült.

²³ Bausinger, MacCannel, idézi Fejős, 1998.

²⁴ MacCannel, 1980 alapján

²⁵ Urry, idézi Bódis, 1998.

Ebből a nézőpontból közelítve az utazás a mindennapi élet szakrális és profán rendjét alakítja ki: a profán munkanapokkal szemben a szent nyaralás áll.²⁶ A szerzők - általában a forrás megjelölése nélkül - valószínűleg Turner²⁷ liminalitás-fogalmából indulnak ki. A *liminalitás* olyan köztes állapot, amikor az átkelő a társadalomra jellemző struktúrán kívül találja magát. Akárcsak a beavatási szertartások esetében, ahol az elkülönítésnek és a befogadásnak jól kidolgozott rítusaival találkozhatunk, az elutazást és a visszatérést is ceremóniák kísérik²⁸ (pakolás, búcsúzkodás, majd közös fényképnézegetés, élménybeszámoló stb.).

Az utazás során történetek az átélésben és később, a visszaemlékezéskor mint szimbólumok jelennek meg, s mint ilyenek, globálisan kerülnek fogyasztásra. Ennek magyarázatát MacCannel²⁹ abban látta, hogy mivel a modern ember az őt körülvevő komplikált és absztrakttá vált társadalmi struktúrát képtelen átlátni, kialakul az igénye arra, hogy a világ diszkontinuitását legalább a nyaralás ideje alatt egyszerű struktúrák és szimbólumok révén tapasztalhasa meg. Köstlin hasonlóképpen vélekedik: „Az áttekinthetetlen modernsége tekintettel a regionális kultúra felértékelése nem más, mint kísérlet egy elviselhető mértékű komplexitás kialakítására - az áttekinthetőségre és kezelhetőségre történő redukció segítségével. Kísérlet arra, hogy a munka és a szabadidő kettéválasztásakor elvesztett egységet legalább az egyik póluson, a szabadidőben megőrizze”.³⁰ Úgy gondoljuk, az egyszerűsége törekvés ára az, hogy a nyaraló az üdülőhely világának komplexitását figyelmen kívül hagyja. Csak úgy kerülhet liminális, szent állapotba, ha nem a hely *valóságával* foglalkozik, hanem csupán szimbólumnak tekintti azt. Mindez egyaránt igaz a rekreációs turistára - aki nem az „igazi”, vad, hanem a megszelídített, civilizált, számára kellőképpen előkészített természetben (natúrparkban, kerékpárutakon stb.) túrázik -, és a faluban átváltozni szándékozóra is. Ez utóbbi egy idilli településre vágyik vissza, s ahhoz, hogy abban a sohasemvolt világban élő ember szerepét magára ölthesse, el kell szakadnia a jelentől. Az eredeti, természetes élettérre és az autentikus közösségre vágyó kétféle posztmodern utazó-típus közös vonása tehát a *nosztalgia*, az elveszett paradicsom utáni vágy. Az ún. aranykor toposz - amit Smith³¹ a jungi kollektív tudattalanba helyez - fő összetevői a következők: (1) az ember a szellemi világgal békében él; (2) a természet barátságos; (3) az emberek között az egység tökéletes. Az aranykor értelmezhetetlen a múlt-jelen-jövő rendszerben: teljesen különálló idősférát jelent. Mivel az ünnepek és a nyaralás is a mennyiségítő eltérő *minőségi* időben zajlanak, lehetővé teszik az aranykor átélését (ezek során ugyanazokat a cselekvéseket hajtjuk végre, mint a hősök, istenek az idők kezdetén).³² A nosztalgiával és az utazással kapcsolatos elméletekhez a későbbiekben még többször visszatérünk; az alábbiakban folytatjuk a gyepüi „idegenekkel” kapcsolatos beszámolót.

A turistát elsősorban a természet érdekli, azért jön, de csak *gyönyörködik* a tájban, nem *él* benne (legalábbis a gyepüiek szerint nem: számukra az „élés” munkavégzést, felelősségvállalást, tevékenykedést jelent). Csodálatának feltétele, hogy *észrevegye* a szépséget, azaz,

²⁶ Graburn alapján, idézi Fejős, 1984

²⁷ Turner, 1997 alapján

²⁸ Vö. Cohen, 1988

²⁹ MacCannel, 1976, illetve Schleicher, 1998 alapján

³⁰ Köstlin, 1996

³¹ Smith, 1996 alapján

³² Vö. Hankovszky, 1996

hogy eltávolítsa magától és ne a saját létének nélkülözhetetlen kiegészítőjét lássa benne. A turista meg sem próbálja leküzdeni a idegenséget, sőt, azt a néhány napot, amit Gyepüben tölt, épp az idegenség bűvöletében, az otthonlanságával él meg: most semmi sem az övé, de minden érte, saját céljai kiszolgálására van: a természet, a házak, az emberek. A legtöbb öslakos a turisták pazarlására panaszkodik (hozzátéve ilyenkor, hogy ezek a nyaralók gyakran náluk jóval *szegényebbek*, tehát a saját otthonukban valószínűleg mások a szokásaik: „van, aki személyi kölcsönt vesz fel, hogy eljöhessen Gyepübe nyaralni” - mesélte egy szobákat kiadó asszony): éjjel-nappal égetik a villanyt, rengeteg vizet és gázt elhasználnak. Ha valami kárt okoznak (például eltörnek egy tányért, vagy a rágógumijukkal használhatatlanná tesznek egy ágynemű-garnitúrát), nem mondják meg, hanem eldugják. Akadnak érdekes kívánságaik is:

„A velünk szemben lakóhoz jött nyaraló, az reggel átjött, hogy hallgattassam el a kutyámat, mert ő éjszaka nem bír aludni. Mondtam, ha megmutatja, hol kell kikapcsolni, én elhallgattatom”.

„Nem kellett nekik a műanyag tányér, mondtam, hogy menjenek be a Savariába reklamálni, de ott sem adtak porcelánt”.

„Kiveszik a szobát, és kiakadnak, mert a konyhában nem találják a mikró”.

„A turisták úgy viselkednek, mintha a falusi embernek semmi gondja-baja, sürgős dolga nem volna. Előretolakodnak a boltban, mindenhol elsőbbséget és figyelmet követelnek, pedig hát ők vannak szabadságon”

(*öslakos gyepüiek*).

A turista, a nyaralóvendég a valódi „gyüttment”, aki tényleg csak jött és elment, anélkül, hogy bárkivel kapcsolatba került volna, vagy bármihez, ami a faluban valóságos és élő, köze lett volna. (Mindez a liminalitás, a szent állapot, illetve az aranykor keresésének figyelembevételével alighanem érthető.) Szép példája e kívülállásnak az üdvözlés szokása: Gyepüben mindenki köszön mindenkinek, ezt a betelepülők is hamar megtanulják. A turista azonban senkinek sem köszön, hiszen nem is akar közösséget vállalni senkivel. Mondhatnánk, hogy nem ismeri a szokást - talán így is van, a falusiak megszokták. Inkább mérgelődnek azon, amikor a náluk lakó fizetővendégek, akik esetleg heteket töltenek a házukban, mulasztják el a közös kávénál a Jó reggelt!-et.

Úgy tűnik, az öslakosokat nem a gyökértelenség dűhíti önmagában, hanem a szándékosan vállalt otthonlanságból fakadó *mohóság* (lásd idézetek): az az attitűd, hogy nincs közöm semmihez, nem találkozom senkivel többé, nem látom a későbbi sorsokat, de itt és most én rendelkezem mindennel, felelősség nélkül, mert megérdemlem. A XX. század végének talán egyik legérdekesebb jelensége a turista, aki az idegent indul meghódítani, ugyanakkor az idegenségből kilépni nem tud és nem is akar. A legfontosabb, hogy nemcsak abban a kultúrában idegen, ahová belép: irreális parancsokat osztogat, furcsa, számára is szokatlan szerepeket és tulajdonságokat vesz fel, azaz, idegenné válik *önmaga számára* is. (Legalábbis a hétköznapi szerepeit egy újra, a turistáéra cseréli fel).³³

³³ Összezseng mindez a legkorábbi szociológiai elemzésekkel (pl. Boorstin, Eco, Boudrillard), amelyek a turista-tapasztalatot „pseudo-eseményként” értelmezték. Véleményük szerint a turisták „buborékban” tartózkodnak, elszigeteltek környezetüktől, ugyanakkor a helyi lakosságtól is. (Bódis, 1998 alapján)

Ha egyet lépünk előre az *őshonos-idegen* dimenzió, azokat a *nyaralóvendégeket* láthatjuk, akik *évről-évre visszajárnak*. Ezek általában jó viszonyt építenek ki a vendéglátó családdal, sokan közös programokról, együtt töltött estékről is beszámolnak:

„Hiába mondtam, hogy másnap dolgozom, csak itatták velem a pezsgőt”.

„Rendszeresen írunk egymásnak levelet, képeslapot”

(*őslakos gyepüiek*).

A falusiak nagyon jó véleménnyel vannak róluk, mert alkalmazkodóak, tiszteletben tartják a házigazdák szokásait, sőt, kíváncsiak is arra, mi zajlik másképp falun - az *emberi életben* -, mint odahaza. Nyilvánvaló, hogy azok a nyaralók, akik minden évben ugyanazt a szobát tudhatják magukénak, és akiket baráti szálak fűznek a szállásadókhoz, érdekeltőbbek Gyepü jövőjének alakulásában, mint akik sosem térnek vissza. Ha gyökeret nem is eresztettek, valami közülük azért van, ha máshoz nem, legalább ahhoz a családhoz és ahhoz a szobához, amellyel évente kapcsolatba kerülnek. Barátságuk a vendéglátókkal azt a célt szolgálja, hogy idegenként is otthont teremthessenek maguk köré arra a néhány napra, amíg Gyepüben vannak, azaz az idegen helyen, a turistákkal ellentétben, legalább *önmaguk számára nem válnak idegenné*.³⁴

A legtöbb kifogás a *nyaralóházzal rendelkező*, illetve a *betelepülő*, egész évben a faluban tartózkodó emberekkel szemben merül fel: a ő viselkedésük a legérthetlenebb a gyepüiek számára. A saját kertjüket, portájukat makulátlan rendben tartják, a szemetet viszont sokan a patakba szórják. A telekhatárokat már az építkezés előtt kijelölik, szögesdróttal veszik körül, így viszont ők maguk sem tudják azt megközelíteni: más udvarán járnak át. Panaszkodnak, hogy nem jók az utak, nem hordják el az avart, de nem fizetnek adót az önkormányzatnak. Egész nap zárva a kapujuk. Egy betelepülő családnál egyszer szerelők dolgoztak, akikkel egy gyepüi férfi beszélni akart. Bement az udvarra - a kapu a mesterek zavartalan munkája, ki-bejárkálása miatt nem volt kulcsra zárva -, de a családfő kizavarta, mondván, hogy az ő portájára idegen (!) ne tegye be a lábát, tárgyaljanak az utcán. A panaszok nagy része egy félreértésből - vagy inkább egymás meg nem értéséből - adódik: a gyepüi születésű ember háza a falu része, nyitott a többi házra, kapuját napközben nem zárja - talán csak egyesek újabban, a vásáros románoktól tartva -, s emiatt magát a település többi részének épségéért, tisztaságáért ugyanúgy felelősnek tartja, mint a saját házáért. A betelepülők csak a megvásárolt telket tekintik sajátjuknak, a többi terület: *adottság*, szépség, nyugalom stb., ami természetes, de aminek működéséhez nekik nincs közük. Ez az, amit egy őshonos, akinek családja generációk óta Gyepüben él, nem érthet meg. Egy újonnan vásárolt ház, telek kifizetésével a betelepülők valóban csak egy kis darabot vesznek meg: a felelősség kialakulásához és az „otthon vagyok” érzéséhez ennél jóval több minden - idő, ismeretség - szükséges. A gyepüiek szerint viszont aki az ő falujukat választja lakóhelyül, annak az egészet (a területet és az embereket is) közösnek kellene tekinteni. (A fentiek miatt a nyaralóházzal rendelkező,

³⁴ Hasonló helyzetről számol be Tóth Erika. Egy erdélyi magyar faluban az őslakosok igen rossz viszonyba kerültek a település mellett táborozó idegen turistákkal, akik egyáltalán nem voltak kíváncsiak a helyiekre. (A közös tereket - patak, kaszáló - más-más céllal vették igénybe: a nyaralók fürödni, sátorozni, a várszegremeteiek pedig mosni és dolgozni szerettek volna, így kölcsönösen zavarták egymást.) A visszajáró vendégekről azonban egészen más kép alakult ki: „A nagymányokiak már személyes ismerősökként érkeztek a faluba. (...) A látogatások során személyes kapcsolatok alakultak ki, egyes családok között levelezői viszony jött létre.” (Tóth, 1998 alapján)

májustól szeptemberig Gyepüben tartózkodókat kevésbé ítélik el ugyanazon tettek miatt, mint a betelepülőket, akikről többet várnak el).

Mindez, természetesen, ilyen sarkított formában nem igaz: *lehetőségekről* van szó, amikkel mindenki azt kezd, amit akar. Egy gyepüi születésűnek adott az alkalom, hogy átélje: otthona túlterjed a háza határain, s hogy nemcsak önmagáért, de egy egész közösségért felelős. Egy odaköltöző más alaphelyzetből indul, hiszen egy jó darabig csak a saját házát, kertjét ismeri, de ha akarja, kiterjesztheti otthona határait, feltéve, ha nem zárkózik el az emberek elől, és kimutatja, fontosnak érzi, hogy a közösség és a falu részévé váljon. Azt, hogy ki mit kezd majd a származásából adódó lehetőségekkel, azaz hogy milyen helyet képes elfoglalni a falu életében, és mik lesznek identitásának az alapkövei, a *beköltözés*, illetve a *Gyepüben maradás motivációja* és az *életmód* határozzák meg.

Mielőtt a motívumok elemzésébe fognánk, néhány szót még a *beházasodókról* és a *visszatelepülőkről*: A beházasodók a gyepüiek felfogása szerint nem csupán egy másik ember társává lesznek, hanem egy másik család részévé. Tagjai lesznek egy olyan életközösségnek, amely a falu részét képezi, azaz jobbak a lehetőségei, mint egy vadidegennek. Hamarabb köthet ismeretségeket, könnyebben sajátíthatja el a szabályokat, egyszerűbben válhat a közösség tagjává. Kiváló példa arra, hogy mennyire beilleszkedhet egy benősülő Gyepü életébe, Helmut esete. A német férfi egy gyepüi születésű nőt vett feleségül, aki az őslakosok szerint „csúnyán kihasználta: megépíttette vele a nagy házát, aztán kirakta az utcára. Képzelje azt a szegény embert, itt, egyedül, Magyarországon!” A Helmut iránti rokonszenv a mai napig tovább él: „Nagyon kedves volt, mindenkinek köszönt, segített!”, a volt feleséget - az őslakost! - viszont sokan megszólják. Volt, aki ezt az esetet is megemléltette, amikor megkérdeztük, miért nem szavazott az asszonyra a polgármester-választáson. A *visszatelepülőket* az előbbi előnyökön kívül gyakran hálával és tisztelettel illetik, feltéve, ha tudják, kinek a rokonai azok, akik egy-két generáció után ismét Gyepüt választják lakóhelyül. Meg kell jegyeznünk, hogy ehhez hasonlóan tisztelik azokat a nyaralókat is, akiknek már a nagyapja idejárt pihenni: közvetlenebbek, segítőkészebbek velük - például a budapesti születésű, de gyermekora nyarait rendszeresen Gyepüben töltő Pesthy Miklóssal -, mint az újonccokkal.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az *őslakos-idegen* dimenzió szerveződését *a térhez és az emberekhez való viszony fokozatai* határozzák meg. Az alaphelyzet - a Gyepübe születés illetve a faluba való belépés - kijelöl ugyan lehetőségeket, de semmire sem predesztinál. Az őslakossághoz hozzátartozik a későbbiekben bemutatásra kerülő kölcsönös munkakapcsolatok, az egymásnak való segítségnyújtás hálózata, amely megerősíti a falunak való elköteleződést és a hitet, hogy nemcsak a négy fal között van otthon az ember, hanem egész Gyepüben. Láthatjuk, hogy egyfajta csiriz, ragasztóanyag a munka, az együtt és egymásért való tevékenység. Emiatt azok a nyaralók/betelepülők, akik az embereket átverik, ingyen dolgoztatják, illetve akikre a segítség viszonzásakor nem lehet számítani, bármennyire vállalnak felelősséget a faluért, csak vendégek maradhatnak:

„Volt egy ember, nyaraló, gyönyörű házat épített itt. Próbált jóban lenni mindenkivel, a nyaralót is gyepüiek csinálták, ott dolgoztak. Csakhogy senkinek sem fizetett semmit, erre egyik éjszaka az emberek leöntötték a szépen lenyírt zöld gyepét gázolajjal”

(*őslakos gyepüi férfi*).

Nem véletlen a bosszúállás módja: az őshonos emberek tudják, ki az, akinek leginkább a személyes tulajdona, a szép zöld kertje számít... (A Gyepüvel való törődésnek, a faluért való felelősségvállalásnak egy másik típusa is létezik, amelyről a hatalomról szóló fejezetben

ejtünk szót: ebben az esetben az „egész falu”, illetve „a falu érdeke” mást jelent, mint amit az általunk megismert őslakos, tradicionalista emberek a „falu” szó alatt értenek).

A fentiek értelmében a „gyüttment” kifejezés az egyik legdurvább szitokszó, a legkomolyabb sértések egyike: arra utal, hogy a másik nem tartozik közénk, gyepüiek közé; más, mint mi, mert - itt-tartózkodásától függetlenül - nincs otthon, sem a faluban, sem a közösségben. Tanúi voltunk egyszer egy ilyen veszekedésnek: egy idős, őslakos férfi sértegetett egy betelepülő fiatalabbat. A vita lényege, hogy míg a már jó néhány éve Gyepüben élő Tibi identitását korábban az életmódja, a világszemlélete és a másokhoz való viszonya szerint határozták meg, éppen ezért kedvelték, együtt ittak vele esténként, befogadták, addig most, a veszekedés hevében átrendeződött a fiú megítélése: előtérbe került egy, addig szándékosan elhanyagolt szempont, az, hogy nem Gyepüben született:

Sanyi: - Te gyüttment vagy, megyehelyi születésű, városi...

Tibi: - Sárvárról jöttem ide.

Sanyi: - De Megyehelyen születtél, és aki emeletes házban lakott, az sose' dolgozott!

Tibi: - Gyerekkoromban kaszáltam a nagyapámmal az út mellett, nekem ne mondd, hogy nem dolgoztam!

Sanyi: - Az csak olyan karbantartó volt!

Tibi: - Az nem, nyulai voltak Várszegen, annak vágtuk a füvet!

Az idézetből láthatjuk, hogyan épül fel a sértés: elhangzik a „gyüttment” szó, ami Tibit egy-csapásra idegennek bélyegzi. A fiú érzi az igazságtalanságot, hiszen évek alatt számtalanszor tanújelét adta annak, hogy ő sem más, mint az őslakosok: életmódját tekintve közéjük tartozik. Az idősebb férfi álláspontját annak megkérdőjelezésével próbálja meg aláátamasztani, hogy Tibi életstílusát tekintve hasonlít hozzájuk (*idegen* = más, mint *mi* → *mi* dolgozunk, *ő* tehát biztos nem). Szavaiból észrevehetjük, hogy az őslakosok körében a munkavégzés első-sorban a mezőgazdasági, szélesebb értelemben pedig a fizikai munkához kapcsolódik. Sanyi azt állítja, hogy amiért Tibi városban született, kizárt, hogy dolgozott volna, holott korábban számtalanszor dolgoztak együtt. A fiú úgy védekezik, hogy megpróbálja bebizonyítani, még a városban is volt kapcsolata mezőgazdasági tevékenységgel, s ezáltal igazolja jogát a faluban maradáshoz, a közösséghez tartozáshoz.

Miután tisztáztuk, mit jelent Gyepüben idegennek lenni és az idegenségnek milyen szintjeit tartják számon, meg kell vizsgálnunk azokat a személyeket, akik ezeket a státuszokat, kategóriákat betöltik. Elsősorban arra keressük a választ, hogy kik jönnek - akár nyaralni, akár letelepedni - Gyepübe, és milyen indokokat sorolnak fel, ha rákérdezzük ott-tartózkodásuk miéértjére. Végül a legfontosabb, hogy a nyaralók saját magyarázatait az őslakosok nekik tulajdonított indokaival vessük össze, azaz, meg kell figyelniük, mennyire fedik a gyepüiek nyaralókra vonatkozó elképzelései a turisták önmagukra érvényesnek érzett véleményét.

Turista, kiránduló akárki lehet: elsősorban a környező városokból érkeznek, s egy-egy szombat vagy vasárnap délutánt töltenek el itt. Vasár- és ünnepnapokon, kirakodóvásárok alkalmával rengetegen jönnek, főleg családok és fiatalokból szerveződött kirándulócsoporthoz. A Gesztenyeünnep alkalmával több családdal volt alkalmunk elbeszélgetni. A jó levegő, a táj szépsége és a nyugalom mellett nagyon sokan megemlítették a *falusi, népies környezetet*, amikor megkérdeztük, miért éppen Gyepübe jöttek kirándulni. Az Alkotóház udvarán található faragott szobrokat és a kismesterek által kínált portékát szintén lelkesen fogadták. Többen megemlítették, hogy új házukat/lakásukat népies stílusban rendezték be:

„Jobban szeretem a csobonki éttermet a gyepüinél, mert ott van kemence. Igaz, nálunk otthon is van, meg kandalló is”.

„Az udvaromon áll egy szekér”.

„Utálok a kommunistákat, mert csúnya lapos tetős házakat építettek. A gyepüi házak nagyon szépek, főleg a faragott kapuk tetszenek”

(*kirándulók*).

Úgy vettük észre, hogy elsősorban a Megyehely körül található kis falvakba kitelepült értelmiségiekre jellemző ez a hozzáállás. Főként a Gencsapátiba, Lukácsházára stb. költözött fiatal házaspárok lelkesedtek a népiességért, a falusi életért, ők járnak *rendszeresen* túrázni a hegyekbe is. (A folklorizmusról, a népiesség divatjáról, a tárgyi kultúráról részletesebben lásd a *Tradicionalisták és modernek* című fejezetet).

A *nyaralóházat vásárlók* a turistákhoz és az egy-két hetes szabadságukat töltőkhöz hasonlóan szintén „heterogén összetételű csoport” - mondja a gyepüi polgármester. - „Vannak itt régi pártemberek, akik egy sörért szereztek telket a szálló mögött, ezek ma már nyugdíjasok. Aztán vannak úgazdagok, akik sok mindent szeretnének ide, új utat, közvilágítást, csendet, de még az alapítványt sem támogatják. Az ideköltözők megint mások: sokuknak asztmás volt a gyereke, gyógyulni hozták ide. Van, aki a nagyapjától örökölte a házat és úgy gondolta, jobb itt, mint városon. Másoknak egyszerűen csak megtetszett a környék”. Mind a turisták, mind a nyaralók felhozzák a *jó levegőt*, a *szép tájat*, a *csendet* és a *nyugalmat* itt-tartózkodásuk indokául. Ha a gyepüieket kérdezzük, szintén megemlítik ezeket, olyasmikkel kiegészítve, mint:

„A svájci nyugdíjasok azért jönnek ide, mert itt többre futja a pénzükből, magasabb színvonalon élhetnek”.

„A budapesti vállalkozó az ellenségei elől elbújni jön ide”.

„Idejönnek az egész országból, kibérelnek egy szobát és átjárnak síelni Ausztriába, mert ott nagyon drága a szállás”.

„Van, aki kivesz itt egy házat, és Ausztriába megy át dolgozni nap-mint-nap, kocsival. Így keres a legtöbbet, mert nálunk olcsóbb a megélhetés”

(*öslakos gyepüiek*).

A falusiak jóval több praktikus szempontot említettek ugyan, de véleményük a tájat, levegőt, nyugalmat illetően nagyjából fedi az idelátogatók elképzeléseit. Jóval érdekesebb górcső alá venni, mikor térnek el egymástól az egymásról kialakított képek. A falusaik például nem „találják el”, *kik járnak ide nyaralni*: „Úgy veszem észre, a magyar társadalom kettészakadt: vannak a nagyon szegények, vagyis a lecsúszók, a gazdagok meg csak egyre gazdagabbak lesznek. Ide a kispénzüiek járnak, a gazdagok meg mennek máshová, a jobb helyekre, ahol legalább egy rendes bolt van” - mondta a többiek legnagyobb egyetértésére egy öslakos férfi a kocsmában.

Nagyon furcsa kijelentés, hiszen ott sorakoznak a pazarabbnál pazarabb házak a hegyoldalban, amikre saját szavuk is van - „villanegyed” -; egy híres színésznőnek, egy étteremigazgatónak, az egyik leggazdagabb budapesti vállalkozónak van többek között Gyepüben háza. Miért hangozhatott el mégis a fenti állítás?

Egyrészt, a falusiaknak temérdek bosszúságot okoznak a hangoskodó, követelőző, tolakodó turisták. Egyszerűbb ezt úgy elviselni, hogy egymás között megállapítják: „Ezek sem különbek nálunk, odahaza még rosszabbul élnek, mint mi. Egész évben a nyaralásra spórolnak, aztán eljönnek Gyepübe játszani az eszüket, nevetséges”. Másrészt, és ez a fontosabb szempont, habár tudják, hogy van a „táj meg a levegő”, mégsem értik. Nem érthetik, mert számukra ez a természetes környezet, mert ők az erdőt inkább fáradtságos munka, a gesztenyeszedés és a fahordás színterének tartják. Legtöbbjük még a szomszédos nevezetes Hátárhegyen sem járt. Nevetnek a turistákon, akik „halálra gyöttrik magukat, hogy felmásszanak, de minek”. Már korábban is említettük, hogy a tájban gyönyörködni csak az képes, aki nem él benne: akinek az erdő az élettere, az észre sem veszi. Kiváló példa erre a „meg-nem-értésre” a később bemutatásra kerülő asszonykör (GYELAK) által szervezett hétvégi program: ezek a gyepüi - elsősorban a betelepülők közé sorolható - asszonyok kirándulást szerveztek a *falusiaknak* - plakátokon kiragasztott felhívásokkal - a kijelölt turistautakra. Felgyalogoltak az asszonyok, aztán lejöttek és megsértődtek, amiért a többiek kinevették és megszólták őket. („Nincs azoknak dolguk a ház körül?” „De ráérnek!” és így tovább). Ezek a nők ártatlannak tetsző akciójukkal megsértettek egy nagyon fontos szabályt, felrúgták egy rendszer egyik legkényesebb elemét: *tárggyá, látnivalóvá* tették azt, ami a többieknek olyan természetes, mint a levegő. Vagy talán már a levegőt sem kellene annyira magától értetődőnek venniük? Erről szól Báthor Eszter cikke:

„Értékünk a friss levegő

Korunk emberének egyre kevesebb levegő jut. Városaink szennyezettek, a gépjárművek és a gyárak szinte teljesen tönkreteszik az éltető levegőt. Csak végig kell sétálnunk egy zsúfolt főutcán, csak néhány másodpercet állnunk a közlekedési lámpa mellett, a fejfájás, a kellemetlen kaparó érzés a torokban azonnal jelentkezik. A gyermekek fáradékonyak, fejfájósak, sápadtak. A lakótelepek fojtott levegője kétségbeejtő.

Az emberek többsége csak a hétvégét szánhatja tüdeje 'nagytakarítására', kiszellőztetésére. Ez a kirándulások, a sportok, a szabadban eltöltött jó étvágyú étkezések ideje. Az így eltöltött nagyszerű órákat semmi sem pótolhatja. Ezekre a pillanatokra emlékeznek majd a gyerekek: a közös hegymászásra, a biciklizésre, a kiránduló kosárból elővarázsolt finomságokra. A friss levegőn eltöltött mozgással megadjuk testünknek ami szükséges, s a szép családi programokkal lelkünknek a harmóniához elengedhetetlen táplálékot.

Mi, akik itt élünk e zöld tömeg közepén az erdőkkel körülölelt otthonainkban, sokszor nem vagyunk tudatában, hogy milyen nagy kincs birtokosai vagyunk.

Álljunk meg néha egy-egy pillanatra, s élvezzük ezt a mesés környezetet. Használjuk ki a lehetőséget egy kis kirándulásra is néha, hisz nekünk nem kell buszra, vonatra, kocsiba ülnünk, hogy eljussunk ide. Csak fel kell kerekedni és 20 percen belül már el is érünk egy turistacélpontot.

Jó kirándulást!”

A havonta-kéthavonta megjelenő Gyepüi Hírforrásban - az asszonykör lapja - megjelent cikknek ugyanaz a célja, mint a GYELAK-kirándulásnak: tudatosítani, ami magától értetődő, felhívni a figyelmet olyasvalamire, ami egy születése óta Gyepüben élőknek természetes. Emiatt a természetesség miatt *abszurd* a falusiaknak, hogy velük együtt élő, falusi és nem városi honfitársnőik felmásznak a Hátárhegyre és lenéznek onnan: számukra ez haszontalanság, meglógás a fontosabb, otthoni teendők elől. A Gyepüi Hírforrás cikkei szintén gúnyolódás és nevetség tárgyát képezik. Úgy látszik, a gyepüiek mesterkéletlensége lesz a leg-

nagyobb akadálya annak is, hogy a turisták nézőpontját átvegyék: bár kimondják, hogy a nyaralók a kirándulás és a jó levegő miatt jönnek, nem értik, hogy ez valakinek „program”, „cselekvés” lehet. Úgy képzelik, hogy akinek pénze van, aki nagyon gazdag, az valamit „csinál” a vagyonával, annak temérdek lehetősége van „tettek”, „események” átélésére: mert a hegyen gyalogolni, az „nem esemény”. Elismerik, hogy egy városnak újdonság az ő életterük, de ezt körülbelül olyannak képzelik, mint ahogy egy ember belép egy múzeumba, körülnéz és kimegy. Nem tudják, hogy az erdőben, a faluban máshogy is lehet értelmesen élni, létezni, mint ahogy ők teszik: munkával. Kimenni a természetbe - ez számukra nem kuriózum, hanem realitás, épp ezért nem értik a kirándulókat, akik ahelyett, hogy elmennének máshová szórakozni, idejárnak túrázni. Mert a kirándulás keserves gyaloglás, önkínzás. Ők munka után egész másfajta kapcsolódást képzelnek el: vagy megnyugtató pihenést otthon, vagy a televízióban látható városokba, tengerpartra stb. való elutazást. Úgy képzelik, akinek igazán sok pénze van, ezeken az egzotikus helyeken nyaral; Gyepübe csak azok a vékonypénztárcájúak látogatnak el, akiknek egy olasz- vagy spanyolországi útra nem telik.

Összefoglalva az eddigieket: a gyepüieknek és az idetelepülő - nyaraló - turistáknak más a természetfelfogása. Ami az egyik csoportnak a mindennapi élet, a hétköznapi színtere, az a másoknak kilépés a realitás nyomasztó, stresszes közegéből és átlépés egy csodaszép, tiszta, romlatlan állapotba. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez a kétféle felfogás komoly viták, széthúzások okozója is lehet: arról van szó, hogy a betelepülők és mindazok, akik megpróbálják tárgyiasítani a mindennapi élet színtereit (a GYELAK, a gyepüi asszonykör), szeretnék felfogásukat a többiekre is kiterjeszteni, az őslakosokkal is elfogadtatni. Céljuk a falu minél népszerűbbé, komfortosabbá, technikailag jobban felszereltté tétele annak érdekében, hogy még többen látogassanak el ide. Kialakul egy nagyon furcsa, paradox folyamat, melynek egyik oldala a természettel, a tájjal, a faluval, mint fizikai realitással, a másik oldala pedig a gyepüi emberrel kapcsolatos. Az első kör valahogy így néz ki:

1. Az asszonykör, a betelepülők, a változásokat követelők programja szerint: „Csodálkozzunk rá együtt a természetre, tudatosítsuk magunkban, mekkora kincs birtokában vagyunk!”
2. „Népszerűsítsük az asszonykör által nemrég elnyert Teleház-program (számítógépek, Internet stb.) segítségével a tájat, a csendet, a nyugalom! Ha nekünk jó, miért ne lehetne jó másoknak is?”
3. „Jöjjön ide minél több turista, nyaraló, kiránduló!”

Több gyepüi ember megjegyezte, (és ez számos betelepült és rendszeresen itt nyaraló, tehát ebben az értelemben már a „körön belül került” ember véleménye is), hogy ha egyre többen jönnek, épp az fog elveszni, amiért a falut választják: a csend, a nyugalom, az érintetlenség.

A vitáról, az egymást keresztező érdekekről az asszonykör kapcsán írunk bővebben; itt csak a kétféle felfogást kívántuk felvázolni, illetve ezek ütközésének következményeit előrevetíteni. A paradox folyamat - amely a természetességet hirdeti, miközben épp azt igyekszik felforgatni - másik oldala az előzőnél bonyolultabb, de talán érdekesebb is: a Gyepübe érkezők emberképéről szól. Egy szűkebb csoport - tehát nem az összes turista és betelepülő - a természetről kialakított elképzeléseit a falusi emberre, a természetben élőkre is érvényesnek, igaznak érzi. „Ami fent van, megfelel annak, ami lent van, és ami lent van, megfelel annak, ami fent van” - állapítja meg a Smaragdtábla.³⁵ Ha a falura vonatkoztatjuk az évezredek bölcsességét,

³⁵ Idézi Hamvas, 1995

elképzeltük, hogy néhányan úgy gondolják, a természet, az erdők és hegyek törvényei odalenn a völgyben, az emberi világban is működnek. Ahhoz, hogy kibontsuk ezt az elképzelést és megtudjuk, milyen is a „falusi ember” egyes „gyüttmentek” szerint, először meg kell vizsgálnunk a természetfelfogásukat. Arra keressük a választ, hogy mit várnak az emberek a természettől, hogy mit takar az, hogy a „szép táj és a friss levegő miatt jöttem ide”.

A legtöbb turista, nyaraló és betelepülő a nagyvárosi élet, a nyüzsgés, a tömeg, a zaj és a stresszhatások elől menekül:

„Itt vettem házat, mert ennyi pénzért a városban csak egy lakótelepi panellakást tudtam volna venni, de az nem kell. Áthallatszanak a szomszédok, meg hát, ott mindenki egyforma”.

„Pesten mindenki rohan, fut a pénze után, egy rendes baráti összejövetelt nem lehet tartani, mert valakinek biztos nem jó az időpont. Azt szeretjük, hogy itt lelassulunk, megszűnik az idegeskedés, van időnk kávézni reggel, elolvasni az újságot, tévét nézni”.

„Bár egy kicsit kényelmetlenebb itt, én nem bánom. Sok a munka a ház körül, például talicskával kell hordani a fát, nekünk mégis jobb helyünk van, nem vagyunk bezsúfolva”

(betelepülők, illetve a nyári hónapokat Gyepüben töltők).

Az idézetekből látszik, hogy a természet és a falusi világ egy egészen *más életminőséget* képvisel, a városi élettől megcsömörlött ember kapaszkodójául szolgál: „A városban státuszt és elismerést kell kivívni, image-t kialakítani, mutatkozni: falun az ember önmaga lehet, békét találhat” - mesélte egy budapesti betelepülő. Számára a természet már nem leküzdendő akadály, már nem a civilizáció ellensége, sőt, a civilizáció - a személyiség épségét fenyegető nagyváros - alternatívája, az egyedüli helyszín, ahol még a normális, emberi élet lehetséges. Aki nem teheti meg, hogy kiköltözzön, legalább hétvégén „tankol fel” nyugalomból, levegőből, amolyan vasárnapi nagytakarításként. Ez volna tehát Gyepü - fontos, hogy itt a Gyepü név a falut, mint házak, erdők összességét jelenti: a *látványt* -, mint egy Megyehely vagy Budapest helyetti alternatíva.

Csakhogy: a betelepülők és nyaralók többsége a falut *negatívan definiálja*: nem az érdekli őket, hogy mi a falu *most*, hanem az, hogy *mi nem*: „nincs zaj”, „nincs rohanás” és így tovább. Úgy tűnik, hogy azok az újonnan érkezők, akik városból jönnek, csak valami elől menekülnek, de nem valahová. Rohanásuknak nincs végcélja, nincs megérkezés: nem kívánnak beágyazódni sehová. Gyepüben ezek a betelepülők magányos szigeteket alkotnak: ebben a házban egy házaspár, abban egy család, akik „*kitelepültek*” és nem „*betelepültek*” a faluba. A működő, élő Gyepüre, az emberek közösségére többnyire nem kíváncsiak: magukban élnek, kiszakítva a városból. Erre ugyan egyikük sem panaszkodik - „meglátogatnak a pesti barátok”, „sokszor jönnek a kollégák Megyehelyről” stb. - mégis, úgy látszik, sok mindent nem élnek át abból, amit falusi életnek neveznek. Hangsúlyozzuk, hogy mindez csupán az emberek egy csoportjára igaz, akik voltaképp nem *falura* költöztek, hanem csak *el a városból, a természetbe*. Egy nagyon jó, idevágó idézetet találtunk erre a jelenségre egy népszerű női magazin összeállításában. A cikk tanyára költözött házaspárokat mutat be, közülük a legfiatalabbak egy Gyepü közelében lévő falucskát választottak lakóhelyül: „Várszegszállásra költöztünk Pestről. Falu, de egészen közel Várszeg városához. Új volt a környékbeliek közvetlensége, hogy csak úgy megjelennek, leülnek beszélgetni... Aztán kezdett zavarni, hogy folyton kopogtat valaki. Megint pakoltunk. Ahová átköltöztünk, Kercaszomor úgynevezett szeres település, ami azt

jelenti, hogy a házakat általában föld veszi körül, elég nagyok a távolságok a szomszédok között”.³⁶ Nagyon találónak éreztük egyes gyepüi betelepülőkre ezeket a sorokat: a várostól, mint fizikai értelemben vett tértől menekülnek (kockaházak, zaj, szmog), de mint szociális és kulturális teret nem vetik el, az emberi kapcsolatok hálózatát megtartják. Nem kívánnak a faluközösségbe bekerülni, a felszínes ismeretségen, a puszta köszönő viszonyon kívül nem akarnak közelebbi kapcsolatba kerülni senkivel. Bár falura költöznek és falusias szokásokat vesznek fel (fát vágnak, vizet hordanak), az emberi kapcsolatokat továbbra is városi szemmel nézik (idegesítőek a beszélgetni betérő szomszédok). A város *idegensége* elől menekülnek, de ezt az idegenséget a vidéki emberekkel szemben továbbra is fenntartják. Nem a közösségben kívánnak otthonot teremteni, hanem csupán a megnyugtató és egészséges természetben és önmagukban.³⁷

Amikor a gesztenyeünnepen a Megyehely környékére kiköltözött családokkal beszélünk, felfigyeltünk arra, hogy a „szabadulni vágyók” által célba vett falvaknak idővel megváltozik az arculata. Egyre több, a falu őslakosaitól elszeparált - vagy legalábbis elkülönülni vágyó - család érkezik a településre, valamennyien ex-városiak: ezek képesek *egymással* jó viszonyt kiépíteni, hiszen legtöbbször hasonló a hátterük, az életmódjuk stb. „Mi Gyöngyösújfaluról jöttünk ide kirándulni Gyepübe. Újfalun már külön utcája van a betelepülő megyehelyieknek. Mi is onnan költöztünk ki. A helyiekkel nem nagyon érintkezünk, mert nincs egy közös fórum, ahol az újfalusiak és az odatelepülők találkozhatnak. A kocsma? Hát, a fiatalok inkább bejárnak kocsival a városba, ott jobb helyek vannak. Az újfalusiba inkább csak a helyiek mennek, de azokat alig ismerjük. A múltkor tartottunk egy bulit, ott voltak a volt megyehelyi házaspárok, a helyiek pedig megsértődtek, amiért nem lettek meghívva” - mesélte egy asszony az Alkotóház udvarán. Láthatjuk, hogy ha a nagyvárosok környékén található falvak kertvárosokká, elővárosokká változnak, s az odaköltöző családok nem maradnak magukra: képesek létrehozni a saját közösségüket. Egyelőre nem tudjuk, hogy Gyepüben kialakul-e majd egy hasonló elővárosi negyed, vagy megmarad-e falunak néhány betelepülő, befelé forduló családdal.

Az imént bemutatott csoport - nyaralók, betelepülők egyaránt - a faluból többnyire csupán a természetet, a fizikai környezetet, a látványt veszi észre, az embereket, a most zajló, úgynevezett „falusi életet” nem. Ezzel ellentétes stratégia, amikor valaki Gyepüt mindenestül otthonának tekinti: ők azok, akik beköltözésük után magukat is gyepüként határozzák meg, s igyekeznek alkalmazkodni a helyiek szokásaihoz, megpróbálnak beilleszkedni a közösségbe (például a később bemutatásra kerülő Rónai-házaspár). Velük az életmódról szóló fejezetben foglalkozunk, itt inkább visszakanyarodunk a Tabula Smaragdínához. Arról az imént felsorolt két szélsőséges lehetőség - a teljes elutasítás illetve a teljes beilleszkedés - között közbülső helyet elfoglaló csoportról lesz szó, amelynek tagjai az *emberi világban azt keresik, amit mások a természetben*: harmóniát, kiegyensúlyozottságot. Míg az első csoport, az elzárkózók emberképe elutasító („maradi marhák, azt a tehetségtelen polgármestert támogatják, mert ami jó volt nyolc évig, jó lesz ezután is”), vagy közönyös („vannak ilyenek is, meg olyanok is a faluban, bizonyára, nem ismerjük őket közelebbről”), addig a most bemutatásra kerülő

³⁶ Tomsits, 1999

³⁷ Épp ez az, ami miatt a betelepülők között nem alakul ki a turneri szent közösség, a *communitas* (melynek a liminalitás a feltétele): ezek az emberek ugyanis nincsenek *köztes* helyzetben. Látszólag kiléptek a városból és még nem léptek be az Gyepüi emberek közé, valójában azonban Megyehelyet, Budapestet, stb. továbbra is otthonuknak, sőt, szociális identitásuk egyik meghatározójának tekintik.

nyaralóké/betelepülőké romantikusan kiszínezett, idilli: „Imádnivalóak az emberek, én a pappal is összevesztem, mert azt mondta rájuk, hogy rosszak”. „Olyanok, mintha húsz évvel el lennének maradva” - meséli egy Svájc-ból hazatelepült nyugdíjas asszony. - „Még nem fertőzte meg őket a város. Én már Pestre sem merek elmenni, pedig ott születtem. Ott már mindenhol bombát robbantanak”. Vagy idézzük fel Báthor Eszter szavait: „utáltam Debrecen, a várost, mindent, a kirakatokat, az idegenséget”. Az interjúban elmondta még: „Az elidegenedés elől menekültem ide, úgy gondoltam, falun még tisztábbak és őszintébbek az emberek”. A Gyepüi Hírforrásban írott cikkében az emberiség múltjáról tételezi fel ugyanezt az érintetlenséget, amit korábban már csak a falvakban vélt felfedezni: „Mindannyian rendelkezünk ismeretekkel nagyszüleink 50-80 évvel ezelőtti életének körülményeiről. A technika, a civilizáció óriási mértékű fejlődése tapasztalható az azóta eltelt időben (...) Ami akkor érték volt, ma már semmit nem jelent. A szóban forgó időszakban a szegénységet méltósággal viselték az emberek. Tisztaság volt a házakon belül és kívül is, az utcákon s talán a *szívekben* és a *fejekben* is. (...) Ez az elkeserítő állapot szerencsére *nem sodort mindenkit magával*. Sokan vannak, akik úgy érzik, ez a világjelenség nem jellemző rájuk. Hál’ Istennek, hogy így van!” Akadnak emberek, akik a romlatlan társadalmat, az ösközöséget keresik falun. A gyepüi embert, mint a természetet jól ismerő, ám a civilizáció elembertelenedett, átláthatatlan labirintusában eltévedő indiánt látják. A faluközösség, akár a természet, öntudatlanul és olajozottan működik; nemcsak a béke és boldogság állapota jellemző rá, de előfordulnak veszekedések, verekedések is. Ez utóbbiak az emberek spontaneitásának, őszinteségének bizonyítékai, általuk valósulhat meg az egyensúly a gyepüiek világában. Nem tudunk választ adni arra, mitől függ, hogy valaki magáévá teszi ezt az ideológiát vagy sem. Úgy találtuk, egyrészt a természetgyógyászzal, antropológiával foglalkozó vegetáriánus New-Age rajongók tekintenek így a falusiakra, másrészt a visszatelepülő, keresztény nyugdíjasok. A kérdés, hogy fenntartható-e, hogyan, és mennyi ideig az a nézet, amely a hús-vér falusi embereket leszakítja a mai magyar társadalomról, s visszahelyezi őket egy több ezer évvel ezelőtti álomvilágba?

Második gyepüi terepmunkánk során eltöltöttünk egy délutánt a két hétig a faluban állomásozó természetgyógyászokkal. Vegetáriánus ételeket ettünk, Rudolf Steinerről beszélgettünk. Mielőtt visszatértünk volna a kultúrotthonba talpmasszázs tanfolyamra, sétáltunk egyet az utcákon. Megkérdeztem egy asszonyt, miért fontos, hogy éppen Gyepüben van a tábor: „Ó, ez nagyon fontos. Jó látni, hogy az ember itt még harmóniában él a természettel; nagyon fontos a világ egyensúlya. A mi gyógyító eljárásunk is a felborult egyensúly helyreállítására épül... Úgy látom, itt még él, létezik ez az egyensúlyi állapot. Az emberek nyílt szívűek, sem egymástól, sem a környezetüktől nem idegenedtek el”. Kérdésünkre, hogy ismer-e valakit, akire ez a leírás illik, nemmel válaszolt. A gyepüiek közül soha senkivel nem beszélt még. Felelet gyanánt rámutatott egy nyilvánvalóan turista, kiránduló családra. Akik csak egy-két hetet töltenek el az önismereti illetve gyógyító táborokban, nem érintkeznek a falusiakkal: álláspontjuk könnyen fenntartható, hiszen a cáfolatra nincs alkalom, az ellenpéldákkal nem kerülnek kapcsolatba. Világnézetük igazolására ott van a rengeteg, hegyekben kiránduló városi, akik akkor és ott, látszólag harmóniában élnek a környezetükkel. De mi a helyzet a többiekkel, a Gyepüben élőkkel, hogyan tartják fenn ők a naiv-romantikus elképzeléseiket, hiszen ezeknek ellentmondó esemény, jelenség akad bőven. (Azaz, ha közelebről megnézzük az öslakos gyepüieket, láthatjuk, hogy tévét néznek, videóznak, gesztenyeszedéskor öltre mennek a haszonért, beárujják a másik csempészett kocsiját, és így tovább).

A svájci nyugdíjas házaspár, Nelli és József válasza a realitás kihívására hasonlít a budapesti antropológia tanszék faliújságára tűzött karikatúrára: a kép a televízióikat a háttérben közeledő, szafarikalapos antropológusok szeme elől riadtan elrejtteni próbáló bennszülötteket

ábrázolja. Kupeczkyék hasonlóképpen járnak el: egyfelől, ami nem passzol a romlatlan emberről kialakított elképzeléseikhez (pl. alkoholizmus, haszonlesés stb.), azt ártatlan csínynek minősítik, hiszen a falusi ember tanulatlan, pallérozatlan, nem tudja, mikor, hol, mi illik, de éppen ezért, ami a szívében, az a szájában. Másrészt, a házaspár „megszűri”, mi kerülhet a szeme elé. Ők nem járnak sehová, hozzájuk tér be mindenki: kapujuk boldog-boldogtalan előtt nyitva áll, ők meghallgatnak mindenkit, sőt, igazságot is szolgáltatnak. Az igazságtevés abban áll, hogy aki úgy viselkedik, ahogy az egy falubelihez - szerintük - nem illik, az nem teheti be a lábát hozzájuk, amíg bocsánatot nem kér: „Nálunk tartják a falugyűlést, sokan betérnek hozzánk beszélgetni, egyik szidja a másikat, de legalább elmondják a gondokat. Olyan tündérik, ahogy veszekednek... A barátnőim hívnak Pestre, de én nem megyek, annyi gonoszság van ott (...) A Pista bácsi fia epilepsziás, de sajnos sokat iszik, pedig nem volna szabad. Részegen levágta az ujjait fűrészszel, még most is kórházban van. Az apja erre nekiállt, és az egész faluban szidta a fiát. Nekünk jó barátunk a Pista, de két hétig nem engedték be. Haragudtunk rá. Egyszer aztán megbújt a kerítés mögött, várta, hogy kijöjjünk. Amikor kimentünk az udvarra, jó hangosan köszönt. Akkor aztán odamentünk a bokrokhoz, és elmagyaráztuk, hogy nem szabad egy apának szidni a saját fiát, bármilyen legyen is. Azóta megint jóban vagyunk”.

A házaspár világképében a természetes, falusi élet a jóság fogalmával kapcsolódott össze: befogadtak egy kóbor kutyát, munkát adnak a helybélieknek, aki kéri, átviszik kocsival a közeli kisvárosba, Várszegre. Az idill éppen azért működik, mert mindenkinek érdeke, hogy fennmaradjon: Nelli és József úgy vélik, otthonra leltek, őket nagyon szeretik és befogadják ebben a „festői szépségű és nyugodt faluban”, ahol szükség van rájuk, mert a romlatlan életbe ők visznek értelmet és igazságot. A gypüiek a számtalan munkalehetőség miatt járnak jól: „Van egy házvezetőnőnk, az várszeghelyi, de a múltkor átjött egy asszony, hogy ő nagyon szegény, a fia tanul, vegyem fel dolgozni. Hát, a Vandát nem akartam kirúgni, de a Zsuzsát sem akartam elküldeni, lehetőséget biztosítottam neki, hogy a férfiakkal fesse a kerítést. Előtte már azok is összeverekedtek, hogy ki dolgozzon nálunk, úgy próbáltunk igazságot tenni, hogy mindegyiknek adtunk egy-egy ecsetet”. A kocsmában eltérő adatokat hallhatunk a házaspár nyugdíjáról: van, aki két-, van, aki hétszázezerre tippel, a lényeg, hogy minél többen próbálnak Nelliéknél dolgozni - *a pénzért*. A későbbiekben látni fogjuk, hogy annak, hogy valakit befogadjanak, a kölcsönös segítségnyújtás a feltétele: az öslakosok egymás közötti kapcsolataiban ritkán van szó pénzről, ha - nagyobb munkák esetén - mégis, nem olyan irreális összegekről, mint a svájciak esetében.

Ezzel elérkeztünk a betelepülők és az öslakosok véleménye közötti másik nagy „csúszáshoz”. A gypüieknek fogalmuk sincs a talpmasször New Age-esek, illetve Nelliék emberképéről: eszükbe sem jut, hogy őket valaki szándékosan romlatlannak és ártatlannak minősítheti. Az öslakosok közül senki sem említette, hogy az emberek kedvessége, tisztasága vonzaná Gyepübe a turistákat. A svájci házaspárt inkább ők bélyegzik naivnak és együgyűnek: kialakul egy olyan viszony, amelyben mindenki magáról gondolja, hogy túljár a másik eszén. A svájciak például úgy érzik, kedvelik és befogadják őket Gyepüben, mert házhoz viszik nekik a kertekben termett zöldséget és gyümölcsöt. Drágán adják ugyan, de olyan „jó szívvvel”, olyan „tündéri kedvességgel”, hogy kifizetik a két-háromszoros árat - sőt, sokszor ugyanazt a terményt több családtól is megveszik a sértődés elkerülése végett - csakhogy a védelmükbe vett gypüieknek jó legyen.

A falusiak viszont úgy gondolják, hogy a házaspárnak fogalma sincs arról, mi a termés ára Magyarországon, így hát bátran kérhetnek akármennyit: eszükbe sem jut, hogy Nelli és József jótékonykodni akar.³⁸ Ahhoz, hogy valaki igazán gyepűinek számítsa, az életmód és a világkép hasonlósága szükséges, azaz, amíg a svájciak a falu felett álló irgalmas döntőbíráknak képzelik magukat, amíg nem falusiként és egyenrangúként tekintenek magukra, addig nem válhatnak a közösség valódi, minden titokba, eseménybe beavatott tagjává. Addig a történeteket csak meghallgathatják, de meg nem élhetik, illetve a másokkal megesett eseményeknek is csak a lecsupaszított vázát hallgathatják meg, de nem a falusiak által hozzáadott szubjektív véleményt. Miért fontos mindez? Sokáig gondolkodtunk, hogy a rengeteg velünk megtörtént, illetve általunk látott-hallott történet közül melyik a legemblematisabb, melyik az, amelyik csak ott és akkor történhetett meg. Végül mindketten arra jutottunk, hogy a legtipikusabb gyepűi sztori az, amikor az őslakos Jolly és barátai fejenként *ezer-ezer* forintot kaptak, miután segítettek betolni Nelli és József nehezen induló kocsiját. Betolták volna ők ingyen is, nemcsak a született gyepűieket, hanem másokét is... Ha már pénzt kaptak érte, szaladtak a kocsmába - „könnyen jött, könnyen megy” - meghívtak mindenkit, és aznap este együtt gúnyolódott a Fenyő söntésébe járó férficsoporthoz a svájciak „bolondságán”. A fentiek alapján valószínűleg érthető a történet, világosak az érdekek és az elképzelések...

Mi a helyzet azokkal, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy a saját kárukra jótékonykodjanak, hogy nap-mint-nap felesleges munkákkal lássák el és megvendégeljék a falut, ugyanakkor mégiscsak azért jöttek ide, hogy megtalálják az érintetlen emberi közösséget, az őszinte kapcsolatokat? Itt van például Tilda néni, nyugdíjas asszony, Megyehelyről érkezett, lakáskiadásból él: „Könnyen beilleszkedtem, eljártam templomot és temetőt takarítani, láthatták a falusiak, hogy városi létemre *dolgos* asszony vagyok. Nagyon szeretnek, ha kimegyek a földre dolgozni, behívnak az emberek, megkínálnak borral. Sokkal kedvesebbek itt, mint Megyehelyen, őszintébbek, nyílt szívűek”. A gyepűiek elmondták, Tilda néni csak azt *hiszi*, hogy befogadták, senki sem beszélget vele szívesen, elfordulnak tőle az utcán, mert elloppja más hagymáját, gesztenyét, aztán a boltban úgy csinál, mintha mi sem történt volna, miután rajtakapták. A szőlőben mindenki a rossz „pancsolt” bort kínálja neki, hadd fájjon másnap a feje, a jobbat megisszák a gyepűiek nélküle. Láthatjuk, hogy Tilda néni az elképzeléseinek ellentmondó információt egyszerűen nem veszi tudomásul, egy igen gyakori énvédő mechanizmussal, a tagadással él.³⁹ Nem így mások, mint például Báthor Eszter: „Én az elidegenedés elől menekültem ide, de itt is csak elszigetelt embereket találtam. Eleinte csak félve jártam a faluban, örültem, hogy visszaköszönnek; csak az Erzsi boltjában volt alkalmam megismerni az embereket. Úgy éreztem, itt sincs közösség, pedig én olyan típus vagyok, aki szeret szervezkedni, nekem örömet okoz a másokért való tevékenység. Ekkor merült fel az

³⁸ Eric Berne, a tranzakcioanalízis pszichológiájának kidolgozója szavaival élve úgynevezett játszmáknak lehetünk tanúi: „A játszma kiegészítő, rejtett tranzakciók folyamatos sorozata, amely pontosan meghatározott, előre látható kimenetel felé halad. Leíró módon: nemegyszer ismétlődésekbe bocsátkozó, a felszínen hitelt érdemlő, rejtett indítékú tranzakciók ismétlődő készlete. Köznapiabb nyelven: csapdás vagy «trükkös» lépések sorozata. A játszmákat két fő ismertetőjegy világosan elkülöníti az eljárásoktól, a rituáléktól és az időtöltésektől: 1. a rejtett jelleg és 2. a nyereség. (...) Minden játszma alapvetően tisztességtelen, kimenetele pedig nem csupán izgalmas, hanem drámai jellegű.” Nelli és József a gondoskodót játsszák, miközben - burkoltan - a saját jószágukról kialakított képet erősítik meg, a velemiek pedig a ravaszdit, aki a felszínen aláveti magát a svájciak akaratának. A nyereség - mindkét oldalon - alighanem világos.

³⁹ Freud, 1994 alapján

asszonykör gondolata”. Eszter tehát azt a stratégiát választotta, hogy ha mégis meg az idilli falusi társaság, akkor majd ő kreál egyet. A természetgyógyászok mesélték, hogy sokan próbálkoznak ilyesmivel: leköltözik például egy budapesti csoport Zala megyébe, megvesznek közösen egy nagy területet, építkeznek, gazdálkodnak, így valószínűleg meg mindent, amiről korábban csak olvastak. A különbség az, hogy Eszter nem önkéntesekből, hanem egy meglévő, saját - általa fel nem ismert - törvényszerűségekkel működő faluközösségből próbál egy, az elképzeléseit visszaigazoló csoportot formálni. Nem az élő, hanem a megálmodott hagyomány érdekli. Hogy manapság mi a „tradicionalista” és mi a „modern”, az asszonykör tevékenységéről és ideológiájáról szóló fejezetben olvashatunk, itt csak a korábban már említett, paradox folyamat másik, az emberekkel kapcsolatos oldalát kívántuk felvázolni:

1. Kívülállóként úgy képzeljük, a falun élő emberek romlatlanok, természetesen és egyszerűek.
2. Betelepülőként úgy vesszük észre, falun mégis meg az az újromantikus közösség, amit elképzeltünk.
3. Alakítsunk ki egy csoportot, amely az általunk elképzelt, ősi és hagyományosnak tartott értékekért, az elidegenedés ellen küzd. Szervezzük meg, találjuk ki azt a falut, amit nem találtunk meg.
4. Tegyük látványossá a közösségünk, írjunk újságot, pályázzunk, hogy legyen valami felmutatható, komoly eredményünk. Nyerjünk számítógépet, hozzunk létre Teleházat stb.

Észrevehetjük, hogy itt is, akárcsak a folyamat korábban leírt aspektusa esetében, az utolsó pont ellentmond az eredeti célkitűzésnek: ha mindent gépesítenek, ha az embereket a technika vívmányaival szembesítik, ha mindent tudatosítanak, még azt is, ami implicit módon mindenkiben megvan, csak nincs kimondva, akkor épp az *eredeti, hagyományos* közösség vesz el. Gyepűben a legkomolyabb félreértéseket ezek az elcsúszások magyarázzák: a *falut* és a *falusi ember* mindenkinek mást jelent. Az őslakosok egyszerűen élni szeretnék a saját, mindennapi életüket, ahogy eddig tették. Mások, a kiábrándultak, akik *falura* jöttek - és itt nemcsak a fizikai, hanem a szociális teret is beleértve -, és a saját „nagyvárosi mocskukkal” találták magukat szemben - televíziózás, elszigetelődés stb. -, sértődöttek: ők továbbra is azt a *falut* keresik, ami az elképzeléseikben élt. Az a különös, hogy Gyepűre, amilyen az 1998-99-ben, egyikőjük sem kíváncsi; vagy átnéznék rajta, vagy rosszul működőnek, átgyúrnivalónak bélyegzik. A környezet, a természet egyelőre kielégíti a turisták és egyes betelepülők igényeit, az emberek életvitele viszont nem. A szobakiadók például a következőket mesélik:

„A 80-as évek óta megváltozott a turizmus. Akkoriban még szobákat vettek ki az emberek: egy-két-háromgyerekes család lakott együtt. Ma inkább egy külön házrész, de leginkább egy egész házat fizetnek a családok, csak, hogy ne kelljen együtt lenni a falusiakkal”.

„Az a fajta, úgynevezett *falusi turizmus*, ami Ausztriában van, hogy a nyaralók a családdal együtt esznek, nézik, ahogy dolgoznak, fejk a tehenet, kertészkednek, esetleg még segítenek is, nálunk nem működik. Nem kíváncsiak rá az emberek, mindenki elvan magában, pihenni jönnek”.

„Korábban mindhárom szobámat három különböző családnak adtam ki, ma inkább egy család kifizeti mind a három szobát, csak hogy egyedül lehessenek”

(gyepűi vendéglátó asszonyok).

A turisták „idegenségéről” már volt szó, s hogy ezt a kívülállást az emberképükkel is kapcsolatba hozzuk, meg kell állapítanunk, hogy nemcsak a természetet képtelenek „belülről” megismerni, hanem az emberi világot is. Saját nyugalmukat - esetleg a természetgyógyászokhoz hasonlóan személyiségük fejlődését - keresik, s nem akarják, hogy ebben a magányos tevékenységben az ott élők zavarják őket. A gyepüi emberekre egyszerűbb rácsodálkozni, mint megismerni őket. Jobb a korábbi elképzeléseket egy-egy felszínes pillantással megerősíteni, mint megkérdőjelezni. Korábban már idéztük a boltos Erzsi megdöbbenését, aki turistákat talált az udvarában. Ebben az esetben is arról volt szó, hogy a kirándulók úgy képzelték, a falusi társadalom egyfajta ösközösség, ahol minden mindenkié, mindenkinek szabad bejárása van mindenkire. (A „szabad bejárás” valóban létező szokás, hiszen a kapukat nem zárják. Az érkező vendég viszont olyan falusi, akinek általában valamilyen célja - kérés, segítségnyújtás - van a meglátogatottal. A legfontosabb, hogy mindig a házban lakókhoz megy először, nem áll meg „csak úgy” nézelődni). A turisták ezt a feltételezést nem akarták egy egyszerű kéréssel, megkérdéssel eloszlatni. Azok a betelepülők, akik nem azt kapták, amit vártak, szintén kitérnek a szembesítés elől: nem a saját nézeteiket, hanem a valóság létjogosultságát kérdőjelezzik meg. A realitást nem megismerni, hanem átváltoztatni akarják: a saját képükre formálni. Ha a falusiak nem hajlandók magukat alávetni önfeláldozó, közösségépítő tevékenységüknek, duzzogva félreállnak és a hálátlan gyepüieket emlegetik, vagy még elszántabban harcolnak. Az asszonykör és a budapesti vállalkozó kapcsán a félreértések és a megorrolások nagyszerű példáit soroljuk majd fel, részletesen és konkrétan bemutatva a hagyományteremtő, csoportformáló megmozdulásokat (pl. gombaszakkör, kürtőskalács-sütés, bokortelepítés, nyelvtanfolyam és így tovább).

Hasonló helyzettel találkozott a Káli-medencében Horváth Gergő. A *bebírók* - gyepüiesen: gyüttmentek - legyenek akár „romantikus antimodernek”, akár „számító vállalkozók” (Báthor Eszter és köre Horváth tipológiájában valahol középúton helyezkedne el), egyaránt úgy vélik, hogy tevékenységük egyértelműen pozitív a Balaton-felvidék szempontjából: „... a poszt-indusztriális világ a fejletlenebb világokat minden esetben képtelennek tartja az önálló lépések megtételére, az önálló fejlődésre, állandóan ott kell bábáskodnia, nehogy «rossz» útra térjen. (...) Úgy tűnik tehát, hogy a falu élénkítésre szorul. Mintha magától nem lenne képes lábra állni, s ezért kell olyanoknak beavatkozni, akik eredetileg nem is tartoznak/tartoztak az adott közeghez. Mindezt pedig önkéntes feladatvállaláson keresztül és abban a reményben, hogy ez az ő jövőbeli életüket is megkönnyíti. (...) Azzal kapcsolatban pedig, hogy miért van szükség «külső» beavatkozásra, valahol az a válasz, hogy a falusiak képtelenek arra, hogy megvédjék saját érdekeiket”.⁴⁰ Az idegenek, akárcsak Gyepüben, mindent jobban tudnak - arról, hogy milyen a falusi ember, illetve, hogy milyennek kellene lennie, szükség van-e infrastruktúra-fejlesztésre, vajon több vagy kevesebb turista jöjjön-e stb. -, sőt, városi létükre egy idő után jogot formálnak arra is, hogy a *hagyomány* letéteményeseinek érezzék magukat. (Esetükben ugyanaz az aranykor-nosztalgia működik, mint az Őrségben: ha nem találják meg az idillt, hát gyártanak maguknak. A rekonstrukciós törekvések valójában a konstrukcióról szólnak).

Az őslakosok ellenállásának okaira Köstlin világít rá. Véleménye szerint a városiak *megtanulták* a vidéket turistaszemmel nézni. Ugyanakkor a „nép”, az erre a „tekintetre” való képtelensége miatt, ellenáll a faluszépítő törekvéseknek (egészen odáig, amíg az utazók és „bebírók” értékei nem gyarmatosítják a helyiek életvilágát; amikor ugyanis a falusiak elkezdnek „települést szépíteni”, túrázni, hegyre mászni - mint egy-két őslakos asszonykörös

⁴⁰ Horváth, 2000

-, az azt jelenti, hogy nem magától értetődőnek élik meg a környezetüket). A szerző úgy véli: „A vidék nem más, mint egyfajta vidékiség, önmagának, egykori jelentésének idézete, az a hely, ahol a vidéki élet ideológiává vált”.⁴¹ A Káli-medence falvainak őslakosai, a „polgárosodó parasztság” ugyancsak nosztalgia nélkül tekint a hajdani életformájára, kivéve egyes elemeket, „de azok mind olyanok, amikhez egyenként valamilyen személyes és pozitív élmény fűződik”.⁴² Ezt támasztja alá a nyolcvanas évek közepén készült, több országot, köztük Magyarországot érintő kutatás is: „A szokások, hagyományok csak azért való megtartása, hogy nagyapáink módjára tradicionálisan éljünk, egyébként nem erős motívum. Bizonyos óvatosság mellett az eredményekből az a konklúzió is levonható, hogy a helyiek a hagyományokat annyiban látják szépségnek, amennyiben az az emberi együttlét, a megelégedés, a szórakozás, az ünneplés eszköze. Vagyis, amennyiben kötelék, kapcsolat az emberek között”.⁴³

Végezetül, megpróbáljuk összefoglalni, amit az őslakosok és idegenek viszonyáról megtudtunk. Láthattuk, hogy az „átlagturista” nem alkalmas arra, hogy a *mással* való szembesülést másképp élje át, mint az odahaza kialakított elvárásoknak megfelelő háttérrel a hétköznapi napokból való meneküléshez. A saját csoporttól való eltávolodás nem a másféle viszonyokhoz való *alkalmazkodás* szükségletéből fakad. Mivel a kultúrák közötti kommunikáció nem az emberek magukkal hozott tudása, hanem a *tudni akarás* révén alakult ki, a turista és a helybéli találkozása az esetek többségében klisészerű marad.⁴⁴ Mindezek ellenére a felek közötti együttműködést Fejős Zoltán igen fontosnak tartaná: „A kapcsolatban realizálódó kulturális-lélektani «csere» akkor megy leginkább végbe, ha - a szimbolikus antropológia szóhasználatával élve - az együttműködés a közösség, a *communitas* kialakulásához vezet, ha a résztvevők között szimbolikus egység teremődik”.⁴⁵ Álláspontja azonban épp a hivatkozott turneri elmélet⁴⁶ alapján vitatható: az antropológus véleménye szerint a *communitas* kialakulásának feltétele a résztvevők liminális állapotba kerülése. A nyaralás során, ahogy azt már említettük, csak a turista kerül átmeneti helyzetbe. („A turisták, mint szabad idejüket töltő személyek, mentesek az elsődleges kötelezettségeiktől, míg a vendéglátók, akiknek őket kell kiszolgálniuk, nem mentesek ezektől. Ez a szabadidő-szolgálat megkülönböztetés a másik általános tényező a turista és a vendéglátó közötti kapcsolatban”⁴⁷ - írja Nash). Ha a korábban vázolt elméleteket - a turizmus mint zarándoklat - felidézzük, beláthatjuk, hogy a liminális állapotba kerülés feltétele az otthontól való elszakadás, a szabadidővel való rendelkezés és a szent keresése. Turner - feltesszük - inkább azt mondaná, *communitas* csak a turisták között jelenhet meg; a helyiek és idegenek közötti ilyen jellegű viszony létrejöttét az eltérő szerepek és elvárások gátolják. A két csoport között kialakulhatna valamilyen viszony, Gemeinschaft-típusú⁴⁸ „együttes”, ami különbözne a *communitas*-ra, mint „egyenlő emberek szövetségére”

⁴¹ Köstlin, 1996

⁴² Horváth, 2000

⁴³ Gergelyné, 1992

⁴⁴ Vö. Greverus, 1984

⁴⁵ Fejős, 1984

⁴⁶ Id. Turner, 1997

⁴⁷ Nash, 1984

⁴⁸ Vö. Tönnies, 1983

jellemző struktúranélküliségtől -, ehhez viszont el kellene vetni az aranykor-nosztalgiát⁴⁹ (esetleg a helyieknek kéne azonosulniuk a rájuk osztott szerepekkel). Megállapíthatjuk - a turneri szóhasználatától kissé eltérően, de az elmélet egészétől nem -, hogy a közösség kialakulásának akadályai itt épp a liminalitás.

Reméljük, ebben a fejezetben sikerült megvilágítanunk, hogy ki a gyepüi és ki a gyüttment, definíció szerint. Szándékunk az volt, hogy bemutassuk, hogyan látja - hogyan láthatja - a környezetet és az embereket egy őslakos és egy idegen. A továbbiakban a hagyományos és a modern életmódot hasonlítjuk össze a falu határain belül, s megvizsgáljuk, hogyan hatnak az életstílus szerint jól körülhatárolható csoportok egymásra. Választ keresünk arra is, hogy egy nem őslakos mikor lehet „valahogy” mégiscsak gyepüi, s egy született falusi hogyan kerül mégis inkább a betelepülőkhez közel.

⁴⁹ Ezzel egyébként egy másik írásában Fejős Zoltán is egyetért: „Ha sikerül tudatosítani, hogy a turisták nem a múlt egzotikumába lépnek vissza, s ha a kapcsolat másik oldalán állók múltjuk bemutatásával nem mesterséges szerepeket demonstrálhatnak, akkor a turizmus komoly értékei aligha vonhatók kétségbe. A lényeg a kulturális hagyomány egyenlő partnerek közötti megosztása. Lehet ebben a szituációban a turistákat az ipari civilizáció elől menekülő polgároknak tartani. Ám ha a vendéglátó közösség saját értékeit úgy tudja (tudná) megosztani a turistákkal, hogy közben maga már nem a függőségben levő «bennszülött társadalom» képviselője, hanem a vendégekkel egyenlő partner, akkor a «menekülés», illetve a másik oldalon a hagyomány manipulatív használata helyett sokkal inkább a különböző kulturális értékek találkozásának és kiegyenlítődének folyamatáról beszélhetünk.” (*És nem a közösségről*) (Fejős, 1992)

3. Tradicionalisták és modernek⁵⁰

Régi Marika néni a hagyományos „fiókos” sparherdttel főz, noha az unokája egy mikro-hullámú sütővel lepte meg: besoroláskor meg is kapja a „tradicionalista” címkét. A Bécsből Gyepübe települt Hans, az osztrák szerelő büszkén mutatja a Marika néniéhez hasonló konyhafelszerelését: az ételeket ugyan nem ezzel, hanem a villanytűzhely segítségével készíti el, de jól mutat az ugyancsak ki nem használt kemence mellett. Örül, hogy a házat ezzel az értékes darabbal együtt vehette meg; kicsiszolgatta, felújította a fatüzelésű sparherdttel, amely így a lakás (parasztház!) belülről is népies, falusias hangulatának fontos alkotóelemévé válhatott. Hans neve mellé beírjuk, hogy „modern”.

Az előző fejezetben körüljárt szempontokkal viszonylag könnyű dolgunk volt: az őslakos-idegen - illetve e két szélsőség közötti, átmeneti - kategóriákba való besoroláshoz egy-két egyszerű *tényre* - a születési helyre, a Gyepübe költözés miattjére - kellett csupán rákérdeznünk. A csoportbatartozás, illetve nem-tartozás kritériumai a véleményünktől függetlenek voltak: nem mi alkottuk meg őket. A hagyományörző-modern párossal jóval nehezebben boldogultunk: amint az a fenti példából is látszik, a csoportosításkor nem indulhatunk ki pusztán az adott, objektív valóságból: ami miatt Marika néni tradicionalista minősítést kap, ugyanazért másvalaki már modernnek számít. A kategóriaképzéskor tehát a tények világát - például bizonyos tárgyak meglétét vagy nem létét, hiányát - nem számíthattuk kizárólagos, egyedüli kiindulópontnak: elengedhetetlen volt, hogy a döntéseinket a saját, szubjektív ítéleteink is befolyásolják. Ez a fejezet lényegében arról szól, hogy milyen szempontok szerint ítéltünk olyan esetekben, amikor a látszólag azonos dolgokat a felszíni hasonlóság ellenére is a két csoport valamelyikébe - tehát egyiket hagyományosnak, a másikat modernnek - soroltuk be. Megpróbáljuk meghatározni, mit jelent, ha valaki tradicionalista vagy modern, és hogyan tükröződik ez az attitűd az életmódjában, s a többi emberhez való viszonyában. Milyen csoportok alakulnak ki e dimenzió mentén és hogyan hatnak egymásra az ily módon létrejövő közösségek? Van-e átjárás a „törzsek” között, vannak-e átmenetek, vagy inkább merev, szigorú határokkal rendelkező kategóriákkal számoljunk? Ahhoz, hogy e kérdéseket megválaszolhassuk, előbb részletesen be kell mutatnunk az életstílusbeli különbségeket, azokat a jelenségeket, amelyek *szimbolikus határokként* választják el e csoportokat egymástól. A leírások után megpróbáljuk majd meghatározni, mi húzódik meg e viszonyulások mögött: létezik-e egyáltalán egy mögöttes elképzelérendszer, amelyből a térhasználat, a vásárlás, a kutyatartás stb. eltérő mintázatai levezethetők és értelmezhetők? A továbbiakban megkíséreljük lépésről-lépésre összehasonlítani a *prototipikus hagyományörzőt* a *prototipikus modernnel*⁵¹ néhány, a mindennapi élet menetét jól tükröző jelenség alapján.

⁵⁰ Hogy mit jelent a tradicionalista, illetve a modern, az alábbi fejezetből derül majd ki. Itt csak annyit kívánunk elmondani, hogy számunkra egyik sem képvisel „nagyobb értéket”, mint a másik: e kategóriacímkékre, mint használható fogalmakra gondolunk. (Reméljük, mindezek elfogadása - és a jobb olvashatóság - miatt nem szükséges, hogy az idézőjeleket minden esetben kitegyük. „tradicionalista” helyett tradicionalistát, „modern” helyett modernet írunk.) a *hagyományörző, hagyományos, szokáskövető, tradicionalista*, illetve a *modern, újító* kifejezéseket egymás szinonimáiként használjuk.

⁵¹ A *prototípus* fogalmát itt - és a továbbiakban is - az Eleanor Rosch által kidolgozott elmélet alapján határozzuk meg: adott fogalom legjobb „példányainak” leírását jelenti (Atkinson, 1995 alapján). A *prototípus* természetesen nem az egyes emberre, hanem a tradicionalistára és a modernre, mint „ideáltípus” leírásokra vonatkozik.

3.1. Nyilvános terek használata

Milyen térhasználati szabályokhoz igazodik a hagyományörző és melyeket tartja érvényesnek önmagára nézve a modern? A falu mely részein találkozhatunk szinte nap-mint-nap az egyik csoport képviselőivel, és melyek azok a területek, ahol még elvétve sem láthatunk például tradicionalistát? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keressük a választ ebben az alfejezetben, bár leginkább arra vagyunk kíváncsiak, ami e feleletek háttérében meghúzódik, azaz: minek tekinti a teret, *mit lát a térben* egy újító és mit egy hagyományos szemléletű?

A *tradicionalistát* úgy képzelhetjük el, mint aki minden helyzetben arra keres feleletet: „Mi ennek a területnek a *funkciója*? Mi a szerepe az emberi életben?” Gondolkodása legtöbbször *haszonelvű*, azaz számára egy terület fontosságát az határozza meg, hogy mennyire járul hozzá az adott tér életének fenntartásához. A környezet az ember alárendeltje: emberi céloknak van kiszolgáltatva. Azt természetesen nem állítjuk, hogy a hagyományörző egyszerűen kizsákmányolná a környezetet, sőt, inkább - mivel belátja, hogy léte az adott terek felhasználásának/felhasználhatóságának függvénye -, fokozottan ügyel arra, hogy életterében „rendben menjenek” a dolgok. Ezzel ellentétben a *modern szemléletűek* - látszólag! - a következő kérdést teszik fel: „Mi ez a terület *önmagában*? Hogyan „definiálhatnám a saját jogán az adott teret?” Kijelentései és néhány cselekedete alapján úgy tűnik, individualizálja, megszemélyesíti a különböző területeket az „adjátok meg a császárnak, ami a császáré”-elv szerint. A természet, a földek, a házak stb. *önmagukért*, a puszták létük miatt érdemlik meg a megfelelő bánásmódot, önmagukban teljesek, önmagukért valók. Ha pusztán a tájban gyönyörködő, környezetvédő, modern városi turistákat vizsgálnánk, talán helyénvalónak tünne az előbbi feltételezés. Csakhogy: sok betelepülő/nyaraló életvitelét és hozzáállását néztük meg közelebbről, alaposabban ahhoz, hogy a fentieket elvethessük. Az egy-két napot Gyepüben töltő kiránduló számára kevés az idő, hogy viselkedésében attitűdrendszere teljességgel realizálódjon; ezzel szemben annál, aki a falut lakóhelyül választja, előbb-utóbb „kibújik a szög a zsákból”. A már évek óta Gyepüben élő modernnek vizsgálata azt mutatta, hogy a környezetet nem *önmagáért*, hanem *önmagukért* valónak tekintik. A tradicionalistákkal ellentétben viszont, akik az adott tér *eredeti funkcióját* tekintik „saját magukért valónak”, a modernnek a hagyományos szerepeitől megfosztott teret, „mint olyant” sajátítják ki. Számukra a tér *terápia*: saját énjük egy lehetséges vetülete, lehetőség, amely által megvalósíthatják vagy kifejezhetik önmagukat (a hangsúly az *én-en* van).⁵² A teret ők is maguk alá rendelik, de míg a hagyományörzők ebben az esetben *biológiai és szociális lényként*, addig az újítók *individuumként, egyéniségként* állnak a tér felett.

Az előző fejezetben leírt példák az erdőkhöz, a természethez való viszonyról illusztrációként itt is megemlíthetők. Ami a hagyományörzőknek a munka tere, az életben maradás elengedhetetlen feltétele, az a másik csoport számára énjük nyugalmasabb, problémamentes szférájának kivetülése vagy a spirituális lélek projekciója. Mindkét csoport különböző szerepekben talál önmagára a természetben: az egyik a dolgozó, az életfenntartó, a másik a relaxáló, önkitaljesítő szerepében. Az előbbieket az erdőt nem önmagáért valónak tekintik: a fák

⁵² „Az önimádó számára a világ tükör, míg az életerős individualista (*itt a múlt századi amerikaiakra gondol!*) üres terepnek látta, melyet saját tervei szerint rendezhet be.” - írja Christopher Lasch a modern nárcizmusról szóló könyvében. Úgy véli, korunk közérzete nem vallásos, hanem *terápiás*; az emberek többsége nem megváltásra, hanem a személyes jóllét, egészség és lelki biztonság érzésére, pillanatnyi illúziójára vágyik. (Lasch, 1984 alapján)

annyiban értékesek, amennyiben betöltik az emberi élet fenntartásához szükséges funkciójukat (azaz termést hoznak, amit össze lehet gyűjteni, fel lehet használni, el lehet adni).⁵³ A modernnek szintén nem úgy látják az erdőt és a jó levegőt, mint ami van, csak úgy, hogy ott legyen, a „virágozzék minden virág” értelmében. A természet azért van, hogy tükrében a *tökéletes* önmagukat csodálhassák és felfedezhessék. (Kivételt képeznek ez alól azok a tüdőbetegek, akik a klíma gyógyító *funkciója* miatt települnek ide, bár ha az asztmát *pszichoszomatikus* betegségnek tekintjük,⁵⁴ akkor itt is a tökéletes én keresésével állunk szemben). A természethez hasonlóan a faluról, mint térről is elmondható: ami a tradicionalistáknak élőhely, az a többieknek alkalom saját elképzeléseik, lehetséges selfjeik, üzleti vállalkozásaik, hatalmi törekvéseik stb. megvalósításához. Mindezeket kifejtettük már a turisták-kontra-öslakosok kapcsán. Most vizsgáljunk meg két olyan területet, amit nem közösen használnak - azaz nem „külön-külön csak más-más céllal” - hanem *kizárólagosan*: vagy az egyik, vagy a másik csoport birtokolja őket.

Vegyük szemügyre először a Fenyő éttermet! A két részből álló épület kisebbik fele söntés, itt iszogatnak esténként a tradicionalista férfiak (az ott dolgozókon kívül nőket nem láttunk a kocsmában). „Nem vagyunk alkoholisták, nem azért jövünk ide, vagyis ezt a bort megvehetnénk, aztán megihatnánk otthon is. Ide meg bejövünk, itt mindenki elmondja búját, baját” - mesélte egyikük. Említettük már, hogy a hagyományörző a tereket biológiai és szociális funkciói szerint értékeli: a Fenyő-söntés esetében az emberi hálózatokat megerősítő-fenntartó szerepkör túllép az alkoholfogyasztás fontosságán.⁵⁵ Jól tükröződik ez a kocsmai berendezés elrendeződésében is. Öt asztalt láthatunk a falhoz tolva, körülöttük székek, szemben velük a pult. Ahogy este nyolc óra felé fokozatosan megtelik a helyiség, úgy fordulnak egyre inkább *középirányba*, azaz a többi asztal felé a korábban befelé néző ülőalkalmatosságok. A gypüiek nem zárják a kört, nem jellemző, hogy 3-4 elszigetelt asztaltársaság alakulna ki: mindenki hallhat és megfigyelhet mindenkit, az emberek a közösbe, közésre mondják a magukét. Különösen feltűnő ez a szokás, amikor idegenek tévednek be - például az egyik szomszédos faluban két hetet eltöltő vendégmunkás kőművesek -, ilyenkor igen látványos a nem gypüi csoport elkülönülése, de ezzel párhuzamosan a falusiak „közössége” is. Esténként mindenki fizet egy kört a többieknek, azaz annyi pohárral kell inni, ahányan aznap összegyűltek: kifogásokat nem fogadnak el, az alkohol visszautasítása a meghívó elutasításaként értelmeződik. Láthatjuk, hogy ilyenkor - akárcsak a munka esetében - a reciprocitás válik a közösség egyik legfontosabb szervező elvévé. Aki nem érintkezik a hagyományörző férfiakkal, aki nem tartozik a közösségükhöz, az nem jár a söntésbe inni: „Én nem megyek oda, mert nem szeretem az italt, az alkoholt” - mondta például egy Budapestről Gyepübe települt férfi, miközben délelőtt tíz órakor a lerakatban vásárolt vörösborral kínált az interjú során. Számára

⁵³ „A lakosság része ma is az erdőből él. Sok tekintetben hasznélvezője az erdőnek, mert összegyűjti benne mindazt, amit felhasználhat: gombát, gyümölcsöt, tüzelőt, épületfát, vadat, madarat, a fűvet pedig egyszerűen lelegelteti állataival” - írja Dömötör Sándor. (Dömötör, 1960)

⁵⁴ ld. Kulcsár, 1998

⁵⁵ A későbbiekben szó lesz arról, hogy a *szabadidő* városi kulturális elemként került a falusi életbe, a fogalmat a hagyományos paraszti társadalom nem ismerte. Funkciói közül elsősorban a *pihenés* került előtérbe. Mivel a szabadidőnek nem volt társadalmilag elismert mintája, recept sem volt az „időzés” kitöltésére: „Közösségi fórumként szinte csak a kocsmá, és az eszpresszó maradt - s ezzel fel is értékelődött a szerepe, férfi találkozóhellyé, a «helyi információáramlás központjává» lett.” (Magyar Néprajz VIII., 2000)

egyáltalán nem fontos a Fenyő szociális funkciója, bár a *biológiai* szerep elutasításával érvel. Világos, hogy az emberek nem egyszerűen *inni* járnak a söntésbe: akik viszont kizárólag fogyasztani akarnak, a faluközösségre nem kíváncsiak, Tintás udvarában vehetik meg a szükséges mennyiséget. A kocsma, a közös alkoholfogyasztás szociális szerepét emeli ki az a tény, hogy még Tintás lerakatában is, ahol pedig nem volna szabad az engedélyek hiánya miatt, kialakul egyfajta „söntés-hangulat”. Akinek erre nincs szüksége, gyorsan távozik a demizsonnal vagy a sörös rekesszel, mialatt a többiek elüldögélnek az udvarra kihelyezett farönkökön és műanyag székeken.

Térjünk vissza a Fenyőhöz: a söntésből nyíló ajtón átjuthatunk a nagyobb, látványosabb éttermi részbe. Egyik sarokban kemence található, ezen kívül asztali és fali virágdíszek, dekorációk, faragott bútorok fokozzák a népies „csárdahangulatot”. Hagyományörzők nem járnak ide - pedig idebenn is megihatnák a borukat ugyanannyiért -, elsősorban turisták számára készült. Még a modern szellemű gyepüi lakosok esetében is ritka, hogy betérjenek ebédelni. (Bár, ők inkább a koszt minőségére és nem az étteremlátogatás szokásának elutasítására hivatkoznak, amikor távolmaradásukat indokolják). Mi két esetben is ülhettünk az étteremben, mindkét alkalommal olyan nyaralótulajdonosokkal készítettünk interjút, akik nem kívántak a saját házukban fogadni. Egyikükkel például megbeszéltük, hogy találkozunk a Fenyőben. Üldögéltünk a söntésben, mialatt a nyaraló az éttermi részben várakozott. Miután megtaláltuk egymást, rájöttünk a félreértésre - délelőtt lévén eszünkbe sem jutott, hogy a *Fenyő* az ő számára az étkezés céljára lefoglalt helyiséget jelentheti - megkért: „Ide üljetek le inkább az én asztalomhoz, itt sokkal finomabb, hangulatosabb”. Ebben az esetben tehát a vendéglő túlmutat az eredeti - mind a biológiai, mind a szociális - funkcióin, s a nyaraló énképének és értékeinek egy lényeges részét fejezi ki, valamit, ami a szépséggel, a természetességgel, a népiességgel kapcsolódott össze. Nem mindegy, hová ülünk le: igyekeznünk kell, hogy - lehetőség szerint - minden pillanatot tökéletesre formáljunk. Meg kell próbálnunk minden percben önmagunkat, világképünket, eszméinket kifejezni.

Az egyszerűen berendezett Fenyő-söntés tehát a tradicionalistáké, a hangulatos (!) éttermi rész pedig a modernké (legalábbis nekik szánták): az érték kifejező funkciója mellett egyben egy *modern nyilvánossági tér* is, ahol a turisták-nyaralók elfogyaszthatják a kávéjukat, ebédelhetnek stb. Nézzünk meg egy, az újítók által jobban kihasznált területet, az Alkotóház udvarát!

A terület bemutatásához az „Gyepü és környéke” című prospektust hívjuk segítségül: „A postahivatallal szemben találjuk a Megyei Továbbképző Házat, melyben egész éven át különféle szaktanfolyamok segítik a résztvevőket. A villa mögötti domboldalon látható még a kb. 300 főt befogadó óvóhelynek a lejárata, melyben egy ideig a Szent Koronát is őrizték. A továbbképző ház szomszédságában építették fel a fafaragók az Alkotóházukat, amely otthont ad az ország összes népi fafaragójának. Az épület előtti téren szebbnél-szebb faragott munkáik állandóan megtekinthetők, a park játéka a gyerekek örömeire készültek. A népművészeti stúdió területén található kovácműhely, fazekasműhely, szövőterem. A nyár folyamán több alkalommal rendeznek úgynevezett folklórnapokat, melyen a felsorolt műhelyek munkáit, ezen kívül kosárfonókat, gyöngyfüzőket, rongybabakészítőket, csontfaragókat is láthatunk alkotás közben, a programokat végigkíséri a népzenei és táncos műsor”.

Mindkét terepmunkánk során az Alkotóház mellett található villában voltunk elszállásolva: egy szobát kaptunk, a konyhát és egyéb helyiségeket a házban tartózkodó vendégcsoportokkal közösen használtuk. Bár nem építettünk ki túl szoros kapcsolatokat „lakótársainkkal” - hiszen nem ez volt terepmunkánk elsődleges célja -, azért láttuk-hallottuk őket, figyeltük, hogyan próbálnak az esti előadásra a színészek, s beszélgettünk fafaragókkal, népművészekkel is.

Ezek a csoportok évről-évre visszajárnak a faluba, ide szervezik az országos találkozót, a konferenciákat, a bemutatókat. Talán úgy tűnhet, hogy virágzik a művészet ebben a térségben, valójában azonban az alkotók/alkotások egy szűk köre élvez csak támogatottságot. Minden, ami népies - de kizárólag, ami népies - mehet Gyepűbe szerepelni. A politikai-ideológiai felhangoktól és érdekektől függetlenül számunkra az az érdekes, amit és amennyit ezek az emberek Gyepűből észlelnek és amennyire az általuk nyújtott termékekből, produkciókból a gyepűiek kíváncsiak.

A csoportokat - tartózkodjanak a faluban egy egész hetet vagy csupán egy délutánt - elsősorban a saját közösséghez tartozó, de régen látott másik ember, a másik munkája és az a „falu” érdekli, amit az együtt töltött idő alatt közösen teremtenek meg maguknak. Milyen is ez az elképzelt falu, hogyan zajlik a mindennapi élet? A színészcsoport például napközben tréningezik és próbál, egy asszony főz rájuk. Az ebédet a szabadban, az udvaron, a friss levegőn költik el, egy kis kirándulás, erdei séta és folytatódhat a munka. Esténként gesztenyesütés, tábortűz, közös borozgatás. A fafaragók az egész napos munka, egymás tanítása után kürtőskalácsot sütnek az Alkotóház kemencéjében, akárcsak a népművelők az értekezletek végével; a házi készítésű meggybor mellett mindenki Gyepű szépségét, a falusi életet dicséri, egyesek megvitatják, kinek van szebb háza a Bakonyban. Az Alkotóház udvarán nagyon sok, érdekes színjátéknak (a *színjátékot* itt „szerepek felpróbálása” stb., és nem „megjátszás”, „mesterkéeltség” értelemben használjuk) lehettünk tanúi. A népi kismesterek, a vásári komédiások, a fafaragók, az osztálykirándulók csoportjai tisztában vannak azzal, hogy szerepet játszanak: elképzelik, milyen lehetett volna/lehetne egy egyenlőségre épülő, természetes, a technikai és civilizációs ártalmaktól mentes faluközösségben az élet. Miközben elkészítik a tárgyakat (fából, izzó fémből, terményekből), befejezik a középkori darabok előkészületeit és megeszik a paprikás krumplit, mindvégig az udvar területén tartózkodnak. Az ezredvégi, valóságos faluba nem lépnek ki, a természetgyógyászoktól eltérően nincsenek illúzióik arról, mi fogadná őket; egyszerűen csak játszanak a maguk örömeire. Nem kívánnak beavatkozni, valóságot torzítani, csupán élvezik az illúziót egy hétig, mielőtt visszalépnének a saját életükbe. Számukra Gyepű e kis darabja díszlet, a szerepjátékuk háttér (s az Alkotóház e funkció betöltésére alkalmasabb, mint mondjuk egy, a Sántatangóból ismerős Békés megyei telep). A dekoráció egyes elemei - hegyi patakkal átszagatosított zöld gyepek, fenyvesek stb. lásd „nyugaton van és gyönyörű” - természetsszerűleg adóttak, másokat a résztvevők alkotnak meg. A megkreált háttér a Kárpát-medence néprajzában számos, a tárgyi kultúrával kapcsolatos elemét felvonultatja: attól függően, hogy melyik népművész honnan érkezett, mindegyikük „bedob” valamit, amit otthonában tipikusnak tart, a közösbe. Így kerül egymás mellé a kopjafa, az erdélyi fűrészmalom, a fájatszótér, a kürtőskalács, így válik a gyepűi udvar összmagyar maketté. Így készül a *gyűjtemény*: korábban élő elemeket kiemelünk, kiszakítunk az eredeti, szerves és jelentésteli összefüggésekből és áthelyezzük a megdermedt kollekciókba, Jean Baudrillard szavaival élve, a halál körébe.⁵⁶ A gyűjtemény befagyottságát, életidegenségét illetően nem muszáj egyetértenünk a francia filozófus véleményével, azaz elképzelhetjük, hogy valami úton-módon mégiscsak párbeszédbe bonyolódnak, kapcsolatba lépnek egymással az elemek annak érdekében, hogy egy új, magasabb szintű jelentés alakuljon ki. Hogy így van-e vagy sem, igaz-e ez, vagy sem, mellékes, a lényeg, hogy bizonyos csoportok - a fafaragók, a vásári színészek stb. -, ha korlátozott ideig is, de így gondolják. Amíg a díszletdarabok között

⁵⁶ Boudrillard, 1987 alapján

mozognak, átélük annak lehetőségét és valóságosságát, ami az ő jelenlétük és játékuk nélkül valóban elsüllyedt, halott néprajzi - vagy inkább népies - gyűjtemény.⁵⁷

Ha továbbsétálunk a dekorációelemek között, a színpadnál találjuk magunkat: itt lépnek fel a néptáncgyűttesek és az amatőr színjátékosok. A darabok kizárólag a vásári komédia műfajához tartoznak, ám míg a fadarabok csak a kárpát-medencei, addig a „csepűragók” az összeurópai kultúrkincsből merítenek. Spanyol, francia, lengyel, magyar művek szórakoztatják nyári estén és ünnepnapokon a nagyérdeműt (elsősorban az itt nyaralókat). Mi először a *gesztenye-ünnepen* láttuk megelevenedni a közsínházat. A szervezők elmondása szerint májustól októberig minden hónapban megrendezésre kerül a *népművészeti kirakodóvásár* Gyepűben, csak más-más ürüggyel, különböző elnevezések alatt (pl. néptánc találkozók, folklórnapok, szüreti mulatság, gesztenyeünnep). A legfontosabb, hogy az események egyike sem igazán *gyepűi*, azaz nem a falu, hanem a megyeszékhely által szervezettek. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogyan is zajlik egy ilyen „megmozdulás”.

A környező városokból és elővárosokból érkeznek az emberek, elsősorban fiatal családok. Gyepű megtelik autókkal, pórázon vezetett kutyákkal, gombatúrara jelentkezőkkel, kisgyerekekkel. Az események menetét, egymásutánját nehéz leírni, mert a vásárláson, tébláboláson és bámeszkodáson kívül nem sok lehetőség kínálkozik *az aktív részvételre*: közös élményről, emelkedett hangulatról nincs szó. A kézműves műhelyekben ezeken a napokon ugyan a színpadok előtt folyik a munka, és aki akarja, kipróbálhatja, milyen is a „fadarab, gatterolás, kovácsmesterség, fazekasság, kézművesség, szövés-fonás, gyöngyfűzés, csuhézés, kosárfonás, szalmafonás, rongybaba-, lószőrékszer-, mézeskalács- és terményjáték készítés” (részlet a gesztenyeünnepi prospektusból), mégis szó valaminek - pl. a jó termést adó égi hatalomnak, a nehéz munkának stb. - a hagyományos értelemben vett aktív, önfeledt, cselekvő ünnepeléséről. A gyepűi ünnepnapok gyökértelenek, felülről elrendelt és nem alulról szerveződött események. Bár úgy hallottuk, a gesztenyeünnepet már a második világháború előtt is megtartották, a napjainkban zajló hétfégi program nem szerves folytatása a korábbinak. A szocializmus évei alatt semmilyen akciót nem rendeztek a gesztenyeszüret idején, a '90-es években újraindított, a tavaszi-, nyári-, koraőszi hónapokban lezajló sorozat pedig az elnevezésen kívül semmilyen más elemet nem vett át a korábbiakból. (A régebbi gesztenyeünnep például elsősorban a termelők közötti versengésből állt: a gazdák ingyen kínálták körbe a termést, a kérdés az volt, melyiküké a finomabb. Ottjártunkkor már ötven forintba került a „kóstoló”, s az emberek akkor is panaszkodtak: „Nem éri meg itt sütogetni, több haszonnal járna összeszedni, ami még kinn van az erdőben”).

Miről szólnak ezek az események napjainkban? Úgy gondoljuk, egy, az Alkotóházban dolgozó-táborozó csoportokénál még jobban kidolgozott, több kellelkel ellátott színjátékról: a nyitott műhelyekről, dél-dunántúli népviseletbe öltözött táncos lányokról, a kopjafák tövében tokaji bort árusító ózdi gazdákról, alföldi fazekasokról, szabadszájú mediterrán darabokról és

⁵⁷ Arról, hogy a fadarabok mennyire élőként tekintenek az Alkotóházra, Péterfy László, a mesteremberek munkájának irányítója számol be: „A már említett «összefüggő egység», a dolgok és jelenségek összetartozása nemcsak a különböző anyagú és rendeltetésű tárgyak stílusegységét jelenti, hanem egyúttal szerves összefüggését is azzal a gondolati, szellemi világgal, mely tudatunkban a kézzelfogható valóságot övezi. Ebben a gondolatrendszerben a dolgok nem csupán önmagukat jelentik. Így vált lehetségessé, hogy a korábban készített kapu, híd, oszlopok térben való elhelyezésük révén összefüggő rendszert alkossanak, szerkezeti megoldásaik és a rajtuk lévő fadarabványok így nem egyszerűen díszítmények már, hanem jelképes tartalmak hordozói.” (Péterfy, é.n.)

tátott szájú városiakról. Az ünnepnapok kidomborítják az Alkotóház területének színház jellegét: a turisták jelenléte, a *közönség* a fafaragókban és komédiásokban megerősíti a tudatot, hogy szerepet játszanak, de az események idején a korábbinál is erősebben forrnak össze a „népies művész” általunk választott képével. A gesztenyeünnep valójában a leg-hosszabb, egy-délutános *vásári komédia*, amire úgy tűnik, szükség van: havonta egyszer kíváncsiak rá az emberek. A népiség iránti vonzódás összekapcsolódik a falu, mint lehetséges életforma felé forduló figyelemmel. Az úgynevezett természetes élet és annak jelképei (pl. a kézművesek által készített tárgyak) illetve a nemzeti múlt és paraszti hagyományok iránti érdeklődés felfokozódott az elmúlt évtizedben. Itt is, mint az előző fejezetben elmondhatjuk, hogy nem az akár jelen-, akár múlt idejű valóságra irányul a kíváncsiság: céltáblája inkább egy, a különböző idősíkokból (pl. *középkori* darabok, *múlt századi* tárgyak, *szeccsessziós* kovácsoltvas kapuk stb.) és kultúrákból (*tokaji* bor, *erdélyi* étel, *indiai* füstölő stb.) összeállított patchwork-reálitás, mely képes minden szükségletet - a nagyvárosi unalomból való kilépni-vágyás, nyitottság az egzotikusra, a túlbonyolított étellel szemben az egyszerűség iránti sóvárgás, lexikális tudás helyett mélyen átélt bölcsesség és így tovább - egyszerre kielégíteni. Épp ezért sikeresek a gyepüi ünnepek, ahol a nosztalgikus, natúr falusi élet szimbólumai megcsodálhatók, megvásárolhatók, elkészíthetők. A csak részfolyamatokon dolgozó városi ember számára például felüdülés látni, hogyan készül el - elejétől a végéig egyazon személy által - egy lópatkó. Ezenkívül finom és egészséges a gesztenye és az őszi gyümölcsök, friss a levegő, humorosak az előadások, működik a terápia. A modern ember hétköznapi életében szétforgácsolt identitása, ha csak egy délután erejéig is, de lecserélődik valami másra. Ez a „más” nem a saját én darabkáiból áll össze, inkább egy álarc, egy póz, amely a belefeledkező, a természetbe, a közösségbe, az életbe beágyazódó ember lehetséges szerepe.

Gyepüi tradicionalisták a megyehelyi szervezésű ünnepségeket nem látogatják - a Gyepübe települt modernnek is ritkán (talán unják): elsősorban turistákkal és nyaralókkal találkozhatnak -, legfeljebb gesztenyét sütnek, gyümölcsöt árulnak. Az Alkotóház udvarán egyébként is csak elvétve látni őket, osztálykirándulóknak segítenek olykor-olykor tábortűzrakáskor és a fiatalok által gyűjtött szelídgesztenye elkészítésekor. Láthatjuk, hogy ami a modernneknek identitás-vesztés, vagy az identitáslecserélés tere, az a hagyományörzőknek éppen az identitás megerősítése: saját, mindennapi énjüket nem váltják le, ők a villa előtti térre is dolgozni mennek. Érdekes módon sosem válnak a díszlet elemeivé: bár ők képviselik a jelenkori hús-vér falusi embert, inkább a látványosan dolgozó, tűzzel-vassal operáló megyehelyi kovácsmester vagy a népi fafaragók válnak a természeti ember prototípusává, a bámészkodók céltáblájává. A gyepüiek meghúzódnak a háttérben.

Miután bemutattuk az Alkotóház udvarát, leírtuk illetve az őslakosok és idegenek szempontjából értelmeztük az ott lejátszódó eseményeket, érdemes a jelenségeket tágabb összefüggésbe helyezni. Egyetértünk Horváth Gergővel⁵⁸ abban, hogy a modern ember autenticitás utáni vágya, nosztalgiája az ún. aranykorra irányul, és egy sajátos, *folklorizmusnak* nevezett kommunikációt hoz létre.⁵⁹ Fejős Zoltán⁶⁰ és Niedermüller Péter⁶¹ a folklorizmust a parasztság

⁵⁸ Horváth, 2000 alapján

⁵⁹ Bausinger szerint az aranykor és a folklorizmus világa azért eshet egybe, mert az utóbbi az „eredetiség, önállóság, spontaneitás és valóságosság látszatába burkolózik”. (Bausinger, idézi Hoppál, 1981.)

⁶⁰ Fejős, é.n. alapján

⁶¹ Niedermüller, é.n. alapján

egész tradicionális kultúrájának, a népi kultúra egészének, vagy bármely elemének eredetétől eltérő, idegen környezetbe juttató *kommunikációs folyamatként*, illetve e folyamat vég-eredményeként határozzák meg. Mindkét szerző hangsúlyozza a hagyományos kultúra - annak tárgyai, szokásai stb. - funkcióvesztését, illetve az új környezetben az elemek korábbtól eltérő funkcióinak kialakulását. (Marót Károly⁶² terminológiájával azt is mondhatnánk, hogy a folklorizmus jelenségei nem „ethnológiai csökevények”; „a pusztán-történeti továbbvitel gépies eredményei”; nem *survivalek*, hanem *revivalek*. Eleven struktúrákat és új jelenségeket hoznak létre).

A folklorizmus elméletét legrészletesebben, és számunkra leginkább alkalmazható módon Bausinger⁶³ fejtette ki. Függetlenül attól,⁶⁴ hogy nem kommunikációs folyamatként, hanem a „tegnap néprajzának alkalmazásaként” határozza meg a jelenséget, sok eredeti állítást és példát sorol fel. Véleménye szerint a folklór-jellegű tevékenységben az emberek a munka egyhangúságával, sivárságával szembeni kontrasztot látnak. A hétköznapiaktól való elfordulás *játék*, amelybe a népies dolgok „visznek színt”, ugyanakkor mégis megmarad az eredetinek, a természetesnek, a réginek a benyomása, látszata: „Ez a kettős jelleg, ez a - ha úgy tetszik - rafinéria nagyon sok folklorisztikai jelenség sajátja, kezdve egészen az emléktárgytól, mely egyrészt emlék és személyes élmény bizonyítéka, másrészt határozottan a természetes életmód látszatát kelti”. A szerző tehát a folklorizmus három különböző funkcióját különíti el: a természetes dolgok, mint kontrasztjelenségek iránti szükségletet, az életmód színesebbé tételének vágyát és a társadalmi szempontból rendező és tagoló szerepet. (Az Alkotóházban zajló események kapcsán mi is a városi élettel szembeni kontrasztról, színjátékról és a hétköznapi/ünneprajz-tagolásról beszéltünk).

A témával kapcsolatban szót kell ejtenünk az *eredetiség* problémájáról is: Fontos-e, hogy a gyepüi ünnepek „gyökértelenek”, hogy a színpadon felcsendülő népdalok erdélyiek, illetve, hogy az udvart nem a tájegységre jellemző alkotások népesítik be? Fejős Zoltán⁶⁵ megállapítja, hogy a folklorizmus hátterében többnyire a népi-paraszti kultúra *morfológiai* felfogása áll. A gesztenyeünnepen például a kultúra rendszeréből csupán egyes elemcsoportok emelkednek ki, és kerülnek a fogyasztás közepébe. A folklorizmus nem a tradíció egészére, csupán egyes darabjaira vonatkozik. Mivel azonban éppen *folklorizmusról* van szó, a néprajzi szempontok helyett sokkal inkább a *társadalmiakat* kell fontosnak tartanunk (pl. azt, hogy mi a szerepe a falusi ünnepeknek a megyehelyi kirándulók életében). Hasonlóképpen vélekedik Bausinger.⁶⁶ terepmunkánk eredményeit hamisítjuk meg, ha megpróbáljuk elválasztani az „autentikus” a „nem-autentikustól”, illetve, ha elsősorban az első- és másodkézből származó hagyományok megkülönböztetésére figyelünk (ezek ugyanis „többszörösen átalakítólag hatnak egymásra”). Az Alkotóházban zajló események megértéséhez mindegy, melyik mester

⁶² Marót, 1945 alapján

⁶³ Az alábbi bekezdés Bausinger, 1982 alapján készült.

⁶⁴ A „függetlenül attól” itt arra vonatkozik, hogy mi Horváth-tal, Fejőssel és Niedermüllerrel egyetértve inkább *interaktív folyamatként*, és nem pusztán „alkalmazkodásként” tekintünk a folklorizmusra.

⁶⁵ Fejős, 1985 alapján

⁶⁶ Bausinger, 1982 alapján

honnan érkezett, illetve hogy a nagyapjától vagy a nagyvárosi szakkörvezetőtől tanulta-e a fafaragást.⁶⁷

Egyes szerzők továbblépnek az eredetiség kérdésének elhanyagolásánál - tehát annál, hogy nem érdemes az autentikus/nem-autentikus oppozícióval foglalkozni -, és azt állítják, hogy a folklorizmus igenis hozzájárult bizonyos kultúrjavak megőrzéséhez. Véleményünk szerint ez az álláspont Gyepűvel kapcsolatban elvethető, hiszen az ünnepek során semmi „tradicionálisan gyepűi” nem születik újjá.⁶⁸ (Talán azt hozhatnánk fel példaként, hogy 1980-ban helyreállították a régi vízimalmot,⁶⁹ illetve hogy az Alkotóház az őrségi hagyományoknak megfelelően fából, korabeli építési technikával építették).⁷⁰ Sokkal inkább Köstlinnel⁷¹ értünk egyet, aki szerint a vidéki hagyományok ápolása helyett inkább a vidék, mint *kulturális jelenség* átalakulásának lehetünk tanúi. A folklorizmus és a turizmus a másság és idegenség azon régióivá nevezik ki a falvakat, ahol a „közelség egzotikuma hat”.

Összefoglalva az eddigieket: két olyan nyilvános teret mutattunk be, amelyet a két csoport valamelyike kizárólagosan használ. A kocsma a faluközösség megerősítését szolgálja, első-sorban szociális szerepet tölt be. Az Alkotóház ezzel szemben egyfajta szerepjátékra kínál lehetőséget, ahol bárki kipróbálhatja, milyen is „falusiként”, „nem-idegenként” létezni az „összkultúra tradicionális részében, amelyet még nem értek el a modernizációs impulzusok és kifejezésformák”.⁷² Egymást nem ismerők gyakrabban elegyednek szóba, főleg, amikor számukra szokatlan teljesítményekkel találják magukat szemben (pl. a kovácmester műhelyében hűledező, egymást a csodálkozásban megerősítő turisták). Egyfajta pszeudoközösség jön így létre, amelynek célja nem egyének feletti, hanem individuális: a lényeg, hogy mindenki megtalálja a *saját* békéjét, harmóniáját, szórakozását egy vasárnap délután erejéig.

⁶⁷ Az eredetiség-hajszolás paradox voltának nagyszerű példáját olvashatjuk Bausingernél: „Egy északtiroli faluban, ahol különösen a második világháború óta lendült fel az idegenforgalom, néhány éve rendszeresen tiroli estéket rendeznek; táncsoportok lépnek fel, énekelnek, tréfákat adnak elő a színpadon, mindezt ősi formában. Egy helyi tanító felháborodottan nyilatkozott ezekről a tiroli estékről. Azt mondta, hogy mindez nem valódi, nem hazai népi termék az, amit előadnak; és azon van, hogy ezeket a tiroli estéket beszüntessék és helyette faluestéket szervezzenek. Megkérdeztem tőle, hogy vannak-e a falunak dal- és tánc-hagyományai, amelyeket ezeken a faluestéken bemutat-hatnának. A következő volt a válasz: Nincs, de Innsbruckban van egy hely, ahonnan daloskönyveket és táncfüzeteket lehetne beszerezni, és ezek alapján lehetne a faluesték műsorát kialakítani. A gonoszkodó kérdés kézenfekvő: a következő tanító vajon néhány év múlva nem fogja-e ismét a «tiroli estéket» bevezetni, mivel a «faluestéket» nem találja «valódinak», hiszen az egyetlen lehetséges mozgás, amely ilyen esetben létrejöhet, a spirálmozgás.” (Bausinger, 1982.)

⁶⁸ „A mai állapot igen jellemző paradoxonja, hogy a folklorizmus épp azokban a településekben talál kedvező talajra, amelyek kevésbé tartoznak a hagyományosabb falusi jegyeket mutató települések körébe.” (Fejős, 1985)

⁶⁹ Péntes, Dömötör 1989 alapján

⁷⁰ Péterfy, Csókos, 1983 alapján

⁷¹ Köstlin, 1996 alapján

⁷² Bausinger, 1995

3.2. Privát terek használata⁷³

Mielőtt belekezdenénk az elemzésbe, definiálnunk kell, mit értünk - illetve mit értenek a gyepüiek - privát tér alatt: meg kell néznünk, hol húzódik a nyilvános és személyes terek⁷⁴ közötti határvonal, s hogy a kiszakított darabok méretei hogyan aránylanak egymáshoz. A tradicionalisták - elsősorban az őslakosok, de sok hagyományörző betelepülő is - nem különítik el élesen a magánszférát. A kaput általában nem zárják, ha mégis, akkor kijelentik: „Bezárkózom mostanában, mert nem akarom, hogy kifosszanak ezek a vásáros cigányok. Aki akar, úgyis megtalál, bejön hátul, a kerten át”. Már említettük, hogy a fő utcán található házak zártak, a kapu beépítettsége miatt az udvar nem látható. A mellékutcákban lakó hagyományörzők házai azonban már alacsony kerítésűek - ellentétben számos nyaralóházzal, ahol óriási tuják és sövények akadályozzák a betekintést -, s ezért az ott élők térrel kapcsolatos attitűdjei jóval direkter kifejezettek, mint a fő utcaiaké: saját terük nem erőteljes választóvonallal válik le a közösségi térről, hanem fokozatosan átlép abba. A tér ily módon való megélését illusztrálja Suszter Misi (őslakos, tradicionalista férfi) esete: „A velünk szemközt lakónál voltak nyaralók, ellopták a kismacskáimat, itt játszottak a kapu előtt, az úton. Azt mondta a Deutsch, biztos azt hitték a vendégei, hogy *elvesztek*”. A konfliktust az okozta, hogy amíg Mihály a háza előtti területeket is a sajátjának érezve nem figyelt az állatokra - hiszen azok „otthon” voltak -, addig az idegenek számára ez nem volt nyilvánvaló: magukhoz vették az elárvultnak hitt cicákat.

A modernnek a tradicionalistákkal ellentétben zárkózottabbak, a budapesti vállalkozóhoz például csak a kaputelefonon való bejelentkezés után lehet bejutni. Egy modern betelepülő házaspár így indokolta meg, miért nem akarnak még több turistát Gyepübe: „Mindig bezárjuk a kaput, de egyelőre kinn merjük hagyni a szerszámokat a kertben: ha még többen lennének itt, elpakolnánk”. Az elzárkózást jeleníti meg a telek, a ház kiválasztása is: néhány betelepültől eltekintve, akik egy-egy fő utcai parasztházat vettek meg, a modernnek lakásai a falu, az élet zajától, a tradicionalisták házeitől távol az erdő mélyén vagy a hegyoldalon állnak. A hegytető biztosítja a védettséget és az előnyös pozíciót: ők mindenkin rajta tarthatják a szemüket, miközben őket senki sem látja. (Az elzárkózást fejezi ki szimbolikusan az is, hogy a tradicionalisták közül senki, a modernek közül viszont sokan titkosítják telefonszámukat, lakcímüket). Korábban már leírtuk, hogy a térhasználat mikéntje szimbolikusan az emberekhez való viszonyt is kifejezi: a modernnek elsősorban *egyénenként* gondolnak önmagukra - tehát nem egy csoport vagy egy közösség részeként -, s ennek a kiszakítottságnak, önmagukban való létezésnek birtokaik körbekerítésével és elrejtésével hangot is adnak.

Egy gyepüi asszony idetelepülő, modern férjét például amiatt gyűlölték meg sokan a faluközösségben, mert nem engedte, hogy saját, körbekerített telkén átmenjen egy, a szomszéd ház udvarára építőanyagokat szállító teherautó. A férfi abba sem egyezett bele, hogy az épülő betonút az ő kertje végén haladjon át, ezért abban az utcában a mai napig földúton közlekednek.

Elmondhatjuk, hogy míg a modernknél a nyilvános és privát tér mint két külön szubsztancia áll egymással szemben - a hozzájuk tartozó szerep- és viselkedésszerepekkel együtt - addig a tradicionalistáknál ez az oppozíció kevésbé élesnek *látszik*.

⁷³ Az alábbi fejezet Kapitány, 1983;1985 és 2000 alapján készült. Ezeket a továbbiakban külön nem jelöljük.

⁷⁴ A nyilvános és személyes terek fogalmát itt nem a hall-i közéleti és személyes *távolság* értelmében, hanem funkcionálisan használjuk.

Miért és hogyan jöhet létre ez a látszat, hiszen azt nem állíthatjuk, hogy a hagyományos falusiak kevésbé volnának mondjuk szemérmesek, vagy nyilvánosan szellőztetnék intim dolgaikat. Arról van szó, hogy *a helyzetek nagyobb részében* a tradicionalista kifelé mutatott énjé, a mások előtt felvett szerepei nem válnak le élesen a sajátként meghatározott, „valódi” személyiségről. Világosabb lesz mindez, ha megfigyeljük az öltözködést. Az újító szelleműek kiöltöznek kocsmába menetelkor, ügyelnek arra, hogy még a boltba - különösen a várszegi, vagy a megyehelyi szupermarketekbe - is megfelelő külsővel érkezzenek. A hagyományörzők munkásruhában, melegítőben vagy otthonkában indulnak a fent említett helyekre: a falusi élet mindennapi szinterei még valamiféle otthonként definiálódnak számukra, ahol nem kell „viselkedni”. Megfordul a helyzet az ünnepnapokkor, vagy a bálokon. A modernnek már nem igazán tudják fokozni a csinosítást, így hát a péntek esti diszkóban nagyjából hasonló öltözékben látjuk őket, mint a boltban vagy az iskolában. (Hogy félreértés ne essék, nem azt mondjuk, hogy ilyenkor rosszul öltözöttek, hanem hogy a nem-otthoni, mindennapi viseletük és ünnepi öltözködésük között nincs akkora szakadék). Nem úgy a tradicionalisták: náluk a kiemelkedő események feltűnő ruhaváltás által is kitüntetettek, ők „megadják a módját”. Az Avar-bál (diszkó) előtt háromnegyed órát kellett várnunk egy hatvan év körüli gyepűi agglegényre, aki még a Fenyőben, „melóscuccban” elhatározta, hogy elkísér minket. Feri bá’, aki állítása szerint csak „hazaugrott átöltözni”, megfürdött, felvette a legjobb öltönyét, megfésülködött és készen állt. A történetek lényege: a hagyományörzők azokat a tereket, ahol nap-mint-nap megfordulnak, s amelyeknek biológiai funkciói vannak (pl. bolt, erdő, kocsmák), még személyes élettérként címkézik. Nyilvános tér - a hozzá tartozó, külvilágnak szánt szerep- és cselekvésrendszerrel - az lehet, ahol valamilyen nem mindennapi, kiemelkedő és különleges esemény zajlik. A nyilvános tér: valami a megszokottól egészen eltérő, amely az „illő viselkedést” hívja elő. Mivel a modernnek nyilvános minden, ami nem a saját otthonuk, ezért - és ez most értelmezés és hozzáállás kérdése - vagy a hétköznapi, a bevásárlás stb. kap kitüntetett jelentőséget és megtiszteltetést, mint az arra való lehetőség, hogy az én megmutatkozzon a társas szférában, vagy az ünnep, a bál értéktelenedik el azáltal, hogy nem lép ki a hétköznapi köréből. Összefoglalva, a modernnek az élethelyzetek, az életterek egy *nagyobb*, a tradicionalisták pedig egy *kisebb*, *a mindennapi élettől távol eső* részét nevezik nyilvánosnak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az előbbiekre a tisztán térbeli - lakás / lakáson kívüli részek -, az utóbbiakra pedig a funkcionális tagolás jellemző.⁷⁵

Ebben az alfejezetben inkább a modernnek gondolkodásmódját követjük, azaz *privát tér* alatt a szűk, személyes teret értjük. (Az előző fejezetben a nyilvános tér fogalma inkább olyan területekre utalt, ahol az emberek egymással találkozhatnak. Ott a térhez való viszonyulásnak ezzel az aspektusával - tehát hogy ki mennyire érzi magát otthon az adott helyen - nem foglalkoztunk). Elsősorban a házról, az otthonról, a közvetlen környezetről lesz szó, beleértve az udvart, a kertet és a lakberendezést is.

A tradicionalisták házai a faluban vannak - tehát nem az erdőben, vagy a hegyen-, jól látható, jól megközelíthető helyen. Hogy mindez a közösséghez tartozást fejezi ki, bizonyítja az alábbi kijelentés: „a gyepűbe költözött budapesti színésznőt nagyon szeretik nálunk, mert a fő utcán és nem a falu mellett vett házat”. Az épületek általában egyszintesek, többszintessel olyan

⁷⁵ Mindez gondolkodásbeli különbséget tükrözhet. Wolfe különbséget tesz a kategorikus (elvonat) és a kevésbé kategorikus gondolkodás között; mivel az élethelyzetek szerinti tagolást a térbelinél kevésbé elvonatnak tekintjük, megállapíthatjuk, hogy a kategóriákban való gondolkodás a tradicionalistáknál erősebben jellemzi a moderneket (Sárkány Mihály szóbeli közlése alapján).

esetben találkoztunk, ahol a generációk együttélése érdekében az unokáknak padlásteret alakítottak ki. A házak régiek, de gondozottak, felújítottak. A modern épületek ezzel szemben többszintes, újonnan felhúzott házak (kivételt képeznek azok az újítók, akik a népiesség, falusiasság jegyében egy Gyepü központjában lévő parasztházat vásárolnak meg, amit renoválnak). Az egyik betelepülni szándékozó nyaralónak például óriási, erődítmény-szerű háza van a hegytetőn. A kiugró erkélyével várkastélyra emlékeztető épület - amit a tulajdonosok esténként kivilágítanak - többek között a *hatalom* kifejezését is szolgálja, de erről később. Érdekes megfigyelni azokat az őslakosokat - fiatal párokat - akik szakítani kívánnak a hagyományos értékrenddel, de nem vesznek saját telket: a hosszú parasztház mögött található melléképületeket lebontják: oda építkeznek. A szülők maradnak a régi részben, ők pedig elfoglalják a két-háromszintes újat.

A „Kinek van a legszebb háza Gyepüben?” kérdésre adott feleletek szintén jól elkülönítik a két csoportot. A hagyományörző falusi embereknek az *új* házak tetszenek⁷⁶ (bár ilyenkor hozzátesszik: „Szép, de én nem laknék abban, hatalmas ház, be sem tudnám fűteni, meg különben is, mit kezdenék annyi szobával?”), a modernnek népies csoportjának a *régi parasztházak*, a többieknek pedig a *modernek*, a *divatosak*. Egy modern szellemű beházasodó asszony például így válaszolt: „*Mostanában* ezek az amerikai típusú házak tetszenek, tudod, amilyeneket a Dallasban is lehet látni. Nem magasak, nem emeletesek, hanem lapos tetejük és nagy kiterjedésűek”. Úgy látszik, nincs különbség az *új* és a *modern* házak között. Valóban, sok esetben ugyanazt az épületet nevezték meg az emberek, s a véleménybeli eltérések csak az indoklásban mutatkoztak meg. A tradicionalistáknak azért tetszik valami, mert nem régi, épp ezért sokáig jó lesz még. Mivel ezek az emberek *hagyományörzők*, azaz egy olyan tradícióba, értékrendbe ágyazottak, amely generációkon keresztül maradt fenn, ezért önmagukat nem elszigetelt egyénként, hanem egy család részeként definiálják. Olyan család láncszemeként, amelynek múltja és jövője is van.⁷⁷ A későbbiekben látni fogjuk, hogy az unoka és a dédunoka, mint a jövő biztosítója, mindennél fontosabb egy-egy idős hagyománytiszteelő számára. Az új, a még nem elhasznált iránti preferencia ezt a hozzáállást tükrözi: valami azért szép, azért tetszik, mert még sokáig jó lesz. Az újdonság kedvelése egy nagyobb egységhez tartozás érzését erősíti meg: azt, hogy az egyén általa a jövőben is folytatódhat, hogy az egyéni élet szintje felett létezik egy nemzedékeken átívelő kontinuitás. A modernek választásukat a *korszerűséggel* indokolják: attól, hogy új, még nem lesz valami szép is, hiszen a szépség fogalma az aktuális trendeknek, irányzatoknak megfelelően állandóan változik. Az ember feladata, hogy megpróbálja folyamatosan utolérni, nyomon követni a napról-napra változó divatot. Akinek ez sikerül, nem marad egyedül: a hagyományörzőktől eltérően, akik választásukkal egy idősíkokat áttörő nagyobb embercsoporthoz kerülnek közel, a modernek inkább egy nem valóságos, általuk nem ismert emberekből álló közösséghez. Társaságukat

⁷⁶ Érdekes jelenséggel állunk szemben akkor, amikor a tradicionalista az *újra* szavaz. A szokáskövető értékrendben ugyanis mindig a *régire*, a korábban beválthoz való igazodás számított értéknek. Az ipari forradalom óta a hagyomány jelentése megváltozott, új modellek születtek. Ami továbbra is érték maradt, az maga a közösség normáihoz, megújult szokásaihoz való *igazodás* (Sárány Mihály szóbeli közlése alapján).

⁷⁷ „Az, hogy (a falusi ember) minden tetteinek személyén túlmutató dimenziói vannak, lassan megtanította az egyént a felelősségre, s arra, hogy mi is ennek a pontos tartalma órá nézve. Családja révén vált valaki megítélhetővé, vagyis társadalmi lénné. Családja viszonyítási keret volt neki magának, de tágabb közösségének is; mindenkit, mint egy család tagját ítélt meg annál is inkább, mert az egyén a társadalmilag fontos helyzetekben mint egy család tagja lépett színre.” (Jávor, 1989)

egyedül az aktuális iránti igény kapcsolja össze; akinek sikerült ezt kielégítenie, az rákacsinthat a többiekre - akiknek szintén -, és elégedett lehet, hiszen nem lóg ki a sorból. A modernnek *népies szekciója* a régi kiemelésével elsősorban *múltat* választ: egy olyan történelmet, ami nem a sajátja, amit mesterségesen „erőszakol” magára, ily módon ugyancsak egy sohasemvolt, virtuális közösség tagjává válik. (Esetükben épp a *választás* lehetősége az a mozzanat, ami miatt „modern” címkét kaptak: míg a tradicionalisták beágyazódnak a hagyományba - itt most elsősorban a tárgyi kultúrára gondolunk -, addig a jobb híján „népieseknek” nevezett csoport tagjai ízlésvilágukban igyekeznek elszakadni attól a közegtől, amelyben korábban éltek, és tudatosan kialakítani az egyéniségüknek megfelelőt. Zárójelben tennénk fel a kérdést, hogy mivel a paraszti kultúra felelevenítése napjainkban reneszánszát éli, tehát nem egyes emberekre jellemző, elszigetelt jelenség, hanem divat; vajon nem a modern-individualista értékrend egyfajta „természetes kifutásával” állunk-e szemben. Azaz, ahelyett, hogy a falura költözésben és a „népieskedésben” a korábbival való radikális szakítást és gyökértlenséget látnánk, nem beszélhetnénk-e inkább valamiféle „logikus folytonosságról”?).

Visszatérve a saját, valóságos házakhoz: elmondhatjuk, hogy a tradicionalisták házai kívül-belül az „*eredeti funkcióknak*” vannak alárendelve. A lakásból akkora részt foglalnak el, amekkora okvetlenül szükséges, a többit lezárják (jó lesz az unokáknak vagy a vendégeknek): a tér elrendezését a biológiai szükségletekhez és a munkához kapcsolódó funkcionalitás szabályozza. Minden házban van már fürdőszoba, konyha, étkezőt, nappalit viszont ritkábban láttunk. Ahol megvolt a külön étkezőhelyiség, azt sok esetben átengedték a szobákat bérlő turistáknak; a család elsősorban a konyhai, falhoz tolt asztalnál étkezett. Úgy tűnt, az (otthoni) evés kevésbé tölt be társas szerepet: a táplálkozás elsősorban a munkaképesség fenntartására szolgál. Nézzük meg például a négygenerációs Régi családot! A dédnagymama elkészíti a fiának az ebédet, miután az jóllakott, ő is eszik, egyedül. Délután főz valamit az iskolából hazatérő dédunokáinak. Esténként a munkából megérkező unoka és annak férje étkeznek a konyhában. Egyszer sem láttuk, hogy a hattagú család *együtt* költötte volna el az ebédet, vacsorát. A hagyományörzők „nappalija” szintén érdekes jelenség: ha teret szorítottak is ilyesminek, az vagy szépen berendezett, sosem használt „tisztaszoba”, vagy tévéző szoba. Ez utóbbi elég ritka, a megkérdezettek többsége a hálószobában televíziózik. Mindenesetre a nappali szokásos felhasználásával - a szabadidő-töltés, olvasgatás, vendégfogadás tere - nem találkoztunk. Interjúkészítéskor valamennyi tradicionalista a konyhában ültetett le. A gyermekszoba megjelenése újabb „furcsaságokra” hívta fel a figyelmet. A kicsiknek manapság már a hagyományörző családoknál is *külön szoba* jut. Általánosságban elmondhatjuk, hogy századunkban a gyermekkor felértékelődött, ám míg egy modern úgy tekint a fiatalra, mint aki azért érték, mert belőle még *akármi* lehet - sokra viheti, ragyogó egyéniséggé válhat stb.⁷⁸ - addig a tradicionalisták a korábban már említett kontinuitás miatt tartják fontosnak a gyereket, unokát. Feltevésünket bizonyítja két gyeprüi családnak a gyermekekhez való eltérő hozzáállása. A hagyományörző Régiéknél majdnem minden az unokák körül forog. Amikor például a kilencvenesztendős dédimamától vásároltunk zöldségeket, megkért, hogy ne pénzzel fizessünk, hanem vigyünk inkább narancslevet és csokoládét az unokáknak. Mindazt, amit magának takarékoság címén nem enged meg, elfogadhatónak tartja a kicsik esetében: rájuk kevésbé vonatkoznak a régi szabályok, őket a modern világ követelményeihez kell igazítani, hogy fennmaradjanak és túléljék azt; hogy általuk a család is tovább létezhesen. Régi néni csupán egy kis szobát foglal el, a ház nagyrészét átengedte fiának és unokája családjának. A

⁷⁸ Ld. Kapitány, 1983.

Régi-családdal ellentétben az Újfalusy-házaspár modern szellemű: ötven év körüliek, jólöltözöttek, jómódúak. A falusiak szerint gyermekeiket kislány korukban nagyon elkényeztették, mindent megvettek nekik. Épp ezért találtuk különösnek, hogy a néhány évvel ezelőtt elkészült házba nem az egyik nemrégiben férjhez ment lány, hanem az Újfalusy-pár költözött be. A fiatalasszony a férjével megkapta a régit. Az eset azért meghökkentő, mert faluhelyen az idősödő ember (pl. Régi Marika néni) egyre nagyobb teret enged át a következő generációnak, jómaga hátraköltözik a kisebb épületbe. Úgy tűnik, Újfalusyéknél a gyereknevelés abból állt, hogy kibontottak egy lehetőséget: amíg a kislány akármivé fejlődhetett, a legnagyobb becsben tartott családtag volt. Felnőttként azonban már önálló egyéniség, akárcsak a szülei, akik ötven évesen is megérdemlik a luxust, a modernet, az újat. Újfalusyék (mint „modernek”) tehát nem távozni és elköszönni készülnek az élettől, hanem továbbra is megpróbálnak a lehető legtöbbet kihozni belőle, önmagukért.

A tradicionalisták erősen funkcionális beállítottsága miatt számukra furcsa, nevetséges a modernek építkezése:

„A kecskemétieknek nyolcszobás házuk van, van benne tárgyalóterem is, abban ugyan nem tárgyaltak még soha, de nem tudják hová tenni a pénzüket”.

„A Fonáknak még fogadóterme is van”.

„Az Újfalusyék is felépítették azt a nagy házat és ketten laknak benne”

(őslakos, tradicionalista férfiak, akik sokszor dolgoztak az építkezéseken, így aztán jól ismerik a házakat belülről).

Míg a hagyományörzők privát tereit a biológiai szükségletek kielégítése és a munka legitimizálja, addig a moderneknél épp fordítva: a terület megléte szentesíti, emeli az azt megillető helyre az általa betöltött szerepet, az odabenn zajló tevékenységet. A tárgyalás attól válik fontossá, hogy külön szobát kap, a vendég pedig kitüntetett személyiséggé lép elő, amikor kifejezetten az ő fogadására alakítanak ki egy helyiséget. A nappali tovább fokozza a szabadidő értékét. Voltaképp a *saját én* értékelődik azáltal fel, hogy igényei a tér elrendezésben szerepet kapnak. A parasztházak felépítése nem számolt még az egyedi érdekekkel, a szeparációval, a magánélet - családon belül is - láthatatlanná változtatásának igényével: a szobák egymásba nyílnak, így a belső terekhez való bejutáshoz gyakran négy-öt helyiségen kell átgyalogni.⁷⁹ A régi épületet vásároló moderneket nagyon dühíti az e fajta térfelhasználás.⁸⁰ Nem tudják és nem is akarják megszokni: az osztrák Hans például a szobák láncolatát

⁷⁹ A négy-öt „terem” természetesen nem az egykori, hámosztatú házak jellemzője. Ezeket idővel kibővítették, meghosszabbították. Az ún. kerített házakban azonban előfordult a háromnál több, egybenyíló szoba (Dömötör, 1960 alapján).

⁸⁰ „Philippe Ariès a *Centuries of Childhood* című könyvében megemlíti, hogy az európai lakóházak szobáinak egészen a XVIII. századig nem volt külön-külön meghatározott funkciója. A család tagjainak nem volt a mai értelemben vett magánélete. Nem voltak fenntartott, kizárólagos célra használt terek. (...) A XVIII. században aztán megváltozott a lakóházak szerkezete. A francia nyelv különbséget tett a *chambre* és a *salle* között. Az angolban (és a magyarban - *a ford.*) már a szobák neve is jelzi rendeltetésüket: hálószoba, nappali, ebédlő. Úgy rendezték el a szobákat, hogy mind egy közös folyosóra vagy hallra nyílnak, a házak is egy utcára néznek. A lakóknak nem kellett többé a szobákon át közlekedniök. A család, megszabadulván a vasúti pályaudvarszerű légkörtől, stabilizálódni kezdett az új terek védelme alatt, hogy végül a mai családfogalom a családi házban nyerje el kifejeződését.” (Hall, 1975)

étkezőnek, konyhának, nappalinak, pihenősaroknak (tehát közösségi tereknek) rendezte be. A háló- és vendégszobák kialakításához beépítette a padlástérrel. Esete is mutatja, hogy az újítók a morfológiai szemlélet jegyében elsősorban a paraszti élet kellékeit, külsőségeit veszik át, díszlet gyanánt; szokásaikban, világnézetükben, értékeikben modernnek maradnak.

Lépünk tovább a lakberendezéshez! A hagyománytisztelők lakásbelsői egyszerűek, a nem túl gyakori *díszítés* nagyjából a következő mögöttes elképzeléseket takarja: a ház előtti virágoskert, a háziasszony által hímzett terítők, a konyhaasztal melletti falra szögelt házi áldás-falvédők elsősorban nem a látvány által megteremtett, kialakított hangulatról, hanem az ott élők szorgosságáról árulkodnak (a falvédőkön szereplő szövegeknek ezenkívül szakrális és morális funkciójuk is van: a háziak értékeit tükrözik). Céljuk, hogy kifejezzék, a háziak nem naplopással, hanem munkával töltik még a szabadidejüket is. Több helyen láttunk szentképeket, Jézus és Szűz Mária szobrokat: ezek a vallási hatalmak a házban zajló tevékenységeket szentesítik. Folyamatos jelenlétük, figyelő tekintetük erényes viselkedésre kényszerít - még odahaza is. Gyakoriak a polcokon elhelyezett, rokonoktól kapott ajándéktárgyak (porcelánok, csemegekosár stb.). Feladatuk, hogy kifejezzék, kikkel áll kapcsolatban az illető, kik azok, akik figyelmességükkel, gondoskodásukkal megtisztelik. Paradox példája ennek a szokásnak, hogy sokan azok közül, akik a budapesti vállalkozó faluújító és átépítő tevékenységét rossz szemmel nézik, ellenszenvük dacára kitétték szobájukban a karácsonyi ajándékba kapott Fonákfalva makettet (egy domborművet a később bemutatásra kerülő, óriási vitákat kavarázó, épülő mintafaluról). Másoknál az ajándékkönyvek elhelyezése volt érdekes: hogy minél nagyobb felület látszódjék a borítóból, nem élével, hanem a címlappal kifelé fordítva helyezték el őket egymás mellett. Dekorfunkciót néhány *modern használati tárgy* is betölthet: ilyenkor a jómód fejeződik ki általuk. Az egyik családban például nem használják az Ausztriából hozott mikrohullámú sütőt. Annak ellenére, hogy nincs „feladata” fő helyet foglal el a konyhában; a teteje szépen le van takarva hímzett terítővel. Végezetül a lépten-nyomon látott, falra ragasztott, üveglap mögé csúsztatott családi fotók (dédunokától kezdve az unokákat ábrázoló képekig) a generációk láncolatába való becsatlakozást erősítik meg.

Mielőtt a modern lakásdíszítéséről szót ejtenénk, néhány gondolat még a hagyományörzők használati tárgyairól, bútorairól (azért vettük ezt a témát előbbre, mert látni fogjuk: az újítóknál minden lakberendezési cikk elsősorban *dekorál*). A bútorok kiválasztásánál a fő szempont, hogy *praktikus* legyen, az, hogy színben, formában, anyagában illik-e a többihez, mellékes. A szép otthon inkább tiszta és takaros - azaz, megint csak a benne élők szorgalmáról árulkodik - semmint harmonikus és bélelt. Vásárláskor nem kényelmi, hanem hasznossági szempontok dominálnak. S a bútorok sem mellékesek. A hagyományörzők *takarékosak*; nagy ügyességről tesz tanúbizonyságot, aki kevés pénzért képes a szükséges holmikat megszerezni. (A későbbiekben is látni fogjuk hogy az olcsó és használható árucikkeket nagy becsben tartják.) A szülők, nagyszülők régebbi tárgyaitól nem szívesen válnak meg, ezért lakásaik gyakran túlzsúfoltnak tűnnek. (A szellős, tágas szoba inkább a modern otthon jellemzője, ahol a tulajdonos „megérdemli” a széles mozgástérrel). A traditionalistáknál egyrészt a korábbi generációk által felhalmozott értékek tiszteletéről, másrészt spórolásról van szó: amíg valami működik, miért vegyen újat az ember. (A *divatosság*, mind lehetséges szempont, eszükbe sem jut - ha mégis, akkor a fiatalabb generáció, az unokák jogosultak az aktuális, újszerű holmi birtokbavételére). A turistáknak gyakran nem tetszik a lakások „praktikus puritánsága”, egy fiú például így panaszkodott: „A szobámban van három barna divány, egy piros rongyszőnyeg, két hatalmas, sötét szekrény, nagy faajtókkal, egy asztal, két szék, ennyi. A falon semmi, virág sehol, iszonyatosan rideg. Ugyanígy néz ki a másik két szoba is, amit kiadnak: nem túl barátságosak”. A tárgyak meglétét vagy nemlétét tehát leginkább az indokolja, fel tudják-e használni, tudnak-e velük bánni a tulajdonosaik a

mindennapi életben. A fejezet elején szereplő Marika néni például nem hajlandó megválni a sparherdtjétől - az unokák unszólása ellenére sem -, szívesen főz vele, ráadásul télen befűti a konyhát is. A Rónai-házaspár ugyan nem használja a házzal együtt megvásárolt, az előző lakóról rájuk maradt fatüzelésűt, ami kicsit útban van, mégsem dobják el, hátha jó lesz még valamire: „Elromolhat a cserépkályhánk, és akkor itt van ez”.

Összefoglalva: a hagyományörzők bútorai, lakásfelszerelése *praktikus használati tárgyak összessége*. Közvetlen és szándékos hangulatformálással még dekoráláskor is ritkán találkoztunk.

A modernnek lakberendezési tárgyai a házválasztáshoz hasonlóan kétfélék: a népiesek folklór-elemeket, a többiek pedig minél divatosabb holmikat igyekeznek lakásukban elhelyezni. A tárgyak *hasznossága* mellékes, sőt, a kizárólag a gyakorlatban használt darabokat, amelyeknek nincs, nem lehet díszítő funkciója, beépítik, elrejtik. Gyakran előáll például a konyhában az a helyzet, hogy a mindennap használt elektromos berendezések nehezen megközelíthetőek, mert „útban van” a sosem működő kemence vagy az agyagcserepekkel kirakott sparherdt. A moderneknél tehát szinte valamennyi tárgy dekorál, hangulatot fest.⁸¹ A népiességet kedvelők ezt oly módon érik el, hogy megvásárolnak egy csomó kidobott, öreg bútort, vagy a népi, paraszti kultúrához kapcsolódó tárgyat, csupa olyan holmit, ami „kizárólag azért van, hogy jelentsen valamit”. „Az a követelmény amelynek a régi tárgyak megfelelnek, egy végleges, lezárt, befejezett élet követelménye. (...) A befejezett esemény, amelyet jelentenek, a születés. Nem az vagyok, aki most, mert most szorongást érzek; az vagyok, aki korábban voltam, egy fordított irányú születés fonálán haladva, amelynek jele számomra ez a tárgy, mert ez a jelenből visszanyúlik az időbe: ez a tárgy - regresszió. Ilyen módon a régi tárgy úgy jelenik meg, mint az eredet mítosza”.⁸²

A modernnek szobái az Alkotóház udvarához hasonlóan meglehetősen eklektikusak: megtalálható bennük a polgárlakásokat idéző kandalló, a fából készült rokka, az erdélyi, vörösfekete mintás szőtt terítő, a rusztikus, nehéz fabútorok, vagy a száraz virág- és egyéb terménydíszek stb. Az osztrák Hans a gyepüi asztalosmesterrel készítette el bútorait. A konyhai sarokpad valamennyi támlája egy-egy faragott dombormű, vadállatok, vadász-jeleneteket mintáz. Az asztal olyan nehéz, hogy négy ember cipelte be, miután elkészült. Hans elmondta, nem szereti a könnyű, sorozatgyártott darabokat, a bécsi lakása ugyan olyasmikkel van teli, de mindez ebbe a falusi környezetbe nem passzol: „Egész nap dolgozom, csinosítom a házat. Egy ilyen ház soha sincs kész”. Láthatjuk, hogy a modernnek amellett, hogy a saját ízlésüket igyekeznek kifejezni, önmagukat és a lakásukat megpróbálják a táj és a falu - általuk elképzelt - hangulatvilágához igazítani. Erről szól Fonák Tamás, a budapesti vállalkozó azon igyekezete, hogy kivágassa a Gyepüben található fűzfákat: „Ami elmegy a Tiszaparton, nem biztos, hogy egy hegyi faluba, az alpesi környezetbe is illik” - nyilatkozta. A tradicionalistákkal ellentétben, akik a természetet próbálják a saját képükhöz idomítani, a saját életük fenntartása érdekében kihasználni, a modernnek inkább magukat és a saját privát környezetüket

⁸¹ Baudrillard állapítja meg, hogy a modern tárgyak felszabadultak eredeti funkcióik alól. Új jellemzőjük a lakásban található új tárgyegyüttesbe való beilleszkedés képessége: „a tárgy számára ez éppen saját «funkciójának» meghaladási lehetőségét jelenti egy másodlagos funkció felé, vagyis azt, hogy egy univerzális jelrendszerben játék-, kombináció-, számításellemmé válhat. (...) Ilyeténképpen az egész modern környezet teljes egészében áttevődik egy jelrendszer szintjére, a HANGULAT-ba...” (Baudrillard, 1987)

⁸² Baudrillard, 1987

igazítanak az erdők-mezők hangulatához. (Az igazodásnak ez a fajtája elsősorban a *hangulattal* kapcsolatban igaz, később látni fogjuk, hogyan próbálja meg Fonák az egész falut erdőtől-mindenestől a *saját képére* formálni.) Hans tehát ezt teszi kicsiben, miközben a saját berendezési tárgyait illeszti a házhoz, Fonák pedig nagyban, amikor Gyepüt igazítja a tájhoz. A lényeg, hogy a modern a harmóniát, a tökéletes összeillést és a tökéletes pillanatot keresi. Ez az „egyszer élünk” - logika a saját életük gyökértelenségéből következik: egyéniségként valóban csak egyszer élnek, magismételhetetlenek, így hát ebből az egyediségből kénytelenek kihozni a maximumot. A természethez és a nyilvános terekhez hasonlóan a saját tér is *terápia*-feltétel: lehetőség, hogy szűkre szabott életüket, énjüket a fizikai valóságra is kiterjesszék, s ott kifejezzék. Így válik gyógyírré az eredeti szerepkörtől megfosztott szövőszék, kemence, kerekeskút, de az „itt vagyok, élek és részt veszek” érzését kifejező modern státusz-szimbolumok is (pl. mosogatógép, terepjáró). A saját ház terapeutikus funkciójának kiemelkedő példája egy megyehelyi, csak a nyári hónapokat Gyepüben töltő nyugdíjas pár víkendházának homlokzata. A házfalon festett, színes felirat hirdeti: „Boldogság szigete”.

Különösen érdekesek azok az otthonok, ahol a két - esetenként több - értékrend ötvözetét tükrözi a berendezés. A Megyehelyről Gyepübe visszatelepült családnál például a lakótelepi lakásukból áthozott modern ülőgarnitúra mellett egy század eleji szekrény található. Báthor Eszter a népiességet kifejező fabútorait, szárazvirágcsokrait különböző, egzotikus kultúrákból származó elemekkel (afrikai faszobrok, indiai terítők és füstölők) ötvözi. Fonák Tamás fogadótermében a kerek faasztal, a drága bársony karosszékek, az alföldi tájfestmények, a sarokban álló, csaknem plafonig érő kínai porcelánvázák, a Srí Lankáról származó faragott Buddha-szobrok és a pillangómintás csipkefüggöny próbál megférni, helyet találni a többi között. A modern ember minél több kultúrában szeretne otthonosan mozogni, bár egyikre sem kíváncsi a maga teljességében, egyiknek sem adja át magát: feladata, életcélja, hogy az elszigetelt elemekből, önállóan, egy saját maga számára elviselhető, élhető realitást hozzon létre.

Ha kilépünk a házból, a legtöbb családnál zöld, füves udvart találunk. Az emberek elmondták, mivel a faluban már csak két családnak vannak tehenei, a tradicionalisták is „parkosíthatták” a területet. A hagyományörzők és modernnek közötti különbség itt a haszonnövények és a füves tér - inkább a természetésre nem használt terület, a tradicionalisták ugyanis az autók, szekerek jobb bejutása érdekében gyakran lebetonozzák az udvart - egymáshoz viszonyított nagyságában fejeződik ki. A hagyományos falusi családoknál meglehetősen nagy a zöldségeskert (a teljes, ház mögötti terület, de az udvaron is vannak fák, ágyások), s gyeppel helyett is inkább virágokat látni: az udvar elsősorban *termőföld*, s ezáltal a munka tere. A kertjük sűrítetten jelképezi azt, amit „a természet, mint tápláló, fenntartó «anya» jelent”.⁸³ A modernnek - leginkább a városról Gyepübe települők - nem értenek a földműveléshez:

„A lányommal nem tudunk kertészkedni. A szüleim, ha átjönnek Debrecenből, megcsinálják a konyhakertet. Mi a Lucával csak leszedjük a gyümölcsöt. A zöldségeket inkább megvesszük a szomszédtól”

(Báthor Eszter).

⁸³ Kapitány, 2000

„A kertet parkosítottuk, a gyümölcsfákat díszfákra cseréltük. Hátul ugyan meghagytunk egyet-kettőt, de azokat sem permetezzük... Azt hiszem, lustaságból csak leszüreteljük”

(Megyehelyről érkezett értelmiségi visszatelepülő).

„Én kilencven évesen is mindig kertészkedek, nem úgy, mint sok idetelepülő. Azok csak pihenni jönnek. A múltkor is láttam az egyiket, egy orvost, gumikesztyűben dolgozott. Odakiabáltam, hogy nem való az magának, erre visszakiáltott, hogy kikapcsolódásként jó az”

(Régi Marika néni).

„Azoknak a hegedűművészeknek is, nézd meg, milyen a kertjük. Van kábé egy hét méter hosszú ágyásuk, amiben tényleg van valami. Sárgarépa talán. Még ha egy ágat megfognak, akkor is kesztyűt húznak, mint minden más kerti munkához”

(őslakos, tradicionalista gyepüi férfi).

A modernnek kertje a természetes élet szimbólumává, a nyugalom, a pihenés terévé, illetve presztízskifejezővé válik. Odakinn olvasgatnak, napoznak, játszanak, egyeseknél tűzrakó helyet is láttunk, ahol szalonnát süthetnek a vendégekkel. A haszonnövények nem a fogyasztás, a táplálék szempontjából fontosak: a termesztés, a velük való foglalkozás egészséges, hasznos tevékenység, ami a felüdülést szolgálja. Máshol a gyümölcsfa, a szőlőlugas a falusi hangulat elemei: „Az udvart befűvesítettem, de a szőlőtőkét meghagytam. Most éppen a kutat hozatom rendbe” - mesélte Hans.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a tradicionalistáknál a saját otthon elsősorban a munkavégzés, az örökös tennivaló, a moderneknél pedig a feladatoktól való megszabadulás utáni kellemes kikapcsolódás helyeként definiálódik. Emiatt fontos, hogy az előbbiek lakása praktikus és egyszerű, az utóbbiaké pedig hangulatos és megnyugtató legyen.

3.3. Időbeosztás

Miután megvizsgáltuk a gyepüiek térhasználati szabályait, ebben a fejezetben az időháztartást vesszük górcső alá. Megnézzük, mire mennyi időt fordít a hagyományörző, és mennyit a modern. Kezdjük először a tradicionalisták napirendjével:

„Most, ősszel ötkor kelek, nyáron sokszor még korábban. Megetetem az állatokat, megfőzöm az ebédet, hogy délután ne kelljen, és indulok a férjemmel gesztenyézni. Hazajövünk, eszünk, aztán itthon maradunk, mert nálunk van a gesztenyeátvétel is. Takarítok, rendbe szedem a kertet. Most is épp a krizantémokat takartuk le fóliával, nehogy elfagyjanak. Estére nagyon elfáradok. Még azt a brazil sorozatot, a Bestiát megnézem, de a Híradó alatt már alszom”

(őslakos gyepüi asszony).

„Öt, fél hat felé kelek, nyáron, ha világos van, már fél ötkor fenn vagyok. Ezt szoktam meg, különben is, délelőtt jobban megy a munka. Az ősz a legrosszabb, mindig van valami, a gesztenye, a szüret, a présgépen kell állítani. Délelőtt megetetem az állatokat, megyek ki gesztenyézni, este még itthon dolgozok”

(őslakos gyepüi férfi).

„Felkelek reggel hatkor. Nem volna muszáj, de azért vettem állatokat is, hogy kényserítsem magam a munkára, nem akarok itt tétlenül, betegen feküdni. Aztán megyek a műhelybe, javítok. Most majd jönnek a húgomék, felássuk a kertet. Holnap disznóvágás lesz, szóval van munka. Este meg tévézek, de inkább bemegyek a Fenyőbe”

(*Susztér Misi, rokkantnyugdíjas, őslakos gyepüi férfi*).

„Korán kelünk, a Pista megy szerelni, mert mindig hoznak valamit, én meg itt főzök, rendet rakok, ami akad. Van zöldségesünk is, legalább azt nem kell vennünk”

(*betelepülő asszony*).

Az idézetekből láthatjuk, hogy a gyepüi nyugdíjasok napjait *a munka* strukturálja. Feltűnő a munkavégzésnek ez a funkciója Susztér Misi esetében: a sclerosis multiplexben szenvedő férfi szándékosan keres magának olyan tevékenységet - állattartás, kerti munka -, amelyen keresztül az értelmes, jól tagolt élet számára is biztosított. Az ember azáltal válik tartalmassá, hogy hasznossá teszi magát: értékes leginkább a munkával töltött idő lehet. Azért kell korán felkelni, hogy minél több feladatot tudjon az ember elvégezni: este, a *sötétben* már úgyszincs mit csinálni. A megállás nélküli egész napos munkálkodás szobra Régi Marika néni lehetne: a hajlott hátú, idős, beteg asszony fáradhatatlanul, egészségét nem kímélve hajtja magát. Bár *állni nem tud*, felsőtestével egy hokedlire hajolva főz, mos, mosogat. Néha engedélyez magának öt-tíz perc üldögélést, de lefeküdni nem mer, mert akkor elaludna. A tévét sosem kapcsolja be, az csak fiataloknak van, neki különben is ott a sok zöldség meg a varrnivaló. A nem-nyugdíjasok napirendje annyiban tér el az idősekétől, hogy ők a ledolgozott munkaidő után látnak hozzá a kerti és egyéb ház körüli teendőkhöz. Annak, hogy a faluközösség elsősorban a feladatvégzéssel hasznossá tett időt értékeli, jó példáját nyújtja egy betelepülő, tradicionalista fiatalember, Tibi: „Amikor Várszegről megérkeztem a busszal a munkahelyemről, s ahogy voltam, farmerban, ingben bementem a kocsmába, megszóltak. Azt mondták, nahát, milyen jó dolga van, egyből megy a kocsmába. Ha hazamentem előbb és átöltöztem melósruhába, még ha nem dolgoztam is otthon, hanem egyből mentem vissza a Fenyőbe, akkor azt mondták, szegény ember, milyen szomjas”. Az idézet arra is rávilágít, hogy az idősebb tradicionalisták elsősorban a mezőgazdasági, és nem a „fehérgalléros” városi tevékenységet értékelik munkaként: amikor Tibi urbánus viseletben ment kocsmázni, senki sem mondta rá, hogy dolgozott - pedig tudták, hogy a városi munkahelyéről érkezett meg -, átvett munkásruhája viszont a nagy becsben tartott, ház körüli, fizikai munkát szimbolizálta. A munkavégzés menetét a következő alfejezetben mutatjuk be részletesebben, itt a munkával töltött idő *túlsúlyára*, az időbeosztásra helyezzük a fő hangsúlyt, arra, hogy a nem munkával töltött percek értelmetlen haszontalanságként definiálódnak (kivéve persze, amikor a nehéz munka utáni kiérdemelt sörözésről vagy tévézésről van szó). A szabadidő *önmagában* nem érték, aki ráér, az gyanús:

„Mi a jó abban, hogy ezek a turisták felmászna oda? Mi az istent csinálnak, én nem tudom, hogy nincsen jobb dolguk. Én örülök, ha nem kell odamennem fát gyűjteni”

(*tradicionalista őslakos férfi*).

„Nézem a tévét, de már az jár a fejemben, mit is főzzek holnap, mit kéne még csinálnom”

(*tradicionalista, őslakos asszony*).

A szokáskövető értékrendszerben tehát „a munkának, a közös életfeltételek megtermelésének központi szerepe van. Az élet a szinte teljesen *szolgáltatnak* tekintett munka köré szerveződik. Értékmeghatározó volta szinte kizárólagos. Az egyéb tevékenységfajták is szinte csak a

munka függvényében léteznek”.⁸⁴ Mi lehet ennek az oka? Losonczi Ágnes⁸⁵ szerint a hagyományos paraszti kultúrában a legfőbb érték a *föld* volt. A munka jelentőségét az indokolta, hogy földet, tulajdont, életet teremtő értéknek számított: „Jó paraszti törvények szerint, akármennyi földje van egy gazdának és akárhogya is élhetne munka nélkül, mégis éppúgy kell dolgoznia, mintha csak munkás lenne, ha pedig a jövedelem felszaporodik, az sem arra való, hogy fölélje, hanem, hogy újabb földet szerezzen rajta. Mindamellet a földtelenek is ugyanazt az életet élik, az ő vágyaikban is benne van a föld és az ő életük legfőbb törekvése is, hogy földhöz jussanak”.⁸⁶ Mindez azonban önmagában nem indokolja a munka napjainkban is jelentős életszervező szerepét, hiszen a föld már kevésbé központi jelentőségű a tradicionalisták értékrendjében. Az attitűd továbbélését véleményünk szerint, a szokáskövető ember generációkba ágyazottságában kell keresnünk. A csak saját magának szerzett kellemes élmények, azok a tapasztalatok, amelyek csupán az ő személyét gazdagítják, kevésbé fontosak, mint a másokért végzett tevékenység. A nyugdíjasok például nem vesznek a boltban zöldséget, az pénzkidobás, inkább fáradoznak a kertben egész nap, s az így spórolt pénzért az unokáknak szerzik be a narancsot, banánt. A hasznot, amit a gesztenye hoz, nem nyaralásra, szebb ruhákra, hanem a rászoruló családtagokra fordítják. Az idő a munkavégzés által válik értelmessé, a munka jelentőségét pedig a későbbi generációkról való gondoskodás adja.

A hagyományos paraszti társadalom időháztartásával kapcsolatban Piróth István ír a nem munkával töltött időről. Véleménye szerint a korabeli falvakban „nem alakultak ki szabadidős formák; ugyanazok a cselekvések az elitkultúra keretein belül a szabadidő eltöltésének, a népi kultúrában pedig népszokásnak minősíthetők. (...) A szociológiai értelemben vett szabadidőről a hagyományos falusi társadalom életében csak nagy körültekintéssel beszélhetünk, mert a hagyományozódás folyamatán belül a változatosság, az egyéni kezdeményezés vagy a szabad cselekvés lehetőségének keretei túlságosan szűknek mutatkoztak”.⁸⁷ Mára megváltozott a helyzet: a párválasztással, játékokkal, családi ünnepekkel kapcsolatos népszokások jó részét már szabadidős tevékenységként kell meghatároznunk, mert fő funkciójukká a szórakozás vált.⁸⁸

Gyepüben a nem munkával töltött idő a tradicionalista férfiak egy része számára a Fenyőben vagy a lerakatban való iszogatást jelenti, a többiek otthon maradnak és *tévét néznek* a feleségükkel: legtöbbjük kilenc-tíz óra felé már lefekszik aludni. Néhány megjegyzés a televíziózási szokásokról:

„A sorozatokat nem szeretem, egyet-kettőt kihagy az ember a munka miatt, aztán nem tud bekapcsolódni. Én csak akkor néztem, ha vasárnap egyben leadták az egész hetit. Inkább a vetélkedőket meg a filmeket nézem”

(*Suszter Misi*).

⁸⁴ Kapitány, 1983

⁸⁵ Losonczi, 1977 alapján

⁸⁶ Erdei, idézi Losonczi, 1977

⁸⁷ Piróth, 1998

⁸⁸ Piróth, 1998 alapján

„A férjem nem akar parabolaantennát venni, azt mondja, felesleges. Igaz, először a telefonra is azt mondta, aztán most milyen jó, hogy van. Nekem csak azért kéne, mert rossz alvó vagyok, csak a tévé közben bírok elaludni. Ha éjszaka felébredek, az 1-esen meg a 2-esen már nincs adás, olyankor jó volna bekapcsolni valamit”

(beházasodó, tradicionalista asszony; férjével elég tehetősök ahhoz, hogy megvegyék az antennát).

„Nekem nem kell lavór (parabolaantenna), így sem tudom eldönteni, hogy a 2-est vagy az RTL Klubot nézzem”

(őslakos tradicionalista férfi).

A televízió sok esetben csak kiegészítő: nem a műsorok tartalma a fontos, hanem hogy szóljon valami pihentető akkor, amikor szükség van rá, de ne kösse meg az ember kezét, ne vonja el a figyelmet a munkáról, ahogy ezt például a délutáni sorozatok teszik. És mi történik hétvégén, vasárnap, amikor az embernek elvileg lehetne szabadideje? Marika néni elmondta, korábban, kislánykorában „vasárnap nem volt szabad dolgozni. A vallásos családok elmentek a templomba, legfeljebb a szétszóródott gesztenyét gyűjtöttük be hazafelé menet az úton. Otthon ebédeltünk, otthon maradtunk, hímeztünk. Manapság az elmaradt munkát mindenki vasárnap pótolja be. Az unokám meg a férje is akkor érnek rá kijönni a gesztenyésbe meg a kertbe. Együtt dolgozunk”. Így hát a vasárnap tilalmas ünnepnapból munkanappá vált:⁸⁹ azzá a nappá, amikor mindenki letudta a hivatalos dolgait, túlesett a „bejegyzett” munkáján, együtt a család, lehet munkálkodni a „sajátban”, közös erővel. Természetesen az együtt végzett munka alkalmat ad - különösen egymástól távol élő családtagok esetében - a találkozásra, beszélgetésre, gondoljunk például a hétvégi disznótorokra, amelyek a hús beszerzésén kívül szociális, családösszetartó szerepet játszanak. Ősszel, az erdőben végzett egész napos munka után gyakran látni az udvaron gesztenyét sütőgető rokonságot. Az ünnepnapokon - karácsony, születésnap stb. - kívül a közös feladatvégzés szentesíti ezeket az összejöveteleket.⁹⁰

A tradicionalisták nyaralni sem igen járnak: „Soha életemben nem voltam sehol nyáron. Kire hagytam volna a házat? Meg aztán, mindig dolgoztam” - mesélte egy asszony. Ha mégis elmennek valahová, az legtöbbször rokonlátogatás címén vagy rokoni segítséggel jön létre:

„Mi nem járunk sehová, csak évente egyszer vissza, az Alföldre a rokonokhoz”

(betelepülő, tradicionalista férfi).

„A vejem buszsofőr, évente egyszer magával visz a férjemmel Spanyolországba. Őt unokám van, mi vigyázunk rájuk a tengerparton”

(őslakos, tradicionalista asszony).

A nyaralás szerepváltás, ideiglenes elszakadás mindennapos önmagunktól. Felvesszük a turista álarcát és megpróbálunk minél messzebbre kerülni a saját dolgainktól, hogy felfedezzünk egy másik kultúrát, vagy hogy egyszerűen regenerálódjunk, kipihenjük magunkat. A tradicionalisták ezt nem teszik meg: otthonukhoz köti őket a föld, az állatok, akiket nem

⁸⁹ Az ötlet és a kifejezés Vajda Zsuzsa szakdolgozatából származik.

⁹⁰ „Ami a falusi szabadidőformák specifikációját adja, az olyan tevékenységek jelenléte és fontos szerepe, amelyek kettős funkciójúak; munka, szórakozással összekötve. Ilyen például a disznóvágás, tollfosztás, közös varrás” - írja a témával kapcsolatban Szabó Piroska (idézi Piróth, 1998).

bízhatnak másra. Ha mégis útra kelnek, hagyományos szerepeiket viszik tovább (rokon, nagymama stb.).

Az ezredvégi ember értékrendjével kapcsolatban korábban már írtunk arról, hogy az ipari társadalom-szerkezetre jellemző, foglalkozásra épülő modellel szemben a posztindustrialitás új struktúra alakult ki, amelynek középpontja a kultúra, a szabadidő, illetve a szabadidős tevékenységek területén keresendő.⁹¹ Mindezt a gyepüi modernnek vizsgálata is alátámasztotta. Időbeosztásuk bemutatásakor fontos megemlítenünk, hogy letelepültekről (öslakosokról és betelepülőkről egyaránt), vagy átutazókról van-e szó. Vegyük szemügyre először a turistát! Számtalanszor elmondtuk már, hogy a csend és a nyugalom miatt jönnek Gyepübe, ennek ellenére gyakran láthattunk olyanokat, akik képtelenek voltak a nagyvárosi életstílusukra jellemző lendülettől megszabadulni. Nem tudtak pihenni, feloldódni, mániákusan habzsolták a látnivalót. Egyik délután például az asszonykór vendégeiként kürtöskalácsot süttünk a kultúrotthon udvarán. A jó illat becsalt az utcáról egy Debrecenből érkezett kiránduló párt. A lógó nyelvű, izzadt fiatalember megjegyezte: „Úgy örültem reggel, hogy szemerkél az eső. Dögfáradt vagyok már, nem akartam túrázni”. Mire a lány: „De hát azért jöttünk, egyszer vagyunk itt! Ez az ideális kirándulóidő, különben is *mindent meg kell nézni*, nem lehet egész nap az ágyban heverészni”. Gyorsan vettek egy kalácsot, megállapították, hogy feléjük nem ilyen kedvesek a falusiak és rohantak tovább. Az öslakosok gyakran panaszkodnak a boltban tolakodó turistákra, akik úgy viselkednek, mintha nem ők volnának szabadságon. Nem sejtik, hogy a szabadság sokuk értelmezésében *kényszerítő*: az élmények begyűjtésének és nem megélésének *feladata*, pihenés helyett hajsza, megismerés helyett pedig fényképszerű mozaikok egymás mellé rakosgatása. A mennyiség és nem a minőség a lényeg, a cél nem a tapasztalatok általi fejlődés és gazdagodás, hanem a minél több másoknak előadható történet betakarítása. Így válik a szabadidő *munkává*.⁹²

Mindazonáltal a turisták, nyaralók többsége azért szakít időt - nem is keveset - a csendes pihenőre, a lassú, nyugodt sétára is. Sokan megemlítik, hogy azért szeretnek Gyepüben lenni, mert itt mintha megállna az idő, lehet újságot olvasni, szalonnát sütni, barátokkal iszogatni. A tradicionalistákkal ellentétben, akik a kemény munkával váltják meg a magukra szánt percekét, a moderneknek mindez *alanyi jogon* jár (elképzelésüket nagyszerűen fejezi ki a L’Oreal cég szlogenje: „Mert megérdemlem”). (Hogy félreértés ne essék, nem azt állítjuk, hogy a nyaralóktól távol állna a nehéz munka. Mégis, úgy tűnik, legtöbbjük nem a városi, stresszkeltő munkahelyével legitimizálja a gyepüi semmittevést, pihenést. Mindez jár nekik, ahogy minden embernek, azért, hogy üdék, nyugodtak és egészségesek maradjanak). Az önkényeztetés „egyszer élünk”-filozófiájuk megtestesülése. A modern ember életének legnagyobb műalkotása: önmaga. Minden erejével azon van, hogy saját személyiségét még tökéletesebbé és kiegyensúlyozottabbá formálja. Nagyon sokan egy egész nyarat töltenek Gyepüben a regenerálódás, a stressztől való megszabadulás, az energiával való feltöltődés ürügyén (itt kell megemlítenünk a kifejezetten ezzel a céllal megszervezett önfejlesztő-öngyógyító táborokat is). A nyári eltűnés után teljességük pompájában térhetnek vissza a városba, új formában mutatkozhatnak meg referenciacsoportjuk előtt és láthatnak munkához.

⁹¹ MacCannel, 1976 és Horváth, 2000 alapján

⁹² Itt természetesen ellent kell mondanunk Cohennek, aki szerint a „rohanó nyaraló” képzavar, mivel a természetjárók illetve a falura utazók „lelassulnak”. (Cohen, 1988 alapján)

Miután meggyőződhattünk arról, hogy a turisták/nyaralók kizárólag vagy „munkával”, vagy pihenéssel töltik idejüket, nézzük meg a letelepülteket! Nekik ugyanúgy el kell járni a munkahelyre, s nagyjából ugyanannyi házimunkát is kell végezniük, mint a tradicionalistáknak, mégis, úgy tűnik, a *számukra fontos dolgokra* marad szabadidejük: „Ezek a nők mindig hamar lelépnek a GYELAK-gyűlésről, mennek haza főzni” - mondta Báthor Eszter. - „Nekem is van egy csomó dolgom, de *beszélgetésre* mindig szakítok időt, a csokrokat majd megkötöm holnap reggel”. Mivel a moderneknek nincs veteményeskertjük, sokszor gesztenyésük sem, jelentős mennyiségű munka alól szabadulhatnak fel (ezt segítik elő a háztartási gépek és a takarítónők is). A legérdekesebb viszont, hogy elvékonyítják az otthoni munka és a szabadidős tevékenység közötti határokat. A hagyományőrökkel ellentétben ők elsősorban a munkahelyen ellátott feladatokat tekintik *munkának*, a kertészkedés, a lakásépítés inkább *kikapcsolódás*. Az összemosást vagy átcímkeztést az teszi lehetővé, hogy nem az életük - táplálkozásuk - függ a konyhakerttől: számukra a metszés, gyomlálás, épületdekorálás inkább a jó levegőn végzett sporttevékenység, hobbi, semmint unalmas, fáradságos munka. Akkor kezdenek hozzá és akkor fejezik be, amikor csak akarják, sosincsnek kényszerhelyzetben. Hans elmondta: „Örülök, hogy Gyepüben mindenre van időm (...) Egész nap dolgozok a ház körül, de én ezt szeretem csinálni”. Másoknál a határok elhomályosítása eltérő jelentéssel bír. Egyik délután Péterkánéval, egy őslakos tradicionalista asszonnyal becsöngettünk a svájciakhoz. József kikiabált az ablakon, hogy éppen a délutáni pihenőjüket zavartuk meg, jöjjünk vissza később. Péterkáné megjegyezte: „Jó nekik, ezt is megtehetik. Pedig aztán nem szakadnak meg a munkától, két bejáronőjük van”. Meg is lepődtünk, amikor az interjú során Nelli kijelentette: „Egész nap Várszegen voltunk, úgy elfáradtunk délelőtt, hogy le kellett feküdnünk, aztán mégse vettünk semmit. Egyet mondj meg nekem, hogy mi hová rohanunk mindig!? Semmire sincs időnk!” Láthatjuk, hogy sok olyan tevékenység - bevásárlás, nézelődés - ami másoknak kikapcsolódás, számukra elvégzendő feladatot jelent. A tradicionalistákhoz hasonlóan a megérdemelt pihenést ők is a „kemény munkával” próbálják meg igazolni. (A „mentegetőzés” jelentheti egyrészt azt, hogy Nelliék értékrendjébe beszűrődik valami a gyepüiekéből, másrészt, mivel a férfi maga is egy magyar faluban nőtt fel, talán a szülők pihenéssel kapcsolatos attitűdjei köszönnek ily módon vissza. Maga a csendes pihenő feltehetőleg polgári szokás, amit éppen idegensége miatt kell igazolni egy másik értékrendben).

A televízió a modernnek életében kiemelkedő szerepet játszik: sokszor egyéb dolgaikat is elhalasztják, csak hogy le ne maradjanak a Homok titkai egy-egy részéről (és ezáltal a többiektől). A legtöbb GYELAK-hölgy valójában emiatt és nem a vacsora miatt sietett haza a gyűlésről. A szórakozás ugyancsak jelentős: amíg a hagyományőrök identitását az általuk elvégzett feladatok határozzák meg, az, hogy ki mit és mennyit dolgozik, addig a modernkét - MacCannel elméletével összhangban - inkább az, hogy hová jár kikapcsolódni. A munka szükséges zárójel csupán, a lényeg utána jön:

„A fiaim itt Gyepüben nem járnak sehová. Azt mondják, ők kifizetik a több pénzt egy üdítőért, csakhogy igényesen szórakozzanak”

(*betelepülő, modern asszony*).

„Az itteni fiatalok közül már mindenkinek van kocsija, azzal járnak be a városba, Várszegre, Megyehelyre, a diszkóba. A mi gyerekeink is azért költöztek be, mert itt unták magukat esténként. Ott ha mást nem, legalább kirakatokat nézegethetnek”

(*betelepülő, tradicionalista asszony*).

A modernnek életében a *választás lehetősége* fontos: ha egy falu nem kínál elég alternatívát, inkább utaznak, sokszor éjszakánként is, csak hogy az ízlésüknek megfelelőt kaphassák a pénzükért.

Milyen szórakozási lehetőséget biztosít Gyepü? A helyi szálloda ebédlőjében havonta egyszer megrendezik az Avar-bált. A bál voltaképp diszkót jelent, de az - általunk - megszokott DJ helyett egy megyehelyi együttes játssza-énekli a számokat. A közönség vegyes, elsősorban fiatalok (tizen-huszonevesek) érkeznek a környező falvakból, de megtalálhatjuk a 30-as, 40-es korosztályt is, sőt, a minket kísérő 50-60 esztendőss aggregények sem keltettek feltűnést. Napjaink diszkókomplexumai úgy tesznek eleget az ízlések sokféleségéből fakadó kihívásnak, hogy három-négy termet rendeznek be a különböző stílusú zenéknek. Gyepüben azonban mindenki kénytelen végighallgatni - lévén egyetlen helyiség - a félórás blokkokban adagolt, egymásra következő műfaji egyveleget. Érdekes megfigyelni, hogy amíg az - egyébként profi és az igényekre érzékeny - együttes lakodalmas nótákat, népzénét, illetve húsz-harminc éves slágereket játszik, a harminc-negyven évesek lépnek a táncter közepére: a fiatalabbak ahelyett, hogy leülnének, szereptávolítással⁹³ reagálnak a nem őket célzó muzsikára, a periférián. Az általuk előadott paródia nem a helyi időseket, inkább a '60-as, '70-es évek világát csúfolja. Megfordul a helyzet a technozenére: az idősebbek nekiállnak sörözni, s a tinédzserek vetik be magukat, immáron teljes komolysággal. Az iszogatóknál nem találkoztunk szereptávolító gúnyolódással, talán mert azt próbálták jelezni, hogy ha táncolni nem tudnak is erre a zenére, azért ismerik a dalokat, rajta vannak még napjaink zenei áramának ütőerén. (Ebből is láthatjuk, hogy a modernnek egyaránt nagyra becsülik az *aktualitást* és a *fiatalságot*. A fiatal az az ember, aki még legalisan próbálhat fel szerepeket: az önmegvalósítás az életkor előrehaladtával, a megmerevedő szerepekkel egyre nehezebbé válik, lásd pl. a GYELAK-botrányokat később).

A diszkó leginkább az újítókat célozza, a hagyományörzők az önkormányzat által szervezett falubált, vagy a GYELAK-féle gesztenyebált látogatják. Mivel ezeken sajnos nem tudtunk részt venni - október végén illetve decemberben rendezik őket -, így pontos információkkal sem rendelkezünk.

A moderneknek az a szándéka, hogy ha már munkájukban, mindennapjainkban nem bontakoztathatják ki önmagukat, legalább a szabadidejükben megtegyék, fejeződik ki abban, hogy számukra a nyaralás kitüntetett jelentőségűvé válik:

„Rendszeresen járunk nyaralni, már Sri Lankán is voltunk”

(gyepüi, beházasodó, modern asszony, ugyanő egy évvel később:)

„Európai körúton voltunk az idén, holnap pedig a horvát tengerpartra indulunk”.

„A Kanári szigetekre járunk, Kanadába is elmehettünk volna, de a munkám miatt nem maradt rá időnk”

(már 20 éve a faluban nyaraló megyehelyi, modern férfi).

⁹³ A fiatalok a '90-es évek táncstílusára nem jellemző mozdulatokkal táncolnak a nosztalgiazenére. Nem szeretnék azonban, ha bárki azonosítaná őket a szerepükkel: nekik *valójában* ez a zene nem tetszik, nem *ők* azok, akiket a parketten láthatunk. Ezt kifejezendő, mozdulataik szélsőségesen eltúlzottak, időnként pedig leállnak és egymásra mutogatva nevetnek. „Ezt a «hatásosan» kifejezett hangsúlyos eltérést az egyén és vélt szerepe között szereptávolításnak nevezzük. Egyfajta rövidítéstről van itt szó: az egyén nem a szerepet tagadja, hanem azt a virtuális ént, amelyet a szerep mindenki számára tartalmaz, aki csak elfogadja.” (Goffmann, 1981.)

„Nem dicsekszünk el, hogy a Marks&Spencernél vesszük a ruháinkat, és amikor három hétig Thaiföldön nyaraltunk; azt mondtuk, hogy Pesten voltunk, csak nem értünk rá eljönni”

(Pesthy Miklós, *a betelepülni szándékozó modern nyaraló*).

A nyaralás sok esetben hatalmat és presztízst fejez ki, azt sugallja: „Én megengedhetem magamnak, hogy fontos teendőimet hátrahagyva néhány hetet pusztán önmagamért, a saját kedvemre töltssek el”.

Összefoglalva a modernnek időháztartását: mivel az egyik legfontosabb feladatuk, hogy a számukra elfogadható realitást és önmagukat pontról pontra felépítsék, megszerkesszék, feltétlenül szükségük van a szabadidőre, amelyben mindezt megalkothatják. A szabadság felértékelődik a munkával szemben: az egyén nem a hasznossága, hanem az élményei által válik tartalmassá. Jól tükrözik mindezt a fényképek:⁹⁴ ha modern családoknál láthatunk is a falon fotókat a családtagokról, az általában nem a tradicionalistáknál megszokott, beállított, a személyt „illő pózban” ábrázoló kép. Ez utóbbi az egyén és az általa betöltött *szerep* (a jó apa, házastárs, az édes unoka stb.) egybeforrását fejezi ki. Az újítók nyaralásokon készített pillanatfelvételei erősen egyéniesítettek, a személyes teljesítményt és az individuum senki mással fel nem cserélhetőségét emelik ki. Báthor Eszternél például egyik gyermeke fotóját láthatjuk a konyhában: a diadalittas fiú épp egy vulkánra mászik fel.

Az eltérő időkezelésből származó konfliktusok közül már említettünk néhányat (csúfolódás a turistákon, hobbikertészeken, délig alvó svájciakon; Pesthy Miklós beilleszkedést segítő hazugságai). A legkomolyabb problémát a GYELAK okozza, de erről majd az asszonykört bemutató fejezetben.

3.4. Munkavégzés

Sok szó esett már a munkáról, leírtuk például, hogy amíg a tradicionalisták a kétkezi tevékenységeket az életben maradás feltételeként, addig a modernnek a testet-lelket felpeszdtítő örömforrásként határozzák meg. Az előbbieket inkább a fizikai, az utóbbiak pedig a szellemi munkát becsülik nagyra. Nem szabad azt hinnünk azonban, hogy valamennyi „modern”: értelmiségi, és az összes hagyományörző fizikai munkás (még akkor sem, ha egyébként ez az „eloszlás” a tipikus). A munkához való hozzáállás a szülőktől átvett vagy a felnőttként választott értékrendet tükrözi, nem pedig a hivatalos, „polgári” foglalkozást. A hagyományörzők között találhatunk bolti eladót, határőrt, kocsmáros, biztonsági őrt, cipészt, vadászt, takarítónőt, de tradicionalista a polgármester és az idős gyepüi tanító is. A modernnek soraiban találkoztunk jogással, étterem-igazgatóval, idegenvezetővel, mérnökkel, óvónővel, vállalkozóval, hegedűművésszel, de fuvarozóval, virágkötővel, autószerelővel és csincsillatenyésztővel is. A tradicionalisták akkor becsülik nagyra a tanult embert, ha nem kérkedik, nem fitogtatja tudását: „A Rónai Gyuri bácsinak mérnöki vagy technikai végzettsége is van. Nagyon szerény ember, sosem mondta, én is véletlenül vettem észre a műhelyében az oklevelet” - mesélte Suszter Misi egy jól beilleszkedett betelepülőről. A modernnek ezzel szemben a „papírt”, a bizonyítványt díjazza. A kétféle hozzáállás a polgármesterjelöltek választásának indoklásakor is megmutatkozott:

⁹⁴ Kapitány, 1995 alapján

„Szépnére szavaztam. Az egy olyan „egyszerű” asszony: anyanyelvi szinten beszél németül, felsőfokúja van angolból meg főiskolai végzettsége. Az Őrinek mije van? Talán egy érettségije”.

„Az Őri Győzőnek nincs német nyelvvizsgája, csak nyökög az osztrák vendégek előtt, meg mosolyog. Jobban járnánk az Erikával”

(modern, betelepülő férfiak).

„Az a főiskolát végzett mit tenne a faluért? A Győző legalább tesz”

(őslakos, tradicionalista férfi).

Az utolsó kijelentésből látszik, hogy Őri Győző a többször újraválasztott gyeپی polgármester részben azért szimpatikusabb, mert nincs diplomája, közelebb áll a falusiakhoz. Amíg egyeseknek riasztó a felsőfokú oklevél, mert az ismeretlent, a távolit hívja elő, addig mások épp a haladás, a valahová tartás szimbólumának érzik. A modernnek szemében az igazolt tudás az aktualitással és a naprakészséggel egyenlő, mint a fejlődés garanciája.

Visszatérve a munkához: mindkét csoport tagjai között gyakori az ausztriai - alkalmi vagy állandó - munkavállalás. A feketemunka hátrányaként egyedül az Ausztriából való lehetséges kitiltást említették meg, mégis megéri, mert a fizetések magasak. A gyeپی őslakos traditionalisták - főként a munkanélküliek és a nyugdíjasok - egy része nyaralóknál vállal építési, kerti munkákat, de a svájciak, Fonák Tamás és Pesthy Miklós is ellátják őket feladatokkal. A falusiak jövedelmének legjelentősebb hányada - a szobakiadáson kívül - a termőföldből származik. Legrészletesebben a gesztenyével foglalkoztunk.

Az elmúlt évszázadokban ezen a vidéken a szőlőtermesztés volt jellemző, de egy, az 1900-as évek elején bekövetkezett gombafertőzés elpusztította a tőkét. Ezután terjedt el az új monokultúra a környéken: a rossz minőségű, köves, agyagos talajon is megélő szelídgesztenye. Gyeپی környékén ma a térségre jellemző fenyvesek és a megművelt szántók között a gesztenyeerdő sávja húzódik. Habár évközben nem sok munkát ad az ittlakóknak, ősszel csaknem két hónapra felborítja a falu életét. (A szóbeszéd szerint a „betegek is meggyógyulnak és a rokkantak is lábra állnak” a szüret idejére, és valóban, a keddenként máskor zsúfolt orvosi rendelőt ebben az időszakban alig néhányan keresik fel). A gyeپی asszonykör nem tart összejöveteleket, a falu boltja pedig megváltozott nyitvatartást vezet be: hajnalban fogadja a vásárlókat, napközben zárva tart, este pedig ismét kinyit a munkából hazatérők kedvéért. A szeptember végétől november elejéig tartó időszakban a legtöbb őslakos család felnőtt tagjai - akikhez a gesztenyeerdő egy meghatározott sávja tartozik - a fák beérési idejétől függően nap-mint-nap kivonulnak, hogy akár egy mázsányi termést összeszedjenek az avarból. A saját tulajdonban lévő erdődarabok nincsenek ugyan kerítéssel elválasztva, mégis mindenki tudja, hol húzódnak területének határai. Ennek ellenére a szüret kapcsán robbannak ki a legnagyobb veszekedések akkor, ha valakinek a fájáról más portájára hull át a gesztenye. A gyakorta verekedéssel levezetett indulatok - a falubeliek elmondása szerint - Mindenszentekkor csitulnak el, akkor békülnek ki a korábbi ellenségek. A szüret ideje alatt sokan szabadságot vesznek ki azért, hogy hajnaltól sötétedésig a földeken lehessenek. A betelepülők közül ezt sokan nem nézik jó szemmel:

„Nagyon lassan készültek el a bútoraim, mert az asztalos gesztenyét szedett. Én ráérek, így is, úgy is ugyanannyit fizettem”

(Hans).

„Azért nem dolgoztatok már helyiekkel, mert nálam munka van, végig kell dolgozni a munkaidőt, nem lehet részegeskedni meg előbb hazamenni, mert otthon vár a gesztenye”

(Fonák Tamás).

A fárasztó fizikai munkának megvan a jutalma is: egy szorgosabb család a felvásárló helyen akár 15-20 ezer forintot is kézhez kaphat naponta. Hétvégén pedig, amikor kirándulók százai érkeznek Gyepübe, a fő utcán megjelenik a becsületkassza: a kimért, zacskóba csomagolt gesztenye mellé kiteszik a befőttes üveget, amire ráírják az árat. A legtöbb gyepüi család nem értékesíti az egész termést: a maradékot elajándékozzák a rokonoknak vagy elteszik télire. Jellemző helyi szokás, hogy családi összejövetelek alkalmával olajoshordóban vagy a szabadban rakott nyílt tűzön egy kb. 40 cm keresztmetszetű, 20 cm mély vasszítában egyszerre nagyobb mennyiséget sütnék meg. A termés gesztenyemasszaként, sütemények töltelékeként elkészítve is felhasználható.

Láthatjuk, hogy a gesztenyeszedés minden család egyéni ügye: nem várhatnak egymástól segítséget, hiszen mindenki a magáéval van elfoglalva. Ebben az alfejezetben azonban a fő hangsúlyt a kölcsönös segítségnyújtásra szeretnénk helyezni. Első terepmunkánk alkalmával lépten-nyomon azt kérdegettük: „Sikerült-e önnek beilleszkednie?” vagy „Mi kell ahhoz, hogy itt valakit befogadjanak?” Második ottlétünk alkalmával jöttünk rá, hogy azt sem tudjuk, *hová* is lehetne *beilleszkedni*, fogalmunk sem volt, mit takar ez a szó. Úgy tűnt, hogy a szomszédolás ritka, a házak zártak, az utcai ücsörgés pedig eltűnt. Nem találtuk a faluközösséget és a közvéleményt. Láttuk ugyan a buszon, utcán beszélgető embereket, a férficsoportot a Fenyőben, a boltban pletykálkodó asszonyokat, de mindez nem volt elég: ismertünk olyant, aki nem utazik, nem kocsmázik, nem az Erzsínél vásárol és mégis elfogadják a gyepüiek. Miért?

A probléma egyik lehetséges kulcsát a reciprok munkakapcsolatokban, a kalákában⁹⁵ való részvétel adta meg. Láthattuk, hogy a munkának nagy az ázsiója a tradicionalisták szemében. Erre érzett rá a korábban már idézett szemfüles megyehelyi betelepülő, Tilda néni is: eljárt temetőt és templomot takarítani, segített az asszonyoknak, akik láthatták, hogy ő egy jóra való és dolgozó nő. Beilleszkedését, a falusiak általi elfogadását a *munkától* remélte. Hozzá hasonlóan járt el - és nála nagyobb sikerrel - Rónai bácsi: „A Gyuri bejött a kocsmába, hangosat köszönt, mindenkinek bemutatkozott. Elmondta, ki ő, honnét jött, mit csinál. Fizetett egy kört mindenkinek. Onnantól kezdve, ha valakinek valami javítanivalója volt, az vitte a Rónaihoz, az megcsinálta. Fizettünk érte, de volt, hogy segítettünk a házat építeni vagy disznót vágni, mert neki messze él a rokonsága”. - mesélte Suszter Misi. Vizsgáljuk meg, hogy néznek ki az őslakos tradicionalisták között meglevő rejtett munkahálózatok (amihez egyes betelepülők csatlakozni próbálnak)!

Marika néni elmondása szerint a nagyobb munkálatokkor (pl. disznóvágás, aratás) besegített egymásnak az egész falu, „de hát akkoriban mindenki rokon volt mindenkivel”. Idővel egyre több lett a beházasodó, a betelepülő Gyepüben, szétestek a nagycsaládok (bár az ott élő őslakosok jó része a mai napig egy-egy kiterjedt rokoni kör tagja pl. Őriek, Kovácsok, Babonicsok). A kölcsönös segítségnyújtás a családi kapcsolatok lazulásával ugyan veszített az

⁹⁵ Kalákának nevezzük „a cserének azt a típusát, melynek során a háztartások munkát végeznek egymás számára arra törekedve, hogy a cserében résztvevők mindegyike megközelítően egyenlően adjon és kapjon munkát.” (Sík, 1988) Az intézmény tehát a „munka ajándékcseréje”. (Hajdú-Farkas, 1986)

erejéből - és a gyakoriságából is -, azért a mai napig kimutatható nem-rokonok között. Régi Feri bá' például megfűstöli Suszter Misi sonkáit, kolbászait a disznótor után, a cipész cserébe megjavítja a csizmáját. Egy idős férfi biciklikereket hoz Mihály műhelyébe, meg kellene ragasztani. Nem pénzzel fizet, hanem meghívja Mihályt egy fröccsre. Marika néni nem pénzt kér a sárgarépaért, hanem csokoládét. A kertből még felszedi a zöldséget, de a boltba már nem bír elsétálni. Ugyan továbbra is a rokonok közötti segítség él a legerősebben (pl. Suszter Misiék úgy vágnak disznót, hogy egyik nap ő, másnap a húga, harmadnap a bátyja, így mindenki részt vesz mindenkién; Mihály krumpliját is együtt szedik fel, a végén osztzkodnak; sokan úgy vélik, Őri Győző azért lehetett polgármester, mert kiterjedt rokonsága támogatta, bár e vélemény jogosultságát azért zárhatjuk ki, mert Őri és riválisa, Szépné unokatestvérek), azért létezik a barátok, ismerősök közötti is. Ez utóbbi a faluközösség megerősítését, az emberek összetartását szolgálja: „Ha valaki építkezik, az egész falu besegít neki”⁹⁶, megvan, hogy ki melyik nap megy, és akkor nem pénzt, hanem teljes ellátást kap. Aki ma segít, holnap rászorulhat” - mondta Régi Feri bá'. - „Régebben jobban segítették egymást, de hát ma mindenki a pénzből él. Mondjuk van aki csak úgy, italért, cigarettáért megy el másokhoz dolgozni”. A lényeg, hogy az őslakos tradicionalisták egymás között számon tartják a segítséget. Megjegyzik és alkalomadtán viszonzják. A bizalomra épülő kör lényege, hogy sosem záródhat le teljesen. Mivel a segítség értékét nem pénzben fejezik ki, valamennyire mindenki adója marad a másoknak. Az átmeneti bizonytalanságból fakadó feszültség, a kölcsönös tartozás a kapcsolat továbbélésének, a kaláka sikerességének biztosítója. Ily módon a közösség mágnesként hat az egyénre, aki a lekötelezettség által az egész nehezen kiszakítható és elkötelezett részévé válik. A hálózat tehát több, mint munkaszervezet, akkor is létezik, amikor kaláka éppen nem zajlik: „általában a hálózat egésze sohasem aktív, mindig egyes részei lépnek működésbe attól függően, hogy a háztartások mely csoportjában válik szükségessé a kaláka”.⁹⁷

A betelepülők közül a *hagyományőrzőknek* sikerült becsatlakozni az őslakosok rejtett munkakapcsolataiba (pl. Rónai Gyuri bácsinak, Tibinek, Erdei Istvánnak, a visszatelepülő fiatal vadásznak); a modernnek legtöbbször fel sem ismerik, mint a beilleszkedés egyik legfontosabb stratégiáját. Vegyük például a svájci házaspárt! Saját szívességeikért (pl. bevisznek valakit Várszegre kocsival) nem várnak viszonzást, a falusiak szívességét (autóbetolás) pedig indokolatlanul túlfizetik. Jótéteményeikért nem váltják meg a faluközösségben elfoglalható pozíciót, hiszen velük kapcsolatban a lekötelezettség, a hála érzése fel sem merülhet: ők nem valamiért cserébe, hanem öndefiníciójuk szerint jótékonyak; azt érik el csupán, hogy a gyepüiek „lővát teszik”, kihasználják őket. A modernnek között nem találtunk a tradicionalistákéhoz hasonló *spontán*, nem rokoni alapon szerveződő munkaközösséget: ha valamit nem tudnak egyedül megcsinálni, órabérért dolgoztatnak embereket. A mesterségesen létrehozott, nem családtagokból álló munkacsoport példája a GYELAK (részletesebben lásd Az asszonykör című alfejezetet).

⁹⁶ „A házépítés az egész falu dolga, elsősorban a közeli és távoli rokonságé.” - írta Fél Edit 1941-ben. A helyzet, úgy tűnik, napjainkban sem változott meg számottevően. A falvakban is kialakult a szülőktől való elköltözés normája, viszont állami erőforrásból alig épül ház vidéken. Egy falusi család az otthonteremtés feladatát nem képes egymaga megoldani. Épp ezért, habár a kaláka a mezőgazdasági munkavégzésben összességében csökkent, a házépítés gyakorlatában változatlan (Sík, 1988 alapján).

⁹⁷ Sík, 1988

Összefoglalva az eddigieket: a faluközösséget a rokonsági rendszer mellett a reciprok munkakapcsolatok rejtett hálózata tartja össze, erősíti meg. A betelepülők beilleszkedéséhez az szükséges, hogy ezekben a szimbolikus munkafolyamatokban részt vegyenek. A nyaralóktól, akik csak pár hónapot töltenek Gyepüben, az őslakosok mindezt nem várják el. Suszter Misi beszélt például egy megyehelyi tanárról, aki „már nem gyűttment, minden nyáron itt van”, és akit elfogadnak. Népszerűségének titka, hogy a kocsmában bárki mellé odaül, „nem úgy, mint sok más nagyképű. Ez nem dicsekszik azzal, hogy tanár, pedig főiskolai tanár. A Lovásznak a szomszédja, az vitte mindig magával a kocsmába, így lettünk jóba vele”.⁹⁸

3.5. Állattartás

Amíg a tradicionalistáknál leginkább haszonállatokkal, (tehén, sertés, baromfi), addig a moderneknél vagy egzotikus „haszonállattal” (csincilla), vagy hobbiból tartott élőlényekkel (madarak, díszhalak) találkoztunk. A kutyatartás mikéntje különösen jól diszkriminál a két csoport között, mert ez az az állat, amelyet funkciója (házőrző) és dekoratív jellege (öleb vagy az erő jelképe) szerint is meg lehet határozni. Nézzük először a tradicionalisták kutyáit:

„Itt nincsenek ölebek, mindenkinek nagy kutyája van!”

„Én vadász vagyok, ezért nem sajnálom tőle a bolti kutyaeledelt. Nekem félmilliót hoz a konyhára az az állat, amikor megtalálja a sebzett vadat.”

„Ezek a turisták itt sétáltatják pórázon az ölebeket. Én kiengedem az enyémet három napra, ne is lássam. Egyébként meg meg van kötve.”

„Nincs más állatunk, csak a Lédi. Két éves, németjuhász. Tápot eszik meg maradékot. Nem véreb, de nem is pincsikutya, házőrzésre megfelel.”

„Én csak a kismacsákra költök, azok kapnak tejet. Ha megnőnek, fogjanak egeret. A kutyák tápot esznek, amit a határőrségtől «szerzek be» (ingyen).”

„Ajándékba kaptam a kutyámat, egy komondor-husky keveréket. Szerencsére pont az előnyös tulajdonságokat őrizte meg: ugat, de láncon is lehet tartani és szívesen megy be a házába. Nálam a kutya *kutya*, nem jöhet be a szobába és csak csontot meg maradékot kap.”

⁹⁸ Hasonló esetről számol be Oriol Pi-Sunyer egy tengerparti katalán faluval kapcsolatban. A nagyarányú turizmus miatt az őslakosok képtelenek voltak a hagyományos vendég-házigazda viszony forgatókönyvének használatára. Úgy reagáltak az idegenáradatra, hogy falakat emeltek a korábban őszinte kapcsolatok közé: „A tömeges idegenforgalomnak az állandó lakosokra gyakorolt hatását az idegenek iránti érdektelenség növekedése, empátiahiány, intolerancia jellemzi.” A vendégekkel kapcsolatban előítéletesek lettek, jellemzésükkor sztereotípiákat használtak. Egy angol urat, aki a megszokott két-három hétnél jóval több időt (csaknem fél évet) töltött a településen, azonban befogadtak. Nem hangoskodott, mint a többiek, „sohasem mulasztotta el megemelni a kalapját a szomszédasszonyok előtt, rámosolyogni a gyerekekre és egy jóízű Jónapot!-tal köszönteni a férfiakat”. Néhány szót még katalánul is megtanult. Az angol férfi kivívta magának a jogot, hogy egyéniségként és ne sztereotípiaként kezeljék (Pi-Sunyer, 1984 alapján).

„Német juhász kutyám van. A házba nem jöhet be. Csontot eszik, nagyon ritkán kap kutyakonzervet, nem úgy, mint a szomszédék rottweilere. Annak minden nap külön főznek”

(*tradicionalista férfiak*).

Ezzel szemben a modernnek:

„A művésznőnek van egy tascó kutyája. Az még a rántott csirkecomb sem eszi meg, csak a vagdalthúsból csinált fasírtot”

(*őslakos, tradicionalista férfi*).

„Befogadtunk egy itteni, kóbor kutyát a svájci kutyánk mellé. Nem adunk nekik bolti kutyaeledelt, mert abba minden dögöt belekevernek. Azt eszi, amit mi. (...) Hallottuk, hogy itt van a művésznőnek is háza, szívesen el is beszélgetnénk vele, csak nem mehetünk ki a házból, mert a kutyák szétszednék az egész lakást, a berendezést, mindent. (...) Várszegre is visszük őket magunkkal. Amíg vásárolunk, kinn maradnak a kocsiban”

(*a svájci házaspár*).

„Azért szeretek Gyepüben lenni, mert itt szabadon engedhetem a kutyát, hadd szaladjon. Bécsben mindig sétálni kell vele”

(*Hans; Alexnek, a 12 éves vadászkutyának külön kuckója - egy jól kibélelt kosara - van a nappali sarkában*).

Láthatjuk, hogy amíg a tradicionalistáknál a kutya egy bizonyos szerepet betöltő, feladattal rendelkező *állat*, addig a modernéknél *családtag*. Az állattal szembeni viselkedés az ember énképét is tükrözheti. A hagyományörzők csoportjában az ember - akárcsak a kutya - első-sorban a hasznossága által válik értékessé. Jutalmat, dicséretet - állatok esetén a nagy ritkán megvásárolt konzerveledelt - az kaphat, aki kemény munkával - kutyáknál: a vadászsákmány megtalálásával, házörzéssel - kiérdemli. A kutya ezeknél a családoknál „nem ügy”, nem igényel hozzáértést, különleges bánásmódot, nem fordítanak külön időt rá. A modern állataival ezzel szemben individualizált, saját egyéniséggel bíró lények. Értéküket jellemük határozza meg: minél szebb, különlegesebb, erősebb, aranyosabb stb., annál jobb, mert ezáltal szimbolikusan a gazda egyedisége, sajátos ízlése fejeződik ki. A svájciak kutyái ugyan agresszív, apró keverékek, de hát nem a legjobb szívű az, aki még ilyenekért is képes önfeláldozásra? A kisgyerekekhez hasonlóan egy kutya nagy szakértelmet igényel: tudnunk kell, mit ehet, mire van szüksége és mikor jobb, ha magunk főzünk rá - így figyelembe vehetjük, mit szeret és mit nem -, semmint hogy a „legnevesebb tenyésztők által garantált” bolti eledelre hagyatkozunk. Ahelyett, hogy az ember szervezné meg a kutya feladatkörét és idejét, az állat strukturálja a gazdák napjait, életét: Hans, amikor házat választott, figyelembe vette Alexet, mint fontos szempontot, mint olyasvalakit, akinek *saját* érdekei lehetnek. A svájciak extrém módon rendelik alá magukat állataiknak, inkább ki sem teszik a lábukat a házból, csak hogy a kutyáknak még fél órát se kelljen a hideg udvaron tartózkodniuk. A bútorokhoz hasonlóan, ami az egyik csoportnál praktikus és egyszerű, az a másiknál dekoratív és érték kifejező.

3.6. Bevásárlás

Ebben az alfejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy ki, hol és mit vásárol? Mivel indokolja bizonyos üzletek iránti preferenciáit és milyen szerepet tulajdonít egy-egy bevásárlókörútnak? Mindezek kapcsán szót ejtünk majd a pénzhez való viszonyról, a takarékoságról, a szűkmarkúságról és a bőkezűségről is. Kezdjük először az élelmiszer-vásárlással!

A falu központjában található Erzsi üzlete: „A várszeghelyiek már megéreztek a Várszegen megjelent Penny Marketet. Nekem, hála Istennek, elég jól megy, főleg, amióta megnyitották a határátkelőt; még bővítettem is”. - mesélte a tulajdonosnő. Az alapvető élelmiszerektől kezdve a salátaöntetekhez hasonló „ritkaságokig” viszonylag széles a választék. (A „széles választék” itt úgy értendő, hogy sokféle termék kapható, de az egyes termékcsaládokon belül már nemigen válogathatunk. Van mondjuk porleves, de a létező, kb. negyvenféle helyett csak három-négyfajta található meg. Az „elégedetlenek” további árucikkeket rendelhetnek Erzsitől, aki kérésre bármit elhoz Várszegről, Megyehelyről - persze nem azonnal.) Zöldségből, gyümölcsből kevesebb van: a legtöbben megtermelik maguknak, a többiek pedig a kerttulajdonosoktól veszik a terményeket. Elsősorban narancssal, banánnal, azaz a nálunk nem termő déligyümölcsökkel találkozhatunk Erzsinél. Néhány dolgot (mosószeret, vegyi árut, üdítőt, újságot) levehetünk a polcról, másokat (pékárut, tejterméket, felvágottakat, cigarettát stb.) az eladótól kell kérni.

A Gyepüben élők közül kevesen vesznek meg minden számukra szükséges cikket a falusi boltban: „Mi csak a Erzsinél vásárolunk, mert nincs kocsink, amivel bemehetnénk Várszegre” - mondta egy őslakos férfi. A többiek inkább Suszter Misi álláspontján vannak: „A városból hozatok magamnak árut, de a legszükségesebbekért néha beugrok az Erzsihez. Ilyenkor aztán észbe vésem, hogy mit kell legközelebb még felírni”. A gyepüi kisboltba főként turisták és nyaralók járnak, akik legalább a szabadságukat nem „termékbeszerzéssel” akarják tölteni. A tradicionalisták a *drágasággal* indokolják, hogy kevesebb árut vásárolnak itt (főleg friss kenyeret és tejet): „Erzsinek rá kell számolni a fuvarozási költségeket”. A modernnek egyrészt az önkiszolgálás hiánya miatt döntenek a szupermarketek mellett:

„Mi Várszegre járunk vásárolni, a Pennybe, a Julius Meinlbe vagy Megyehelyre, a Tesco-ba. Az Erzsinél sorba kell állni, és mi ezt nem szoktuk meg. Igaz, hogy a pénztárnál áll egy-két ember a városban is, de az más. Az Erzsitől kérsz egy kenyeret, az a bolt másik végében van, odamegy, mire mindenkit kiszolgál, az nagyon sok idő”

(*a svájci házaspár*).

„Mi a TESCO-ba járunk. Azért bemegyünk az Erzsihez is, de ezzel gyakran másfél óránk is elmegy. Végül is már megszoktuk, nem idegesítjük magunkat a sorban állás miatt”

(*Pesthy Miklós*; hozzátehetjük, hogy valószínűleg nem a sorban *állás*, hanem az önkiszolgálás korlátozása az idegesítő).

A tradicionalisták egyértelműen a várszegi *Penny Marketet* részesítik előnyben. Két-három család összefog, felírják egy lapra, melyikük mit szeretne, és akinek van autója, az vásárol - a benzinpénzt közösen fizetik. A bevásárlás számukra nem esemény, sokkal inkább kihívás, feladat, a szemfülesség próbája: „Megtaláljuk-e, melyik üzletben van leértékelés; időben értesülünk-e az akciós termékekről?” A családok összefogása egyben a közösség erősítését is szolgálja. A Penny az *alacsony árak* miatt népszerű, de mivel lehetetlen minden gyártó céggel szerződést kötni, a választék meglehetősen sovány. A városba járó modernnek épp ezért a Julius Meinl, a még igényesebbek pedig a hatalmas alapterületű TESCO-t tűzik ki úticélul. Számukra nem az árak, hanem - a szórakozáshoz hasonlóan - *választás lehetősége* fontos. Amíg a tradicionalisták elégedettek azzal, ami van, ami olcsón megkapható, a „modernnek” számára ebben az esetben is ízlésük kiszolgálása a lényeges: nekik jogos igényeik vannak, melyek kielégítése által egyediségük fejeződik ki és erősödik meg. Az önkiszolgálás kedvelése is erre utal: annyi időt tölthetnek el a polcok között, amennyit akarnak, így a bevásárló

körút egyben az *önismeret próbájává* válik. „Vajon szeretem ezt, vagy nem?” „Mit akarok én valójában?” „Tetszik-e ez, vagy jobb volna egy másik?”

Önvizsgálatra egy Erzsi-féle boltban nincs idő, ott gyorsan el kell hadarni a listát, illetve a pletykákra, másokra és nem magunkra figyelünk. Az önkényeztetés és önjutalmazás miatt a bevásárló körút kiemelt jelentőségű hétvégi programmá vált, korábbi funkciója, a legszükségesebbek beszerzése helyett. A szupermarketek ugyan azzal kecsegtetnek, hogy időt takarítunk meg, amikor ahelyett, hogy minden csip-csup dologért a sarki vegyeskereskedésbe rohannánk, egy helyen akár egy hónapra való élelmet spájzolhatunk be, valójában azonban éppen a szabadidőnkből hasítanak le egy jókora darabot. Szombat-vasárnap, mint már említettük, *kiöltözik* a család, hogy egyszerre, mégis egyedül fedezhesse fel mindenki a saját szükségleteit. Egyik nap azt nyilatkozta a tévében valaki, hogy „a bevásárlóközpont a poszt-modern múzeum”, és valóban, ahogy a műalkotások élvezetének egyik lehetséges aspektusa, hogy önmagunkat ismerjük fel bennük, ugyanezt tesszük manapság a krém-túrókkal, zabpelyhekkel is.

Miután megnéztük, hogy hol, most azt kellene szemügyre vennünk, hogy mit vásárolnak a „törzsek” képviselői. Erről sajnos kevesebb adatunk van, mivel senkit sem kísértünk el egy-egy beszerző körútra. Annyit tudunk, hogy a modernekkel ellentétben a tradicionalisták zöldségre, húsról nem költenek, mindezt kitermelik saját otthonaikban. Erzsi elmondta: „Nem kell azt hinnünk, hogy a falusiak igénytelenebbek, mint a városiak, ugyanúgy megveszik az áfonyalevart, nem kell lenézni őket!” Ha egyetértünk is a kijelentéssel - ami talán épp azért kevésbé hihető, mert Erzsi mindenáron a falusiak újító szelleméről kívánt meggyőzni -, figyelembe kell vennünk, hogy a boltosnő a *falu-város*, és nem a *hagyományörző-modern* ellentétpárról beszélt. A tradicionalistákkal kapcsolatban korábban már volt szó arról, hogy „luxuscikkeket” (déli gyümölcs, csokoládé, üdítő) elsősorban az unokáknak és a vendégeknek vesznek meg, maguk beérik a legszükségesebbekkel. A fogyasztási szokások tettenérésének egyik lehetséges módja, ha azt vizsgáljuk meg, mivel kínáltak meg bennünket az interjúkészítés során.

A tradicionalisták közül néhányan ugyanazt adták, amit épp maguk is fogyasztottak: sült gesztenyét, sült almát, házi készítésű süteményt, bort. Semmilyen „extra” terméket, bolti édességet, üdítő italt nem tartottak a háznál. Mások érkezésünkkel előhozták a kamrából - felbontatlanul! - a szénsavas italokat. Mivel mi a várost képviseltük, nem akartak előttünk elmaradottnak látszani. A Sprite, a Coca Cola, mint a modern élet jelképei kiválóan legyőzték ezeket a „kisebrendűségi érzéseket”, egy-egy pohár elkortyolgatása után már „egyenrangúak-ként” beszélgettünk. (Az interjú során viszont néhányan elmondták: „Nem szeretem az üdítőt, igazából szívesebben iszom vizet”). A modernnek népies csoportjából egyesek a forrásnál elhelyezett kancsóba gyűjtött friss vízzel, 100%-os narancslével, vegetáriánus ételekkel, mint a természetes élet jelképeivel kedveskedtek. Más újítók egyszerűen azt kérdezték: „Mit kértek?” E kérdés jelezte, kívánhatunk bármit; minden van; ezenkívül nem kell a házigazdák ízléséhez, értékrendjéhez igazodnunk, bátran megőrizhetjük saját egyéniségünket, preferenciáinkat vendégségben is. A házigazdának eszébe sem jutott ugyanazt választani, amit mi fogyasztottunk: azt ették-itták, amit máskor is, azaz, amihez kedvük volt. Összefoglalva az eddigieket: a tradicionalisták a praktikus szempontokat elsősorban önmagukra nézve tartják kötelezőnek (legyen olcsó, tápláló stb.); a vendégségbe érkezők előtt kitesznek magukért, illetve megtisztelik a ritka alkalmat. A modernnek „nem bújnak ki a bőrükből”, és ezt legtöbbször a vendégtől sem várja el: étel- és italkészletük elég széles skálán mozog ahhoz, hogy mindenki találjon kedvére valót.

A „Mit vásárolnak az gyepüiek?” kérdésével kapcsolatban választ nyerhetünk, ha megvizsgáljuk az öltözködést is. A térhasználatról szóló alfejezetben már írtunk arról, ki milyen területet tisztel meg az „illő” ruhadarabokkal. Most nézzük meg, honnan kerülnek elő a holmik! Erzsi szerint: „a gyepüiek a városból öltözködnek, a divatozók a butikból, a többiek a turkálóból”. (Felhívánk a figyelmet arra, hogy nem a szegény-gazdag ellentétpárról beszél!) A tradicionalisták az egyszerűbb, olcsóbb holmikat kedvelik, a modernnek pedig az aktuálisat, a divatosat (ha egy hagyományörző mégis nagyobb összeget áldoz egy-egy darabra, a fontos, hogy látsszon, hogy az *új*). Aki nem elégszik meg a várszegi, megyehelyi divat kínálattal, az a budapesti Pólus Centerben (Újfalusi Gáborék), Olaszországban (megyehelyi ősnymaraló), Ausztriában (modern munkavállalók: „Azt szoktuk meg”) vásárol, vagy svájci katalógusokból rendel (svájciak). A „turkáló” különösen érdekes: míg a tradicionalisták a mutatós, ám mégsem drága ruhákért térnek be, a modernnek a minél egyedibbekre vadásznak. Azokra, amiket a konfekciókínálattal terhelt butikokban lehetetlen megszerezni. Báthor Eszterről és a lányáról a gyepüiek például azt állítják: „Nagyon különösen öltözködnek, főleg a Luca furcsa”. Interjúkészítés során a várszegi „Használt Árúk Boltjából” beszerzett jópofa ruhadarabokat viselték (az „egyéni” fogalma itt igencsak megkérdőjelezhető, mert megjelenésük által a nagyvárosi avantgárd, alternatív stílust képviselték; a lényeg azonban, hogy Gyepüben kuriózumnak számítanak és egyedinek érezhetik magukat): többek között citromsárga kezeslábast, trapézszerű sínadrágot, a kötött kabát felett fekete-fehér folklórelemekkel díszített szőtt mellényt, színes kockás inget, leheletkönnyű sálakat, kendőket. A turkálóból öltözés gyakran ad okot az emberek közötti félreértésre. Egy betelepülő, modern asszony így mesél erről: „A gyerekeim kinőtt ruháit odaadtam egy nőnek a faluból, akiről tudtam, hogy nagyon szegény, nem akartam kidobni őket. Az a nő azóta sem köszön. Sokan öltözködnek az itteniek közül turkálók közül, de azt meg én nem tudom elképzelni, hogy ki-tudja-kinek a holmiját viseljem”. A problémát az okozta, hogy a használt ruhákat *vásárló* asszony megalázva érezte magát. Az ajándékozó adományát hierarchiajelzésként, a felsőbbség szimbólumaként értelmezte. A jó szándékú betelepülő asszony viszont úgy vélte, hogy ha valaki már használt öltözetet választ, legalább egy ismerősét hordja. A ruhaadományozás szokása eltérő társadalmi helyzetre is utalhat. Az alacsonyabb szociális-gazdasági osztályokhoz tartozó emberek legfeljebb szűk családi körben cserélgetnek, az idegenek közötti adakozást illetlennek, szégyennek tartják. Értelmiségi körökben azonban „nem csinálnak presztízskérdést” az ügyből, inkább örülnek, hogy használható darabokhoz jutottak.⁹⁹

A ruha - modernnek esetében - a személyiség kifejezése mellett hatalmat, státuszt is jelezhet. Úgy vettük észre, Gyepüben még a tehetősebb kirándulók, nyaralók is visszafogottak: előnyben részesítik a kényelmes, természetes viseletet. (Jusson eszünkbe például Pesthy Miklós, aki elfogadása érdekében, ahelyett, hogy dicsekedne, inkább letagadja, hogy az igencsak jelentős presztízssű Marks&Spencer cég „öltözteti”.) Találkoztunk Gyepüben olyanokkal is, akik a betelepülő nőket éppen „csinosságuk” miatt nem kedvelik:

„Az Újfalusiné bemegy a boltba, ott mutogatja, milyen ruhákat hozott neki a férje.”

„Nézz meg engem, én most jövök a munkából, hogy nézek ki, de ezeket még otthon sem láthatod dolgozó ruhában, odahaza is ki vannak öltözve”

(*őslakos, tradicionalista asszonyok*).

⁹⁹ Sárkány Mihály szóbeli közlése alapján.

Ezekben az esetekben a szép ruhák azáltal, hogy státuszt és gazdagságot fejeznek ki, a hagyományörzők által megvetett semmittevésre is utalnak. Gyakori azonban, hogy a státusszal bíró személyektől *elvárják* az azt kifejező „illő” öltözetet: „Amikor a művésznő filmrendező férjét először megláttam a kovácsműhelyben, bozontos, toprongyos volt. Mondta a mester, hogy ez a művésznő férje, hát én szégyenszemre felkiáltottam: Ez?! A művésznő nagyon csinos tud lenni, az anyák napi műsoron földig érő, fekete ruhában volt, szépen fel volt öltözve, nem úgy, mint az úttörőavatáson, ahol egy szakadt rövidnadrág volt rajta, a férjén meg mackó”. - mesélte a gyepüi tanító. A bevásárlásról szóló fejtegetések, de a korábbi fejezetek kapcsán is felmerülhet a kérdés, a praktikus, egyszerű avagy a divatos és modern választásakor nem az *anyagi háttérrel*, a *pénzről* van-e elsősorban szó.

Nem jelenthetjük ki, hogy valamennyi modern *gazdag* és az összes tradicionalista *szegény* volna. Láthattuk például, hogy a hagyományörzőknek a kertből, a gesztenyéből, a lakás-kiadásból és a feketemunkából jelentős jövedelme származik. Ennek ellenére mégis *spórolósabbak*, mint a modernnek, bár takarékoságuk háttérében elsősorban nem anyagi gondok állnak (lásd például annak a jómódú asszonynak az esetét, aki parabolaantennát szeretne, de a férje azt mondja, felesleges). Suszter Misi csak addig égeti a villanyt a műhelyében, amíg dolgozik, amikor elkezdünk beszélgetni, azt mondja, „látunk”, és lekapcsolja. (Ennek kontrasztja a modern Pesthy Miklós lehetne, aki egész éjszakára kivilágítja a házat.) Egy idős asszony a boltban elárulta „Kikapcsoltatom a villanyt, minek az, majd a tikokkal kelek, tikokkal fekszek”. Mondhatnánk, hogy bizonyára a nyugdíjából nem tudja kifizetni, de vajon hányan mondanánk le az áramról, és nem inkább valami másról? Mariska néni a hagyományos felfogásnak megfelelően úgy gondolja, hogy mivel dolgozni úgyis csak világosban lehet, a sötétséget a tyúkokhoz hasonlóan ő is alvásra használja majd. A házakhoz, bútorokhoz, szabadidőhöz való viszony köszön vissza a pénzzel kapcsolatban is: a tradicionalisták életét áthatja a *szigorú funkcionalitás*. Aminek semmi kézzel fogható haszna nincs, ami nem elemi szükséglet, ami nem a munkavégzéssel kapcsolatos, az valójában felesleges.

Ahol meg lehet fogni a pénzt, ott ne a saját kívánságainkat, önmagunkat helyezzük előtérbe, hanem spóroljunk a lemondás által. Ez az, amit a modern nem tesz meg, inkább az „itt és most” jegyében a vásárlással, a birtoklással fejezi ki önmagát. Pillantása saját vágyaira és nem a jövőre irányul. Bőkezűsége által attitűdjeit (svájciak) vagy hatalmát juttatja érvényre: Fonák Tamás és Újfalusi Gábor a Fenyőbe való belépésükkor mindenkinek fizetnek valamit, őket azonban nem lehet meghívni. A vagyon az egyik csoport esetében a következő generációkról való gondoskodást, a másikon pedig egyéni érvényesülést és karriert jelent.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a jómód és tehetőség mellett a szűkmarkúság és bőkezűség az önmagunkhoz és a világhoz való viszonyt tükrözi. Amíg a tradicionalisták ahol tudnak, ott spórolnak, addig a modernnek minden alkalmat megragadnak az önkiterjesztésre, „mert megérdemlik”.

3.7. Egészség - betegség

Suszter Misinél üldögélünk a műhelyben, a törött ujját mutatja. A kérdésre, hogy miért nem megy vele orvoshoz, így válaszol: „Én sosem megyek dokihoz, ahogy a többiek sem. Az sem tud semmit mondani. (...) Nem akarom begipszeltetni, mert nem tudnék dolgozni”. Korábban már meséltük, hogy Mihály a sclerosis multiplexet is igyekszik figyelmen kívül hagyni: azért vett állatokat, hogy munkája legyen, hogy úgy élhessen, mint minden „normális” ember. Arról is volt szó, hogy a gesztenyeszezonban kiürül az orvosi rendelő (bár, amikor meg nyáron látogattunk el Gyepübe, főként kisgyerekeket láttunk, felnőtteket alig). A tradicionalisták

szemében a betegség a *munkára való képtelenséggel* egyenlő: amíg valaki dolgozni tud, addig egészséges, addig nincs probléma. Úgy látszik, csak a nagyon komoly panaszokat, az igazán súlyos bajokat címkézik betegségnek.

A hagyományos paraszti kultúrákban az emberek akkor jelentettek önmaguk és mások számára értéket, ha nem voltak betegek. Az egészség egyfajta kötelesség és morál volt,¹⁰⁰ a betegség pedig a lustaság, a munkakerülés metaforájává vált.¹⁰¹ Cecil Helman - más kultúrákból vett példák alapján - ugyancsak alátámasztja, hogy az alacsonyabb szociális-gazdasági osztályok tagjai „nem értek rá betegnek lenni”: „Fox említ meg például egy felmérést, amit Ragionville-ben, egy New York állambeli kisvárosban készítettek, ahol a magasabb szociális osztályba tartozók a krónikus derékfájdalommal - mint «abnormális tünettel» - orvoshoz fordultak, míg a szegényebbek ezt a bajt «az élet olyan elkerülhetetlen és ártalmatlan részének tartották, amellyel nem érdemes orvoshoz menni». (...) Az egészség ilyen funkcionális definíciója gyakoribb a szegényebb emberek között, és valószínűleg az az alapja, hogy munkájuk folytatása (közérzetüktől függetlenül) anyagi szempontból szükséges számukra, és az, hogy kevés reményt fűznek az orvosi ellátáshoz”.¹⁰²

A gyeptői tradicionalisták orvossal szembeni bizalmatlansága hosszú időre nyúlik vissza. Régi Marika néni és az idős tanító egybehangzóan állították, hogy régebben mindenki *önmagát* orvosolta, ritkán volt szükség „szakértőre”. Marika néni a mai napig gyógyfüvet gyűjt a réten és az erdőszélen: „Én még a szüleimtől tanultam, mire mi való. Ivett unokám viszont már könyvekből olvasta”. Mécs tanító úr egy Gyeptői határában megbúvó, betemetett, melegvizű forrásról beszélt, ahol az emberek a reumájukat meg az isiászukat gyógyították, és amit „senkinek sem érdeke kiásni, az állam úgyis rátenné a kezét”.

A tradicionalistákkal ellentétben, akik úgy maradnak egészségesek, hogy nem vesznek tudomást a betegségről, a modernnek egy-egy diagnózis felállítása után képesek egész életüket átszervezni.¹⁰³ Gyeptőben sokan csak azért vettek nyaralót, sőt, néhányan csapot-papot hátrahagyva azért települtek ide, mert asztmásak voltak, s orvosuk a gyógyhatású alpesi levegőt ajánlotta. Egyes szerzők az asztmát a korai kötődések hiányának, a kötődésre való képtelenség metaforájának tekintik. Az allergiát az ártalmatlan események érzékeny immunrendszer általi túlreagálásként fogják fel.¹⁰⁴ Ha egyetértünk ezekkel az elképzelésekkel, beláthatjuk, hogy a betegek nem kizárólag a test, hanem a lélek gyógyulását is remélik a falusi környezetben. Az egészség felértékelődését, életmód-szervező erejét jelzik a természetgyógyász-táborok. A résztvevők ideológiája - a szomatizációról alkotott elképzelésekhez hasonlóan - nem húz éles határt a test és a lélek megbetegedései közé: „Mi úgy gondoljuk, a világ egyensúlyra törekszik. Ugyanígy az emberi test is. Betegség esetén ez az egyensúly megbomlik. A masször

¹⁰⁰ Losonczi, 1989 alapján.

¹⁰¹ Susan Sontag szerint a betegség átvitt értelmű, metaforikus alkalmazása annyit jelent, hogy különböző korokban, különböző kultúrákban a kórokhoz eltérő képzetek tapadnak (Sontag, 1983 alapján).

¹⁰² Helman, é.n.

¹⁰³ Losonczi Ágnes szerint (Losonczi, 1989 alapján) ennek oka részben a jólét alapján létrejött önféltés, részben pedig a betegsegélyező egyletek kialakulása, amelyek miatt az egészség elvesztése immár nemcsak saját kockázat (biztosítást köthetünk, táppénzt kapunk a munkaképtelenség idejére, stb.).

¹⁰⁴ Kulcsár, 1998 alapján

feladata ennek visszaállítása. Masszírozáskor az energia a beteg helyre áramlik. Ha a test egészséges, ám a lélek beteg, ez később a testre is visszahat: megbetegíti azt. Ha a masször a testet kezeli, az energiaátadás során a lélek is gyógyul”. Azt állítják, hogy a „természetes” gyógy mód hívei, orvosi beavatkozásra ritkán szorúlnak. Láthatjuk, hogy amíg az idősebb tradicionalisták esetében a tudás nemzedékről-nemzedékre hagyományozódik át, addig a modernnek nem a szüleikre, nagyszüleikre, hanem *képzett mesterekre* és ismeretterjesztő kiadványokra hagyatkoznak. Helman szavaival élve úgy is fogalmazhatnánk, hogy az előbbiek a „populáris szektorban”, a nem-szakmai, nem-specializált, laikus személyek között, az utóbbiak pedig részben az ún. „hagyományos szektorban”, vallási vagy világi alapon gyógyításra specializálódott „szakértők” segítségével, részben pedig a „professzionális szektorra” támaszkodva keresnek gyógyulást.¹⁰⁵ (A folytonosság megszakadásáról a GYELAK-nál írnak részletesebben.)

Összefoglalva az eddigieket: „Az «egészségnek» és a «betegségnek» a definíciója egyénektől, családoktól, kulturális csoportoktól és szociális osztályoktól függően egyaránt változik”. Amíg a tradicionalistáknál a betegség olyasvalami, amivel törődni sem érdemes, ami elmúlik magától, addig a modernnek gyakran egy egész életstílust építenek ki köré. Bár az egészség mindkét „törzs” számára egyaránt fontos, az egyik csoport ezt nemtörődomséggel, a kör figyelmen kívül hagyásával, a másik pedig a jó kondíciónak az élet középpontjába állításával véli elérni. A fizikai és lelki állapottal kapcsolatos attitűdjük is jelzi: míg a hagyományörzők önmagukat a munka, a halaszthatatlan tennivalók mögé helyezik addig az újítóknál a saját test rendbehozatala a korlátozó körülményeknél (pl. az eredeti lakóhely rossz levegője) is fontosabb.

3.8. Tradicionalisták és modernek: összefoglalás

Az ezt megelőző alfejezetekben lépésről-lépésre próbáltuk meg a *tipikus* tradicionalistát és a *tipikus* modernet bemutatni. Megnéztük, hogyan viselkednek különböző élethelyzetekben és hogyan viszonyulnak bizonyos dolgokhoz. Hozzá kell tennünk azonban, hogy *tiszta típusokról* írtunk, amilyenek a valóságban ritkán fordulnak elő. A hús-vér személyek besorolásakor a *prototípushoz való hasonlóság mértéke* szerint döntöttünk: akire mondjuk a tradicionalista leírása többé-kevésbé ráillett, az megkapta e jelzőt. A *hagyományörző--újító dimenziót* egy folytonos vonalként - és nem szembenálló, merev falú, átjárhatatlan kategóriákként - képzelhetjük el, két végén a Tipikussal. A valóságos emberek e két végpont közé esnek. (Előfordult például, hogy valaki mindenben az általunk bemutatott „hagyományörző”-re hasonlított, de a kutyáját imádta, kényeztette, beengedte a lakásba: ettől még tradicionalistaként tartottuk számon, hiszen a prototípushoz való *közelség* volt a döntő.) Az emberek - hagyományörzők és modernek egyaránt - úgy tűnik, nem tudatosítják magukban ezt a dimenziót, ha mégis, másként címkézik: a *falusi-városi* ellentétpárról beszélnek:

„A városiak megvetik a falusi embert, nem tartják semmire, úgy, ahogy a pestiek is lenézik a vidékieket”

(*őslakos, tradicionalista férfi*).

¹⁰⁵ Helman, é.n. alapján

„A városiak sokszor lenézik a falusiakat, nem vesznek bevásárlókosarat, pedig ki van írva, hogy a kosár használata kötelező. A gyepüiek mindig vesznek. Van, hogy idejönnek zárás után, fogják és kinyitják a rácsot, hogy nekik ez meg az kell, de azonnal. Még ki is szolgálnám őket, ha legalább annyit mondanának, hogy elnézést”

(*Boltos Erzsí; megjegyzéséhez hozzáfűznénk, hogy a városiak talán épp a közvetlenségüket hangsúlyozzák ki, a távolságot csökkentenék azáltal, hogy a falusi kisboltban nem vesznek kosarat. Erzsí ezt az aktust inkább hierarchia-jelzésként, a városiak „felsőbbrendűség-nyilvánításaként” értelmezi).*

„Sok városi lenézi itt a falusiakat, én viszont megbecsülöm a munkájukat. Ha a falusi ember buta paraszt lenne, nem maradt volna talpon”

(*megyehelyi „ősnymaró”*).

Attól függetlenül, hogy a „falusi” és a „városi” fogalmakkal írják le egymást az emberek, ítéleteiket a hagyományörző-modern opposíció szerint hozzák meg. Ez különösen akkor válik nyilvánvalóvá, amikor „elcsúszásokkal” találkozunk:

„Az a nő szerintem tudathasadásos: falusi is, meg nem is, mert a városi életformát próbálja meg erőltetni, de itt él”

(*Pesthy Miklós Újfalusi Gábornéről, az újító szellemű, beházasodott asszonyról*).

„A művésznőt azért szeretem, mert városi színésznő léte melegebben jött be a boltba szilveszterkor pezsgőért”

(*őslakos, tradicionalista férfi*).

„A Csocsót elfogadtuk, mert megyehelyi léte úgy dolgozik, mint akármelyikőnk”

(*őslakos, tradicionalista férfi Erdei Istvánról, egy fiatal visszatelepülőről*).

Az emberek szóhasználatában a „városi” jelenti a *modernet*, a „falusi” pedig a *tradicionalistát*. Ez az esetek jó részében, amikor a lakóhelyi hovatartozás és az értékrend együttjár, igaz is. Amikor azonban olyan személyekkel találkozunk, akiknek esetében az egyik fogalom-párban nem jön létre az elvárt átfedés - azaz látnak egy modern falusit vagy egy hagyományörző betelepülőt -, megpróbálják valahogy kimagyarázni (tudathasadásos, szeretetreméltó stb.: a nem várt értékrend megjelenését valamilyen *személyiségvonással* hozzák összefüggésbe). A születési-nevelkedési hely és az értékrend interakciójáról még lesz szó, itt csak azt akartuk éreztetni, hogy szóhasználatuktól függetlenül az emberek mások megítélésekor implicit módon élnek a tradicionalista-modern dimenzióval. A továbbiakban arra keressük a választ, hogy mi dönti el, ki milyen helyet foglal el a kontinuumon.

A kizárólag térbeli meghatározottságú őslakos-idegen dimenzióval szemben a tradicionalista-modern jórészt időbeli. (Térbeli aspektusa arra vonatkozik, hogy az őslakosok között a hagyományörzők, a betelepülők között pedig a modernnek vannak többségben, de erről később.) Az idézetek alapján észrevehettük, hogy a tradicionalisták főként nyugdíjas korúak, a modernnek fiatalabbak. Miért van ez? A hagyományos faluközösségek felbomlása után, a szocializmus ideje alatt az emberek nehezebben őrizték meg és adták tovább a következő generációnak értékeiket. Gyepü régebbi történetéről az idősök így mesélnek:

„Régebben nyitottabbak voltak az emberek, mindenki ismert mindenkit, köszöntünk. Ma sokan nem köszönnek. Az emberek kijártak a házak elé, ott ültek, beszélgettek, ma már ez sincs. Együtt dolgoztunk a gesztenyésben, a mezőn. Tollfosztáskor a lányok együtt mentek a házakhoz, csak azokat hívták, akik jó hírűek voltak és csak jó hírű

ember házához mentünk. (...) Mi már akkor kiadtunk szobát, de akkor még jóba voltunk a nyaralókkal. Nyaralt nálunk egy gróf, még annak is mi vittük be a reggelit meg a tejet”

(87 esztendő's őslakos asszony).

„Mindenkinek volt egy kis padja otthon, azt kitették a ház elé, ott ültek, beszélgettek, aki arra jött, az is leült. (...) Régebben is volt leánykör a faluban, az apácákkal együtt hímeztünk, meg volt színjátszó kör is. A fiatalok a közös munkákkor ismerkedtek meg, de volt locsolóbál, bevonuló bál, búcsú is. Arra jöttek Páncról, Várszeghelyről, Várszegszállásról, Csobonkról. (...) Igen, egymással házasodtak, de a kommunizmus alatt idejöttek a katonák és elvitték a lányokat”

(Régi Marika néni).

A hagyományos paraszti életről sajnos meglehetősen kevés adatot gyűjtöttünk, de talán a fentiekből is látszik, hogy a szocializmus egy működő, saját törvényszerűségekkal és értékekkel rendelkező közösséget próbált több-kevesebb sikerrel megváltoztatni. Az 1959-ben megalakult téesz szétrombolta a családi gazdaságokat. A határsáv miatti folyamatos ellenőrzések következtében az emberek nem szívesen ültek ki az utcára beszélgetni. „Az ittenieknek idomulni kellett a rendszerhez, jóba kellett lennünk a katonákkal is, mert csak úgy mehettünk gombászni. Kevesebb bál volt, idegenek pedig nem is jöhettek, csak katonák. Mindenféle pártgyűléseket meg ilyen hülyeségeket tartottak itt. Nők is voltak, kiszolgálták a férfiakat, mert csak így kerülhettek jó pozícióba. A gyepüi lányok ilyen nem csináltak, féltek. (...) A faluba 1928 óta jönnek nyaralók. A negyvenes és ötvenes években még rengetegen voltak, de utána már nem nagyon szabadott”. - mesélte egy idős, őslakos férfi. Láthatjuk, hogy a szocializmus alatt kényszerűen megváltoztak a szokások, s ezzel párhuzamosan lassacskán mások lettek az értékek is. A rendszerváltás után keletkezett vákuumba - amikor a lényegesnek kikiáltott és tartott, fontos dolgok értéktelenné váltak - rengeteg új ideológia próbált betörni: volt, aki a korábbiba, illetve a még meglévő értelmes, továbbvihető részébe próbált kapaszkodni, és volt, aki valami gyökeresen újat akart.

Pontosítva az előzőeket: *tipikus tradicionalistát* a falusi - nem feltétlenül gyepüi, lehet bárki, aki nem városból települt ide - idősök között találhatunk, akik még a háború előtti paraszti közösségekben nőttek fel (pl. Régi Marika néni). Ők azok, akik a mai napig a földeken dolgoznak, etetik az állatokat, gyógynövényeket gyűjtenek, egyszintes, egyszerűen berendezett házakban élnek; akik soha életükben nem nyaraltak, és nem nézik a tévét sem. A szocializmus évei alatt felcseperedő generáció (pl. Suszter Misi, Régi Gyuri bá' stb.) egy kissé már távolodott ettől a prototípustól, hiszen egy egészen más társadalomban nőtt fel, mint a szüleik. Megszerezték például a modern élet kellékeit, de nem mindig használják őket (lásd letakart mikró), vagy nem tulajdonítanak nekik kiemelkedő fontosságot (azért nem nézik a sorozatokat a tévében, mert elvonják az időt a munkától). Bár életmódjuk valamelyest megváltozott, értékrendjük, világképük még - némileg átalakulva - a szüleikét követi. Számukra a korábbi nemzedék öncélú szorgalma helyett egyre inkább a munka *eredményessége* vált fontossá.¹⁰⁶ Őket érintették leginkább a változások is: a mezőgazdaság átszervezése, a foglalkozásbeli homogenitás felbomlása, az urbanizáció előrehaladása és az értékrendszer átalakulása. „E rendszeren belül előtérbe kerültek azok az értékek, amelyek az *életvitellel* kapcsolatosak, jelentős előrelépés történt a civilizációs értékek (ház, berendezés, komfort stb.) társadalmi feljebb sorolása tekintetében”. - írja már a '60-as, '70-es évek „nagy változásaival” kapcsolat-

¹⁰⁶ Magyar Néprajz VIII., 2000 alapján

ban Vágvolgyi.¹⁰⁷ A náluk fiatalabbak, a mai huszon-, harminc- és negyvenévesek a rendszer-váltás után *választhattak*: vagy a hagyományos életmódot folytatják - legalábbis abban a formában, ahogy az a szocializmus által „megtépázva” rájuk maradt -, és földet vesznek, állatokat tartanak, gesztenyéznek stb. (akár a „polgári” foglalkozásuk mellett is, mint pl. Péterkáné), vagy a *modern* szellem jegyében gyökeresen szakítanak a régivel. Ez utóbbiak közül sokan elköltöztek a környező városokba. Az ittmaradott modernnek csoportjából senki sem tartozik a *népies* vonalhoz. Ezek az őslakosok éppen a tradíciótól kívánnak elszakadni: házaikkal, bútoraikkal, háztartási eszközeikkel, öltözkükkkel azt jelzik, ők már mások, mint az őslakos hagyományörzők (pl. Újfalusi Gábor). *Prototipikus modernekkel* még leginkább a *városról* Gyepübe költözők, a nem-falusi nyaralók és turisták között találkoztunk. Ők azok, akik vagy a nagyvárosi értékrendet és szokásokat próbálják meg Gyepüben is képviselni (pl. Pesthy Miklós), vagy egy felvett, választott, számukra is idegen értékrend szerint kívánnak élni (a népiesek: pl. Báthor Eszter, vagy a faluról irreális elképzeléseket kialakító svájciak).

Azt, hogy az ebben a fejezetben bemutatott dimenzió elsősorban időbeli meghatározottságú, alátámaszthatjuk a gyermeknevelési szokások megváltozásának bemutatásával is. A nevelés értékeit közvetít: egyrészt a sajátjainkat adjuk tovább gyermekeinknek, másrészt - az előző funkcióval sokszor ellentmondásba ütközve - megpróbáljuk őket a jelen és a jövő követelményeire felkészíteni. Nézzük meg, hogyan birkózott meg ezzel az összetett feladattal a Régi család:

„Korán meghalt a férjem, a gyerekeimet szigorúan neveltem. Szegények voltunk. Munkára kellett nevelni őket. A fiam, a Gyuri az Ivettet már szabadabban nevelte, kevesebbszer verte meg, mint én a fiaimat. (...) Van két dédunokám. Azokat a mai életre, a mai világra kell nevelni, hagyni kell, hogy sokat játsszanak és mindent meg kell adni nekik”

(*Régi Marika néni*).

„A Marika néni nagyon szigorú volt; a Gyurinak meg a Tintásnak korán meghalt az apja, ők addig még legénykorukban sem mehettek sehová, amíg el nem végezték az összes ház körüli munkát. (...) Én Csobonkon nőttem fel, engem meg a húgomat már nem neveltek ennyire szigorúan, 19 évesen már utazhattunk, mehettünk bálókba. A lányaimat még ennyire sem fogtam, több mindent megbeszéltünk. Hozzájuk mindig jöhettek osztálytársak, barátok. Volt, hogy visszaszóltak, de sosem kellett velük mások előtt szégyenkezni. Az Ivett gyerekeinek meg már minden meg van engedve, sokszor még köszönni is elfelejtene”

(*Éva, Gyuri bá' testvérének, Tintásnak a felesége: Régi Marika néni menyje*).

Az idézetek alapján nyilvánvaló, hogy a nevelés funkciói között hangsúlyeltolódás jött létre a nemzedékek egymásra következése során: a hagyományos, paraszti értékrend továbbadása helyett egyre inkább a fiataloknak a felgyorsult világhoz való illesztése válik fontossá. Régi Györgyöt még *munkára*¹⁰⁸ nevelte az édesapja, ő viszont már szabadabban fogta a lányát,

¹⁰⁷ Vágvolgyi, 1976

¹⁰⁸ H. Sas Judit szerint a zárt falusi társadalom gyermekekkel szembeni követelményrendszerét a következők jellemzik: a családdal való teljes szolidaritás szükségessége, munkára nevelés - a legkisebb kortól kezdve -, a tekintély és az öröklés hierarchiájával kapcsolatos tudás átadása és az életmód, viselkedés valamint az értékrendszer *családon* belüli elsajátítása (H. Sas, 1972 alapján).

Ivettet: inkább iskolába járatta, hogy tanult emberré váljon (óvónő lett). Az unokáknak még több mindent engednek meg, nem is akarják a kemény munkához szoktatni őket: nekik *játszani* kell. Még a tipikus tradicionalisták is felismerik a modern élet követelményeihez való igazodás elengedhetetlen fontosságát: a gyerekeknek jár az utazás, a narancs, az üdítő, a számítógép. A luxuscikkek azért szükségesek, mert nélkülük lemaradnának a társadalom többi tagjához képest; mert bizonyos tárgyak és ismeretek nélkül lehetetlen túlélni a mai világot. Az unokáknak muszáj helytállni, hiszen a generációk továbbélését, a család fennmaradását egyedül ők képesek biztosítani. A gyermeknevelési szokások megváltozásában éppen a folytonosságot, a lassú, ütemes átalakulást követhetjük nyomon, (nem pedig egy olyan hirtelen világváltozást, mint a népies, falura menekülő modernnek esetén), aminek eredményeként már nem a második világháború előtti értékeket és szokásokat találhatjuk meg Gyepüben.¹⁰⁹ Ez az, ami sok betelepülőnek nagy csalódást okoz: a ma élő tradicionalisták lakásai például sokkal kevésbé látszanak hagyományosnak, mint sok betelepülőé. Igaz ugyan, hogy a mikró egyes családoknál a korábbi díszpárnák jómódot kifejező funkcióját vette át, mégis, azért sok helyen használják is. Minden gyepüi családnál van televízió, ám éppen a Debrecenből betelepülő modern asszony, Báthor Eszter otthonából hiányzik.

Az értékek fokozatos átalakulása a falusiak számára adaptívnek bizonyult; ez az a folyamat, amelynek következtében a legtöbb őslakos kisgyerek már „modern”. Tévéznek, nintendóznak, banánt esznek, nyaralnak, és így tovább, akárcsak városi kortársaik. Ennek ellenére sohasem válhatnak *prototipikus* újíttá (ahogy az őslakos felnőttek sem). Egyrészt, mögöttük áll a korábbi értékrend szerint élő-gondolkodó nagycsalád, akik ítéletük, véleményük kifejezésre juttatásával nem teszik lehetővé a teljes elszakadást. Másrészt, aki Gyepüben nőtt fel, nehezen tud a tájra, az emberekre idegeneként, tárgyakként gondolni: az őslakos modernnek nemigen mennek túrázni, kirándulni, inkább valamiféle urbánus életet szeretnének meghonosítani falun.

A gyerekek esetében furcsa fogalomzavarral találjuk szembe magunkat: bár életstílusuk, értékrendjük *modern*, ha azonban a természetes, és elkerülhetetlenül bekövetkező, lassú változásokat vesszük figyelembe, akkor talán mégis ők volnának a 3.-4. generáció *tradicionalistái*. Ők azok, akik belesimulnak a lépésről-lépésre formálódó értékekbe. Egyetértünk Kapitány Ágnessel és Kapitány Gáborral¹¹⁰ abban, hogy az új eszközök, ismeretek, azaz a modern világ kellékei nem más értékrendszer szerint, nem a szokáskövető értékrendszer ellenére, hanem a hagyományos érdeklődés-kialakító mechanizmus jegyében épültek be a fiatalok életmódjába, világképébe. A tradicionalistáknak ugyanis a megőrzés a célja, s ebben az esetben a család működőképességének megőrzése, a fennmaradás - még a korábbi szokások feladása árán is - fontosabbnak bizonyul, mint a régi életmód konzerválása. Az innováció¹¹¹ a megváltozott társadalmi-kulturális környezetben való adaptációt, a túlélést szolgálja.

¹⁰⁹ A gyermekekkel szembeni szülői magatartás ilyen irányú változását H. Sas Judit már az 1970-es években kimutatta. Megfigyelte, hogy a gyereket kímélték a munkától, azaz, a munkakultúra átadásának fősatornája többé már nem a család volt. Szebben öltöztették a kicsiket, több mindent megadtak nekik annak reményében, hogy sikerül egy magasabb társadalmi osztályba lépniük és egy kényelmesebb életformát kialakítaniuk (H. Sas, 1972 alapján).

¹¹⁰ Kapitány, 1983 alapján

¹¹¹ Az innovációt itt a már létező gondolati és cselekvési szokások megváltozása, a kulturális képlet egy változata értelmében használjuk (Hollós, 1995 alapján).

Megválaszolatlan maradt még a csoportok közötti egymásra hatás kérdése. Vajon mit és mennyit vesznek át a tradicionalista őslakosok a betelepülőktől és a turistáktól? A faluban és a nevelési szokásokban bekövetkező változások mennyiben tulajdoníthatók az ide látogató idegeneknek?¹¹² Pontos adatokkal, korrekt feleletekkel sajnos nem szolgálhatunk. Lehetetlen elválasztani a televízió és a környező nagyvárosok (ahová iskolába és dolgozni járnak) hatását az ideérkező városiakétól. Annyit azért elmondhatunk, hogy a modernnek szinte semmit nem hasznosítanak a falusiaknál látottakból. A népiesek világképe, értékrendje sokkal inkább az általuk hagyományosnak tartotthoz, semmint a valóságoshoz igazodik. A kertészkedésben például inkább a saját szüleiktől, barátaiktól, semmint a gyepüiektől kérnek tanácsot. Érdekesebb és célravezetőbb ennél a szándékolt ráhatásokkal foglalkoznunk:

„Nagyon sok nőt a GYELAK-on keresztül ismertem meg. ezek az asszonyok nyitottabbak azóta, amióta idejárnak, felvállalják, hogy a GYELAK-hoz tartoznak. Még kirándultunk is együtt, pedig volt olyan, aki itt született és még a szomszéd Határhegyen sem volt”

(Báthor Eszter, az asszonykör egyik alapító tagja).

„Amióta én idekerültem, érezhető a faluban némi változás: volt már itt néhány haladóbb ember korábban is, csak túlságosan el voltak szigetelve egymástól, ezeket én hoztam össze. A GYELAK három éve létezik, a feleségem az alapító tagok között volt, én pedig támogató vagyok. Ez azt jelzi, hogy történnek itt dolgok, kezd kialakulni a maradiság ellenfeleinek közössége. Nagyon jó például, hogy most már három polgármesterjelölt indult a korábbi egy helyett”

(Fonák Tamás).

Az asszonykőről nemsokára szó lesz, itt annyit kívántunk érzékeltetni, hogy akadnak olyanok, akik változtatni akarnak, és a Gyepüben bekövetkező átalakulásokat saját személyüknek és tevékenységüknek tulajdonítják. Ezeknek a folyamatoknak utánajárhattunk, viszont nem közvetlen egymásra hatások esetén a szálakat lehetetlen volt kibogozni.

Végezetül, többször említettük már, hogy a tradicionalisták egyrészt a faluközösségbe, másrészt a családjukba, a generációk láncolatába ágyazódnak be: önmagukat egy-egy csoport részeiként és nem elsősorban egyénenként definiálják. A modernnek ezzel szemben *individualisták*: magukra, mint különálló egyéniségekre és nem mint egy nagyobb egység alkotóelemeire tekintenek. Ez a legszembeszökőbb különbség a két „törzs” között: az a háttér-tényező, amelyből a lakberendezés, a kutyatartás, az öltözködés eltérő mintázatai levezethetők és megmagyarázhatók. Nem állíthatjuk, hogy minden újító „gyökértelen” is egyben (a családi hagyományoktól való elszakadtság értelmében): egyes városiak, akik polgári családokban nőttek fel, saját értékeiket képviselik a faluban is. Ők azok, akik az „egyéniesség kultuszát” otthonról hozzák, akik olyan rokonság „láncszemei”, ahol a szemeken és nem a fonálon van a főhangsúly. Gyökértelennek inkább a „szakadárok” *tűnnek*: részben azok az őslakosok, akik a tradíciónak hátat fordítva változtatták meg önmeghatározásukat, illetve azok a népiesek, akik saját, városi múltjukat egy újjal, egy választottal cserélték fel.

¹¹² Egy ilyen hatásról számol be Dömötör Sándor: „Az első világháború előtt városi nyaralók kezdtek megfordulni az őrségben, akiktől új ételeket tanultak a lányok.” (Dömötör, 1960.)

Ebben a fejezetben a tradicionalisták és modernek közötti szimbolikus határokról volt szó. Feltételeztük, hogy a térkihasználás, az időháztartás, a munkavégzés, az állatokhoz, a pénzhez és az egészséghöz fűződő viszony háttérében az eltérő önmeghatározás áll. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy a prototipikus hagyományőrző inkább őslakos, a prototipikus modern pedig városról betelepülő, de e két véglet közötti sávban ilyen törvényszerűségek nem állíthatóak fel, azaz a *tradicionalista* és a *gyepüi*, illetve a *modern* és *idegen* nem feltétlenül együtt járó kategóriák. A következő fejezetben az itt leírtakkal összefüggő legnagyobb konfliktusforrást, a GYELAK-ot mutatjuk be.

3.9. Az asszonykör

Mi is ez a sokat emlegetett, számtalanszor idézett csoport; kik a tagjai, mik a célkitűzései, hogyan oszthatja meg ilyen mértékben a falu lakosságát?

„A Gyepüi Lányok-Asszonyok Köre - a GYELAK - 1997. július 15-én alakult. Pontosabban ekkor határoztuk el, hogy érdekeink hatékonyabb érvényesítése érdekében hivatalosan nyilvántartásba vétetjük magunkat, mint egyesületet. Egyesületünk célja és feladatai:

- a faluközösség erősítése
- a közgyűlésben való fokozott részvétel
- rendszeres tájékoztatás a faluközösséget érintő dolgokról
- hagyományok ápolása, helytörténeti kutatás és ismeretterjesztés
- a falu küllemének csinosítása
- kulturális és ismeretterjesztő programok szervezése” - adja tudtunkra a szervezet kéthavi rendszerességgel megjelenő lapja, a Gyepüi Hírforrás.

A cikk az egyesületként való bejegyzés időpontját adja meg, az asszonykör valójában 1996 óta létezik. Az elképzelést Báthor Eszter, Fonák Tamásné és Németh Ildikó vetették fel egy hangverseny-látogatás során (az utóbbi hölgy betelepülő népművelő, az ötlet bedobása után nem járt el a GYELAK-ülésekre). Eszter elmesélte a tervet Erzsi boltjában, a postással szétküldték a felhívó szórólapokat, így vette kezdetét a szervezkedés. Az asszonykörnek jelenleg a helyi kultúrház ad otthont: egy kisebb szobát használhatnak - ingyen. Itt találkoznak csütörtök délutánonként a nők, megbeszélnek, illetve végrehajtják a korábban kitűzött feladatokat. A tagok elsősorban betelepülő és beházasodó asszonyok, de akad egy-két fiatal őslakos is (pl. Régi Ivett). A támogatók soraiban már férfiakkal is találkozhatunk (pl. Fonák Tamás, Újfalusy Gábor). A gyűlések menetéről kevés saját élményünk van. Októberi látogatásunkkor egy, a teleházakról szóló videofilmet néztek meg, még egyszer átbeszélték, ki mit süt majd a gesztenyebálra, aztán siettek haza (többen megjegyezték, hogy nem akarnak lemaradni az éppen akkor vetített brazil sorozatról). Sajnos, mivel Báthor Eszter a valóságosnál egy órával későbbi kezdési időpontot adott meg, csak a film végére értünk oda, így a megbeszélésből sem hallhattunk sokat. Nyáron az iskolakezdő diákoknak szervezett kürtőskalácssütéskor ugyanígy jártunk; miután segédkeztünk, udvariasan távozásra szólítottak fel, amikor saját ügyeik kerültek szóba. Ennyi volna a GYELAK - vázlatosan bemutatva. A továbbiakban részletesen vizsgáljuk meg a konfliktusokat!

Az őslakos gyepüi asszonyoknak részben azért nem tetszik az asszonykör, mert *idegenek* alkotják:

„Oda csak ezek a betelepülő asszonyok járnak, akik saját polgármestert akarnak, ki akarják túrni a régit”

(őslakos tradicionalista férfi).

„Én nem vagyok asszonykörös, személyes okokból. Van ott három nő, Újfalusyné meg a lánytestvérei, akik nem szimpatikusak. Fennhordják az orrukat, ideházasodtak aztán máris irányítani akarják a falut”

(őslakos tradicionalista asszony).

„Ezek a GYELAK-os nők mások, mint a falusiak, még otthon is ki vannak öltözve. Oda gyepüiek nem nagyon járnak, a postás Klárit is úgy szervezték be, hogy csak úgy felírták”

(őslakos tradicionalista asszony).

Amikor a GYELAK-házban jártunk, megkérdeztük Esztert, igaz-e, hogy csak betelepülők alkotják az asszonykört. Erre felszólította a résztvevőket, hogy tegye fel a kezét, aki gyepüi születésű. A tizenkét jelenlévőből ketten jelentkeztek... Az idegenség leginkább a GYELAK által szervezett programokban, a kirándulásokban és a túrákban tükröződik. Korábban már említettük, hogy a GYELAK a környezet tárgyasítását, a tájra való rácsodálkozást propagálja. Újságjuk valamennyi számában olvashatunk egy-egy cikket a jó levegőről, a természettől elidegenedett városi emberről, túrautak bemutatásáról, és így tovább. A cikkszerzők nem értik, hogy egyes őslakosok miért nem ismerik például a közeli Határhegyet; írásaikkal főleg az értékek tudatosítására buzdítanak. Az asszonykörrel kapcsolatos konfliktusok egyik forrása a gyepüiekről és a gyűttmentekről szóló fejezetben leírt nézőpontváltás hiánya: a betelepülők nem értik, miért ilyen maradiak és értetlenek az őslakosok, a gyepüiek pedig nem látják be, mi látnivaló akad odafönn. „Elmentünk kirándulni, amikor jöttünk le a Határhegyről, tudtuk, hogy meg fognak szólni a buszmegállóban állók, és így is volt. Csak tudnám miért baj az, ha valaki sétál egyet!” - mondta Eszter. Nem sejti, hogy akik otthon érzik magukat a környezetben, nem tudnak az ismerősre „felülről” - kívülről - nézni. A konfliktusok javarésze ettől függetlenül a *tradicionalista-modern* dimenzióval kapcsolatos. A vádak jó része a munkavégzés hiányáról, a semmittevésről, a haszontalanságról szól:

„Én a hivatali teendőim mellett fogadom a nyaralóvendégeket; ha kell, éjszaka megyek velük a patakhöz szalonnát sütni. Van földem is, ott vannak az állatok. A GYELAK-os nők a család és a gyerekek mellett furcsamód ráérnek ilyenekkel foglalkozni”

(Őri Győző, őslakos tradicionalista polgármester).

„A falusiak mindig a munkára hivatkoznak, hogy azért nem jönnek ide, de ilyenkor is csak tévéznek”

(Báthor Eszter).

„Nem vagyok GYELAK-tag, mert nem csinálnak azok semmit, csak kibeszélik egymást. Az újságjuk is egy nagy semmi, olyan baromságok vannak benne, hogy hogyan csinálunk tökből ananászkompótot, meg olyan receptek, amiket egy felnőtt asszony egyébként is ismer”

(beházasodó, tradicionalista asszony).

„Sokan megszólhatnak minket, nekem is mondta a Bíró néni, hogy hogyhogy ennyire ráérek, hát mondtam neki, hogy erre igenis ráérek, meg hogy a Bíró néni is járt táncolni *fiatalkorában*”

(*betelepülő, 50 év körüli modern GYELAK-tag nő*).

„Én nem engedném meg a barátnőmnek, hogy odamenjen, van a ház körül elég munka, utána meg inkább együtt legyünk”

(*Susztér Misi*).

A GYELAK-ot ért vádak tehát arról szólnak, hogy a gyűlések és programok a hasznosabb teendőktől vonják el az időt. A hagyományörzők számára a munkavégzés kiemelkedő fontosságú, mert az ember általa válik értékessé, általa nyeri el az élethez való jogot. Több őslakos tradicionalista asszony elmondta, hogy korábban lelkesedtek a GYELAK ötletéért, ott voltak az alapító tagok között is: „Amíg azt hittem, teszünk valamit a faluért, együtt dolgozunk, addig velük voltam, de amikor láttam, hogy csak intrikálnak és kibeszélik egymást, kiszálltam” - mesélte Boltos Erzsébet. Mások ugyan nem léptek ki, de csak akkor mennek, ha megbeszélés és szervezkedés helyett *dolgozni* lehet: részt vesznek az adventi koszorúk és a karácsonyi díszek elkészítésében, a Szent Vid kápolna és a temető kitakarításában. E problémák hátterében egyrészt a változó-megváltozott nemi szerepek állnak. A hagyományörzők úgy tekintenek a nőre, mint aki elsősorban édesanya, illetve a munkahelyén és a háztartásban is a családjáért dolgozó személy, aki szabadidejét is köteles a férjével és a gyerekekkel tölteni. Báthor Eszter Gyepűbe érkezése segített szétrombolni a nőkkel szembeni elvárásokat. Ahogy ő fogalmazott: „Idejöttünk a faluba a lányommal, a két modern független nő”. Eszter megpróbálja szétfeszíteni a tradíció adta kereteket: arra buzdítja az ittenieket, hogy ahelyett, hogy készen kapott szerepekbe simulnának, legyenek önmaguk, csinálják, amihez kedvük van, törődjenek egészségükkel és lelki békéjükkel, fordítsanak időt megjelenésükre és a nélkülözhetetlen ismeretek - számítógép, Internet - megszerzésére. A mai világban önállóan is helyt álló asszony képét festi le, akinek a családján kívül önmagával szemben is vannak kötelességei. Amikor a gyepűi tekintélyfigurák felől érdeklődtük, Eszter lánya, Luca elmondta: „Szerintem anyámnak nagy a tekintélye, sokan követik és tisztelik”. A betelepültek jó része örömmel csatlakozik hozzá, hiszen ők eredetileg sem háziasszonyokként gondoltak magukra, az őslakos fiatalok pedig a falusi élettől és értékektől való elszakadni vágyásukhoz találnak személyében támaszt és megerősítést. Követik Esztert a hegyekbe, megpróbálják otthon is elkészíteni egyik-másik vegetáriánus receptjét, sőt, egyikük, Szép Antalné a hagyományos női szerepkört megtagadva még a polgármester-választáson is indult. Hogy mit szólnak a férfiak feleségeik megváltozásához? Eszter szerint „vannak férfi támogatóink, akik lelkesen fogadták az újdonságot, mások egyszerűen jópofa, vicces dolognak tartják. De általában igaz az, hogy hiába próbál egy nő egyedül változtatni, ha ott a maradi férj, ott vannak az öregek. Az asszonyok talán a gyerekeiknek tudnak ebből átadni valamit, mert azok eleve fogékonyabbak az újra”. A nemi szerepek megváltozásán kívül a GYELAK-kal szembeni ellenállás másrészt arról szól, hogy nem spontán, hanem mesterségesen megszervezett, meghirdetett munkaközösség. A segítségnyújtás nem a reciprocitáson, hanem a csoporthoz tartozáson alapul:

„Én elfogadom, hogy felmennek a Határhegyre, menjenek, meg hogy megcsinálják egymásnak a gesztenyedíszeket és koszorúkat, meg süteményeket. Csak azt nem értem, miért kell ehhez egy asszonykör? Miért nem kirándulnak a saját családjáikkal, miért nem a rokonokkal díszítenek?”

„Kitakarítják a kápolnát meg a temetőt, na és, azt eddig is kitakarítottuk és nem vertük a mellünket”

(őslakos tradicionalista asszonyok).

Úgy tűnik, a hagyományőrzők attól tartanak, hogy a GYELAK rejtett munkakapcsolataik kárára terjed ki, hogy meg fog szűnni az egymásért kölcsönösen végzett munka.

A GYELAK-kal kapcsolatos ellenérvek következő csoportja politikai jellegű. Az őslakos tradicionalisták jó része az asszonykört az általuk támogatott Őri Győző ellenfelének tekinti:

„Van az oviban egy öreg dajka, az menne a GYELAK-ba, de fél a polgármestertől. Az Őri irigy a GYELAK-ra és féltékeny. Mi rendezzük a gesztenyebált, ő meg a falubált. Felajánlottuk, hogy sütünk, de nem fogadta el... Korábban Báthor Eszter szállt legjobban szembe a polgármesterrel, de amióta vállalkozó, lecsendesedett. Az Őri még a kultúrház is ki akarta velünk fizettetni, de mondtuk neki, hogy a kultúrház a falué és a GYELAK is a falué”

(betelepülő, modern asszony).

„Az a tervünk, hogy meghívjuk az Őri Győző feleségét, hogy vegyen részt a gesztenyebál előkészületeiben. Szeretnénk nyitni egymás felé, legalábbis jó lenne. (...) A könyvtárszobát szeretnénk megkapni teleháznak”

(Báthor Eszter).

„Az GYELAK az én nagy ellenfelem. Én odaadtam nekik a klubszobát ingyen, nem kell fizetniük a használatért, de a GYELAK meg akar engem semmisíteni”

(Őri Győző, polgármester).

A „GYELAK kontra polgármesteri hivatal” vita egyrészt arról szól, hogy az asszonykör az Őriétől különböző programmal, célkitűzésekkel előálló jelöltjét, Szép Antalnét indította el és támogatta a választáson. Másrészt, sokan úgy vélik, hogy a csoport mögött Fonák Tamás áll, akinek a felesége alapító, maga pedig támogató tag. A fogyatékosoknak és az iskolásoknak szervezett kürtőskalács-sütésen például az alapanyagokat és az üdítőt a Fonák házaspár állta. Ha asszonykörösök lennénk, ha Szépnére szavoznánk - gondolják egyes gyepüiek - a budapesti vállalkozó még nagyobb teret nyerne tervei megvalósításához a faluban. A politikai érdekekről és a hatalmi harcokról a következő fejezetben írunk részletesen, itt csupán a GYELAK-kal szembeni ellenszenv egy oldalaként kívántuk felvillantani az asszonykör, Szépné, Fonák, illetve a polgármester közötti kötélfűzést. A továbbiakban azt vesszük szemügyre, milyen célokat tűzött ki és milyen eredményeket ért el az Gyepüi Lányok-Asszonyok Köre.

A GYELAK tervei látszólag ellentmondásosak, valójában azonban egy tőről fakadnak. Ez a tő lehetne a vákuum, az az üresség, amit a rendszerváltás hozott magával az alpesi faluba is.¹¹³ Miben higgyünk, mi szerint éljünk ezután? - kérdezhették maguktól a gyepüiek, különösen a fiatalok. Láthattuk, hogy sok betelepülő az elidegenedés elől menekült a faluba, de közösség helyett itt is csak bizonytalanságot talált. A szocializmus bukása viszont magával hozta a

¹¹³ Niedermüller Péter is megemlíti, hogy a modern társadalomban sokszor nem maga a „kultúra”, hanem a kulturális vákuum, illetve az ezt kitöltő másodlagos kulturális rendszer hagyományozódik (Niedermüller, é.n.).

választás lehetőségét, lássuk tehát, milyen alternatíva/alternatívák mellett döntött az asszonykör. Célkitűzéseik ellentmondásossága azt jelenti, hogy egyfelől egy minél *modernebb* ezredvégi falut, másfelől a *hagyományos értékek, szokások* visszaállítását képzelik el. Turistáktól nyüzsgő erdőt, ugyanakkor békés, nyugalmas tájat. Először a fejlesztéssel és lépéstartással kapcsolatos elgondolásokat nézzük meg:

„Mint arról már hírt adtunk, a Gyepüi Lányok-Asszonyok Köre, mely röviden GYELAK, pályázat útján különböző eszközök birtokába jutott. Ezek a következők: egy számítógép szkennelrel, nyomtatóval, fax modemmel, Internet lehetőséggel, továbbá egy Panasonic TV és video, valamint egy telefonvonal. Később kerül megvásárlásra egy fénymásoló gép. Mindezek az eszközök hamar helyet kaptak a kultúrház kis termében. Egy hét leforgása alatt lezajlott a kőműves munka, védőrácsok felszerelése, festés, villanszerelés és bútorokat is kaptunk. Minden első szóra ment, s nagyon gyorsan. Ez olyan szép példája volt az összefogásnak, hogy ha nem lenne más haszna a munkánknak, már ez is megérte. Azonban ezek az eszközök, s a Községi iroda hasznos segítséget fog nyújtani a faluközösség számára is. Segítségükkel ismeretterjesztő filmeket vetítünk, a számítógép és tartozékai segítségével pedig bárki levelet írhat, pályázatot, dolgozatot készíthet, faxot küldhet, fogadhat, színes és fekete-fehér másolást készíthet fényképeiről, internetezhet, játszhat stb. ez egyelőre úgy működik, hogy önkéntesen ügyeletet tartunk, s hozzáértő fiataljaink segítségével működésbe hozzuk az irodát” - írja Báthor Eszter a Gyepüi Hírforrás hasábjain. Szépné az interjú során hozzátette: „Egy, a teleházal egybekötött turisztikai irodát is szeretnénk létrehozni. Jó volna Gyepüt és a kiadó házakat feltenni az Internetre, így lehetne tájékoztatni az embereket az itteni programokról, lehetőségekről. Szeretnénk változtatni az idegenforgalmon, azt akarjuk, hogy a gyepüiek legyenek barátságosabbak az idegenekkel, hogy még többen jöjjenek ide”. A Teleház elsősorban a turizmus fellendítését szolgálja: az „azt akarjuk, hogy mindenkinek olyan jó legyen, mint nekünk, itt élőknek”-ideológia inkább a nagyobb anyagi haszon reményét fejezi ki. „Fel akarjuk pezsdíteni az életet, azt akarjuk, hogy legyen itt valami, ahogy régebben is volt” - nyilatkozta több asszonykörös is. Az osztrák Hans azonban az őslakos tradicionalistákkal és a nyaralók egy részével együtt más véleményen van: „Nem értem az asszonykört, miért akarnak ide életet hozni, amikor mindenki pihenni jön”.¹¹⁴ A Gyepüt elárasztó turistáktól való félelem mellett a másik, teleházal kapcsolatos kifogás a szakértelem hiányát célozza:

„Hiába vesznek ide számítógépet, senki nem ért hozzá. Ha a várszegi unokám hív játszani, én már öt perc után beleszédülök, nem is értem, mit kell csinálni”

(*betelepülő, tradicionalista asszony*).

„Szereztek számítógépet, de azt két-három család kisajátította, csak az ő gyerekeik játszanak vele”

(*őslakos, tradicionalista férfi*).

„A falu sokat nem nyert azzal az egymillióval. A gépeket üzemeltetni kéne, ahhoz rendszergazda kell, szóval messze van még ez attól, hogy a falu hasznára legyen, de nem is biztos, hogy szükség van rá”

(*betelepülő, modern férfi*).

¹¹⁴ Hans véleménye MacCannel turistáktól irtózó turistáit idézi. Az autentikus kereső modern ember nagy nehezen kialakított idilljébe ugyanis „belerondít” a többi - ugyancsak erre vágyó - utazó látványa (MacCannel, 1976 alapján).

Az asszonykör hiába akar ismereteket terjeszteni, „sötétséget oszlatni”, a tradicionalisták jó része nem fogékony az újdonságra: a fénymásolatokat eddig is megcsinálták a polgármesteri hivatalban, a számítógépre meg semmi szükségük. Sokan úgy gondolják, hogy a Teleház nem az egész falu, hanem csupán a betelepülő családok érdekeit szolgálja. „Buták az emberek. Mi műveltséget szeretnénk terjeszteni, szerveztünk ingyenes nyelvtanfolyamot, de arra sem jöttek el. A butaság abból látszik, hogy a Szépnét, aki angol-német perfekt és felsőfokú végzettsége is van, nem választották meg, bár az, hogy nyolevnan rá szavaztak, jelzi, hogy elindult valami” - mondta Eszter. A GYELAK célkitűzéseinek egyik fele tehát egy korszerű, minden szükséges technikai felszereléssel ellátott demokratikus falu kialakítását célozza, ahol nyitottak, okosak és kedvesek az emberek, jó szívvel várják az idegent, tévézés helyett interneteznek és így tovább. A GYELAK-házban vetített videofilmen egy férfi arról beszélt, hogy a teleház-program megvalósításához egy új embertípusra, fogékony, érdeklődő és fáradhatatlanul küzdő magyarokra van szükség. Eszter felkiáltott: „Ezek vagyunk mi!” Ettől függetlenül az asszonykör elsősorban a gyerekekre és fiatalokra számít tervei megvalósításakor, hiszen azok „eleve fogékonyabbak az újra”. Már írtunk arról, hogy a hagyományörző családok is modern szellemben igyekeznek nevelni a gyerekeket, unokákat. Luca meg is jegyezte: „Az itteniek nem veszik a virágdíszeket, amiket én csinállok, inkább Várszegen adom el. Egyszer egy gyepüi kisfiú vett egyet a saját zsebpénzéből, csak mert megtetszett neki”. A kicsiknek az újra való nevelésének szándékát tükrözi az is, hogy a Gyepüi Hírforrásban közreadott történetek között nem találni hagyományos népmesét. A meghökkentő Lázár Ervin mesék („Egyszer két reggel találkozott a tejúton.”) a megszokottaktól eltérően a befogadás, az értelmezés és a szöveggel szembeni elvárások felülvizsgálatára kényszerítik az olvasót.

A XXI. századra kacsintó falu mellett a GYELAK az emberek közötti összetartás kiépítésére és a múltra is nagy hangsúlyt helyez, gondoljunk például Eszter szervező tevékenységére, vagy hogy a célkitűzések között szerepel a „faluközösség erősítése”, a „hagyományok ápolása, helytörténeti kutatás és ismeretterjesztés”. De hogyan valósul meg mindez Gyepüben, ahol a betelepülő asszonyok nem ismerik, vagy nem akarják felismerni a rejtett közösséget; a munkakapcsolatokon alapuló hálózatot, a rokonsági rendszereket, a boltban, utcán, autóbuszon terjedő közvéleményt, amelynek háttérét a közös értékrend és az azonos világgép alkotja?

A beházasodó, idetelepülő nők jó része elidegenedettségre, egymástól elszigetelt emberekre panaszkodik, akik a munkán és a tévézésen kívül nem csinálnak semmit. „Régen volt itt leánykör. Tollfosztáskor a lányok együtt mentek a házakhoz. Ma mi van? Örökké panaszkodnak, hogy nincs itt semmi, bezzeg korábban! Hát most itt a GYELAK!” - jegyezte meg Eszter. A szocializmus után keletkezett vákuumot egyesek a korábbi szokások felelevenítésével kívánják betölteni. Csakhogy: az apácák régebben *leánykört* vezettek, s a tollfosztáson is a még férjhez nem ment lányok vehettek részt. „A tanító színjátszókört is szervezett, oda eljártam, de ebbe az asszonykörbe nem megyek” - jelentette ki egy őslakos, tradicionalista nő. A GYELAK - a megyehelyi népies programszervezőkhöz hasonlóan - nem a hagyományok *újraélesztésével*, hanem *újratelematizálásával* próbálkozik. A név megmaradt, de a funkció, a tevékenységek és a tagok változtak. Jusson eszünkbe az az ötven év körüli asszony, aki a semmittevés vádjára azzal vág vissza, hogy „a Bíró néni is járt táncolni *fiatalkorában*”. Nyilvánvaló, hogy ez az asszonykör nem az a leánykör: a maiak csak ürügyet keresnek arra, hogy az általuk hön áhított közösséget felépíthessék. A hagyományok rekreációjának legkiválóbb példái a GYELAK-házban rendezett gyógynövény- és gombaszakkörök. Régi Marika néni még az idős falusiaktól és a rokonaitól tanulta, mi mire való. A tudás nemzedékről nemzedékre hagyományozódott. Bemutattuk viszont, hogy az utóbbi időben a gyermeknevelés a tradíció átadása helyett a modern világhoz illesztést tűzte ki célul: a fiatalok megtanulták kezelni a tévét, a videót, de már nem ismerik fel a mérges gombát. A természetes élet iránti

érdeklődés (újra) magával hozta a gyógynövények és egyéb erdei termények ismeretének szükségességét (hiszen valamiből meg kell főzni a különféle gyógyteákat, vegetáriánus ételeket, s a magunk gyűjtötte növények garantáltan vegyszermentesek), ám ahelyett, hogy mindenki a saját nagyanyját faggatná, könyveket vásárolnak és a GYELAK-körbe járnak a meghívott előadót hallgatni. Az elveszett tradíció fonalát nem a családon belül kötik össze, nem jön létre a generációk közötti párbeszéd. A gyökértelenség miatti kétségbeesett hagyománykeresés tükröződik a kürtőskalács-sütésben is. Ezt az édességet nem ismerték a környéken: erdélyi eledel. Az asszonyok egy egyházashetyei találkozón tanulták meg elkészítésének csínját-bínját, azóta mindegyikük csináltatott magának forgató vasakat, így otthon is lehet sütni. A gyerekeknek szervezett programra betévedő nyaralók és természetgyógyászok már csak a végeredményt láthatták, a tésztagyúró asszonyokat. Meg is jegyezték: „Pesten ilyen nem láthatsz, ez csak faluhelyen van”. Lényegtelen, hogy egy más kultúrkörből hoznak ide tárgyakat, étkeket stb., az a fontos, hogy a kürtőskalács felkelti a hagyományápolás illúzióját, illetve segítségével meg lehet felelni a „vendéglátó, kedves falusi” sztereotípiának a turisták előtt. Senkinek sem jutott eszébe a gyepei emberek, a „butákat”, a „maradi marhákat” megkérdezni, mit ettek erre felé régen, hiszen nem is a tradíció eredeti folytonosságának újrafelállítása volt a cél. A népiesség minden megnyilvánulása a lakberendezéstől a hagyományápolásig a múltválasztás és a tradícióba simulás álmával kecsegtet, valójában azonban a „közös múltra” hivatkozással egy mesterséges csoport összeforrasztását célozza. Eszter elmondta: „A nyaralókat jobban érdekli a falu, mint a gyepeket. Ők (azaz a nyaralók) eljönnek a közös ajándék- és fenyődisz-készítésre is”. (Ehhez hozzátennénk, hogy a lakásdekorálás meglehetősen idegen a hagyományos értékrendben.) Az asszonykör tehát részben egy színjáték: eljátsszák az általuk elképzelt falusi életet, ami nagyon tetszik azoknak a nyaralóknak, akik Gyepüre nem mint egy valóságos falura, hanem mint egy ideális, civilizációtól meg nem fertőzött Közösségre kíváncsiak.

Ha egymás mellé helyezzük az asszonykör célkitűzéseit, láthatjuk, hogy a GYELAK *egyfajta híd akar lenni múlt és jövő között*: az elfeledett hagyományt a legkorszerűbb technikával kapcsolják össze annak érdekében, hogy megteremtsenek egy kvázi-közösséget, amely népszerűsítheti a települést. A ma élőket figyelmen kívül hagyva a megálmodott öregekre függesztett tekintettel karöltve törik a következő generációk ifjúsága számára az utat. Az öslakosok ellenállásával szemben is tovább terjeszkednek: augusztusi terepmunkánkkor egy újabb számítógéppel és két fizetett alkalmazottal bővült irodájuk. A kultúrház udvarán Eszter *kürtőskaláccsal a kezében az e-mailezés lényegét magyarázta* a többieknek: ez a nagyon szemléletes és kifejező kép maradt meg bennünk a legélesebben, ezzel veszünk búcsút az asszonykörtől.

Ebben a fejezetben elsősorban a modern asszonyokról esett szó. Mi a helyzet az öslakos hagyományörzőkkel? A problémát Mary Boquet veti fel: farmergazdaságokról írt tanulmánya szerint azokon a településeken, ahol turistákat fogadnak, átalakulhat a nők státusza. A XIX. században a dél-angliai Hartland községben a nők és férfiak még együtt dolgoztak a gazdaságban. Az 1900-as években azonban a fejő- és cséplőgépek munkába állításával - ezeket a férfiak üzemeltették -, a nők mezőgazdasági munkában betöltött szerepe és ezzel együtt társadalmi státuszuk is csökkent. Státuszukat a '20-as évektől kezdve nyerték vissza: városi, vagy más vidékekről jött látogatókat kezdtek fogadni, a szobakiadásból pedig kiegészítő jövedelemhez jutottak. Az idegenek hatására értékrendszerük fokozatosan urbanizálódott, aktívabbak lettek a közéletben, jótékonysági rendezvényeket szerveztek. Szívesebben utaztak nyaralni, és eljártak táncolni is.¹¹⁵

¹¹⁵ Boquet, 1985 alapján

Gyepüben a turizmus okozta ehhez hasonló változásoknak nem lehattunk tanúi. Egyrészt, mert a pénz, amit a lakáskiadó kap, a családé és nem az asszonyé. (Annak ellenére, hogy a vendéget Magyarországon is ő látja el, ha szükséges, főz rá, ágyneműt cserél, takarít utána stb. Ezek a szerepek azonban a *hagyományos női szerepeket* erősítik meg.) Másrészt, mert az idegenek egyre kevésbé kívánnak a falusiakkal érintkezni: írtunk már arról, hogy a külön házat/házcsoport a házigazdánál kivehető szobáknál - amikor is a konyha és a fürdőszoba közös - jobban kedvelik. Ha mégis kialakul baráti kapcsolat, s közös programokat szerveznek - lásd pl. Őri Győző, aki horgászni megy a vendégekkel, vagy azok a gyepüiek, akiket pezsgővel itattak hajnalig - ezeken a férfiak ugyanúgy résztvesznek, mint feleségeik. A családon belül többnyire nem alakul ki két különböző, a nemek szerint eltérő értékrend. Ha a városiak hatnak is a falusiak igényeire, életmódjára, befolyásuk a férfit és nőt egyaránt célozza.

A továbbiakban - az eddigiek összefoglalásaként - az ember közösségben elfoglalt helyének meghatározóit vizsgáljuk meg.

4. Az ember közösségben elfoglalt helye és az identitás meghatározói: összegzés

A korábbi fejezetekben már megállapítottuk, hogy Gyepűben az ember többi ember között elfoglalt helyét egyrészt a születési-nevelkedési település típusa, a lakóhely szerinti hovatartozás, másrészt az életmód határozzák meg. Táblázatba foglalva:

GYEPÜIEK	
I. <i>idős és középkorú gyepüi születésűek</i>	→ őslakos II. <i>fiatal gyepüiek</i>
	→ visszatelepülő
	→ beházasodó
TRADICIONALISTA	MODERN
III. <i>látszólag a népiesek, valójában a faluról Gyepűbe települők</i>	→ nyaralóház-tulajdonos IV. <i>újító, városi idegenek, és a népiesek</i>
	→ évről évre visszajáró nyaraló
	→ nyaraló
	→ turista
GYÜTTMENTEK	

A lakóhely szerinti hovatartozás dimenziójának két végpontjában az *őslakos* (gyepüiek) illetve a *turista* (gyüttmentek) helyezkednek el: e kettő között további csoportok találhatók, az átmenet nem folytonos. Az életmód-dimenzió a *tipikus tradicionalistától* a *tipikus modernig* terjed: itt viszont nem számolhatunk az előbbire jellemző merev kategóriákkal. A két dimenzió keresztezése által létrejött négy térrészbe beírt címkék valószínűségeket és nem törvényszerűségeket fejeznek ki. Az I.-es számúban inkább idős falusiakkal találkozhatunk, de ide soroltunk egy 14 esztendőes fiút is, aki együtt dolgozott és járt a lerakatba Suszter Misiékkel. A nagyszülei egyedül nevelik, azaz, egy generáció kiesése miatt az idősek többet adnak át a hagyományból és kevésbé törődnek a modern világgal, mint ahogy azt feltehetőleg a szülők tennék. A II.-es térfélben a fiatalok mellett ott találhatjuk az ötven év körüli Újfalusy Gábort. A II. és IV. térrész-címkék cáfolata a városról idetelepült, tradicionalista tanító és Tibi lehetnének. A gyepüiek, úgy látszik, felismerik ezeket a valószínűségeket, amikor a *tradicionalista-falusi* illetve a *modern-városi* kategóriákat összemossák. Amikor egy ember esetében az elvárt átfedés létrejön - azaz, ha valaki ebbe a tipológiába pontosan beleillik -, a csoportjának megfelelően viselkednek vele: a gyepüi hagyományörzőt elfogadják, nagyobb munkák esetén kisegítik, így az a közvélemény alakítójává és a faluközösség részévé válhat. A városi modernekkel (pl. a svájciak) nem nagyon foglalkoznak: nem mondanak el nekik mindent - rájöttek, hogy nem célszerű, lásd pl. „egy apának nem szabad szidni a saját fiát” -, és szolgálataikért cserébe jelentős összegeket várnak el. Számunkra azonban a kivételek az érdekesek; azok az esetek, amikor az őslakos tradicionalista közösség befogad egy városból érkezett idegent és eltaszít egy gyepüit.

Nézzük meg először az Alföldről betelepült Rónai-házaspárt! Gyuri bácsi ideérkezésük után mindenkinek köszönt, a kocsmában bemutatkozott, fizetett egy kört, nem úgy, mint a gyepüiek által megszokott idegenek. Dolgos, jó emberként ismerték meg, aki mindenkinek megszerelte az elromlott gépét, alkatrészét. „A kaput nem zárjuk, hadd jöjjön be bárki, akinek rám van szüksége” - mondta Gyuri bácsi. Feleségével egy öreg, egyszerűen berendezett házban élnek a falu közepén, a fő utcán. Zöldségeket termesztenek, állatokat nevelnek. Kutyájuk tápot és maradékot kap. Sohasem nyaraltak, legfeljebb Gyomaendődre térnek vissza a rokonokhoz. Étterembe nem járnak, kábeltevéjük sincs. Gyuri bácsi infarktusa előtt a Fenyő söntésében volt állandó vendég. Üdítőt, banánt csak az unokáknak vesznek, ők jobban szeretik a vizet. A nyugdíjas Gyuri bácsi és Anna néni tehát tipikus tradicionalisták. Ezzel szemben az őslakos Újfalusy Gábor felesége így mesélt saját életmódjukról: „Vállalkozók vagyunk, rendszeresen járunk nyaralni. A Fenyő étterembe időnként eljárunk ebédelni, bár a gyepüieknél ez nem szokás. (...) Hetente egyszer vásárolunk a várszegi Julius Meinlben, mert ott nagyobb a választék. A ruháimat a Pólus Centerben veszem meg Budapesten. Évente többször is feljárunk. (...) Van két lányunk, az egyik már férjhez ment, a régi házunkban lakik. (...) A telefonszámunk titkos”. Újfalusy Gábor mindig kiöltözve lép be a kocsmába, első dolga, hogy mindenkinek fizet valamit, vált egy-két szót az emberekkel, de sohasem ül le, gyorsan távozik. Jóban van Fonák Tamással: a két család szinte minden nyáron együtt nyaral. Az Újfalusy-házaspárt moderneknek címkéztük.

Rónaiékat elfogadták a faluban, sokan segédkeztek disznóvágáskor is. Újfalusy Gáborral elbeszélgetnek ugyan, de tartják a távolságot, dolgozni sem járnak hozzá, a feleségét pedig sokan nem kedvelik, megszólják. E két eset arra világít rá, hogy a másik ember megítélésekor az *életmód a származási helynél fontosabb*: a befogadott Gyuri bácsiék hagyományos életmódot folytatnak, noha egy kisvárosból érkeztek ide, a gyakorta kritizált, újító szellemű Újfalusy viszont falusi. Az életstílus, a viselkedés képes megtörni a sztereotípiákat. Rónaiék jó darabig idegenek voltak a faluban: „Eleinte minket is gyűttmenteknek hívtak” - mesélte Anna néni. Az idegenhez minden bizonnyal a „városi” és a „modern életvitelű” fogalmi asszociációk, ám a házaspár jobb megismerése, az életmódjukkal, felfogásukkal való szembesülés képes volt megrepeszteni az előítéleteket. Rónaiék ma a közösség teljes jogú tagjai. A gyepüi születésű Újfalusy Gáborral szemben viszont nem úgy viselkednek az őslakosok, mint egy közülük valóval: a férfi ahelyett, hogy a falusiakkal szembeni cselekvésformákat hívná elő, inkább a városiaknak kijáró magatartást provokál. A nem várt életforma az ő esetében is szétfeszítette az olajozottan működő, neveltetési helyhez kötődő elképzelérendszerét. Az életmód elsőbbsége nemcsak az őslakosoknál meghatározó. A javarészt betelepülők alkotta asszonykörbe beléphet például bárki, akár gyepüi születésű is, ha világképe, értékrendje és magatartása a Báthor Eszter által propagáltakhoz igazodik: igazából csak akkor válhat valaki teljes jogú GYELAK-taggá, ha felvállalja, hogy szakít a hagyományos értékekkel, időt szakít a gyűlésekre, kirándulásokra és önmagára. A tradicionalista-modern dimenzió dominanciája abban is érződik, hogy ki kivel van jóban. Az őslakosok közösségén és az asszonykörön kívül azokat a városról idetelepült moderneket említenénk meg, akik Gyepüben nem találtak - vagy nem is akartak találni - olyanokat, akikkel értékeikben, szemléletükben osztoznának. Ők azok, akik immáron falusiként is megőrzik városi kapcsolataikat: az eredeti élőhelyüket; mint szociális háttérrel, továbbra is fenntartják.

Reméljük a fenti - és a dolgozatunkban szereplő valamennyi - példából nyilvánvalóvá vált, hogy Gyepüben a bármely csoporthoz való csatlakozás feltétele a választott közösség értékeinek átvétele. Az őslakos-idegen dimenzió, mint gyakran beváló és a tájékozódást segítő iránytű fontos ugyan, de a közösségben elfoglalt hely meghatározásakor az életmód a döntő. A lakóhelyi hovatartozást azért mindenki számon tartja: különösen veszekedésekkor válik

nyilvánvalóvá, hogy egy elfeledettnek hitt szempont nagyon is létező. Gondoljunk csak a 2. fejezetben leírt vitára! Ott az történt, hogy míg a fiatal férfi helyét korábban hagyományörző mivolta jelölte ki a közösségben, személyét egyszerre csak az őslakos-idegen dimenzióban elfoglalt előnytelen pozíciója szerint, gyűttmentként ítélték meg. A sértés jelentőségét a kirekesztéssel való fenyegetés adta meg. Ilyen esetek azonban ritkán, indulatos pillanatokban fordulnak elő; a régi rend percekben belül helyreáll. Ezt a fiút a veszekedés után is többször láttuk együtt inni, dolgozni az őslakosokkal.

Az *identitásról*, azaz arról, hogy ki hová sorolja be *saját magát* - tehát nem hogy miként definiálják őt *mások*¹¹⁶ -, hogy hogyan tekint önmagára, már többször szó esett: láthattuk, hogy a hagyományörzők egy nagyobb egység részeként, a modernnek pedig individuumokként határozzák meg magukat: A hagyományörzők önazonosságának alapja a család, illetve a tágabb közösség.¹¹⁷ Ez a „kollektív lét” az egyénhez „alternatívákat és személyes döntéseket nem ismerő, vagyis nem választható identitásprogramokat rendel hozzá”.¹¹⁸ Ez annyit jelent, hogy minden életkornak megvan a kidolgozott szabályrendje, szereprendszere, amelybe az egyén - anélkül hogy más alternatívák után nézne - belesimul,¹¹⁹ és amely új, szokatlan szituációkban is stabil marad (gondoljunk például arra az asszonyra, aki a nyaraláson is „nagy-mamaként” és nem „turistaként” vesz részt). Az újítkra ezzel szemben „széttöredezett szubjektum” jellemző, amely „nem egyetlen, hanem több, néha ellentmondásos és határozatlan identitásból áll össze”.¹²⁰ (Például Báthor Eszter, aki városi, de falusi is; modern, mégis a gyökerek híve; független nő és édesanya stb.) A posztmodern szubjektum „nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással. Az identitás «mozgatható ünnep» lesz: aszerint formálódik és alakul, ahogyan a minket körülvevő kulturális rendszerek reprezentálnak és megszólítanak bennünket”.¹²¹ Hall-lal e kérdésekben nem mindenben értünk egyet: abban igaza van, hogy mivel az újítk individualisták, az identitásaikat „tetszés szerint” változtatják, azzal azonban, hogy választásaikat a körülöttük levő kultúra jelentősen meghatározza, vitatkoznánk. Szerintünk inkább arról a kultúráról lehet itt szó, amit „körülvevőként” elismernek (például a Gyepübe települt megyehelyiek szívesebben mérik magukat a város, mint új lakóhelyük közösségéhez). Azoknak, akik a tradicionalista-újító dimenzióban köztes helyet foglalnak el, önmeghatározása is a közösségi és az egyéni között ingadozik. „Sokat dolgozom a gyerekeimért, főzök-mosok a férjemre, szeretem őket, de ennyi kikapcsolódást, másra figyelmet megengedhetek magamnak. Érdekel, ami itt történik, szívesen vagyok itt” - nyilatkozta az őslakos, asszonykörös Régi Ivett.

¹¹⁶ Itt tehát nem értünk egyet Cohennel, aki az identitást olyan képnek tekinti, melyet „mások látnak valakiről, vagy amelyet valaki láttatni szeretne magáról”. (Cohen, 1997.) A továbbiakban látni fogjuk, hogy e két kép sok esetben nem fed egymást.

¹¹⁷ Vö. Jávör, 1989

¹¹⁸ Pataki, 1989

¹¹⁹ Kapitány, 1983 alapján

¹²⁰ Hall, 1997

¹²¹ u.o.

Az identitást, amennyiben szociális termék,¹²² az ember közösségben elfoglalt helye alakítja. A gyepüiek jó része tisztában van azzal, hogy melyik törzshöz tartozik, tudja, melyik csoport mentén definiálja önmagát. Pontatlan percepció természetesen előfordul: emlékezzünk vissza például Tilda nénire vagy a svájciakra, akik úgy vélik, a faluközösség teljes jogú, befogadott tagjai, pedig a hátuk mögött kinevetik, kibeszélik őket, vagy Újfalusynére, aki prototipikus modern nőnek érzi magát, az igazán modern, nagyvárosi Pesthy Miklósék mégis tudathasadásosként emlegetik. Ezekben az esetekben a percepció torzítása motivált: az énkép védelmét szolgálja a fenyegető közösségi információkkal szemben. A továbbiakban azokat a személyeket vesszük szemügyre, akik önmeghatározásában - és mások általi meghatározásában is - a státusz és a hatalom jelentős szerepet játszik. Megvizsgáljuk, változott-e a hatalom jelentése és jelentősége az idők folyamán, illetve hogy kik a vezető posztot betöltők és mik a céljaik.

¹²² Pataki szerint az identitás, „a társadalmi azonosságtudat jelenségeköre a maga legáltalánosabb alakjában az egyén és a társadalom közötti viszony pszichikus közvetítésére vonatkozó tények egy jelentős csoportját foglalja magában”. Erikson hangsúlyozza továbbá, hogy az identitás-alakítás folyamatában a szülői előképek, társadalmi tapasztalatok *kulturális feldolgozása* jelentős, mivel az egyén *a társadalmi környezet kulturális mintáiból* merítve alkotja meg önmagát (Sárkány, 1989 alapján).

5. A hatalom képviselői

Ebben a fejezetben a státusszal és hatalommal rendelkezőkről lesz szó. Mivel célunk első-sorban a gyepüi közösség - közösségek - bemutatása, arra keressük a választ, hogy a faluban élő „törzsek” elkülöníthetőek-e abból a szempontból, hogy kit tekintenek „felettük állónak”, vezetőnek, példaképnek, kire hallgatnak, kinek a javaslatait fogadják el. Elemzésünk, bár lát-szólag a hatalmi stratégiákra koncentrál, a gyepüi csoportok értékrendszereinek *heterogeni-tását* kívánja alátámasztani. A státusszal rendelkezők bemutatásakor főként azoknak az embereknek a céljaira és világképére vagyunk kíváncsiak, akik a vezetőket státusszal és hatalommal ruházzák fel. Azáltal, hogy egy közösség önmaga felett állóként ismer el bizonyos személyeket, feltételezhetjük, hogy az ezek által képviselt tulajdonságok, értékek az adott embercsoport egyfajta ideálját testesítik meg.

A továbbiakban a tekintélyfigurák négy lehetséges típusát mutatjuk be: egy betelepülő hagyományörzőt, egy betelepülő-nyaraló modernet, egy őslakos hagyományörzőt és egy őslakos modernet. Ötödikként szót ejtünk majd valakiről, aki a hatalom és a befolyás meg-szerzése érdekében a fenti típusok előnyös tulajdonságait, stratégiáit igyekszik kombinálni.

5.1. Betelepülő és hagyományörző: a tanító

A fentiekben szándékosan nem definiáltuk a hatalom, a befolyás és a státusz fogalmait: látni fogjuk, hogy ezek mind a négy esetben másra vonatkoznak, sőt, voltaképp ezek az eltérő meghatározások jelentik a különbséget a hatalmi típusok között. A tanító tekintélye, befolyása más, mint a budapesti vállalkozóé, a polgármesterjelöltek stratégiái pedig más-más jelentést nyernek attól függően, hogy melyik „törzs” olvassa-hallgatja a választási programot.

Nem véletlenül kezdjük elemzésünket a gyepüi tanítóval. Az a fajta tekintélytípus, amit munkássága alatt képviselt - és az őslakos tradicionalisták szemében a mai napig képvisel - alighanem már nem létezik (ennek Mécs Ferenc az utolsó élő „oszlopa”, legalábbis Gyepüben). A tanító úr magatartásának vizsgálatával nyomon követhetjük a hatalom mintáza-tának - s ezáltal a gyepüi értékrendnek - az időbeli változásait, különösen, ha összehasonlítjuk a következő alfejezetben bemutatásra kerülő Fonák Tamás vállalkozó céljaival és eszközeivel.

Mécs Ferenc a '40-es évek végén költözött Gyepübe: az összevont felső osztályt tanította, felesége pedig az alsót. „Mindenkit ismerek itt. 75 éves vagyok, a legtöbb családban három generációt is tanítottam. Szerettem az összevont iskolát, nagyon családias volt a légkör”. Az otthonosság megteremtéséhez valószínűleg hozzájárult az is, hogy a Mécs család az iskola épületében lakott. Hogy pontos képet alkothassunk a tanító gyepüi tevékenységéről, először is a vele készített interjúból idézünk részleteket:

„Körülbelül két év alatt, igen gyorsan befogadtak, ahhoz képest, hogy a gyepüiek zárkóztak. Nem szégyelltem előre köszönni senkinek, mindenkivel megálltam beszélgetni is. A gyere-keink együtt játszottak a gyepüi gyerekekkel, nem úgy, mint a csobonki, várszeghelyi és pánci tanítók gyerekei, akiknek megtiltották, hogy szóba álljanak falusiakkal. (...) Igyekeztem szem előtt tartani a falu érdekeit. Volt, hogy reggel négykor bezörgettek a szülők, hogy a gyerek nem tud iskolába jönni, hát dolgozni kell. Én soha nem jelentettem fel azokat, akik nem jöttek a tavaszi és az őszi munkák idején, tudtam, hogy a téli szezonban kell hajtani. Sokszor este hatig korrepetáltunk a feleségemmel, de nem is bukott meg nálunk senki. Mindig mentem családlátogatásra is, ott a szülők előtt olvastattam a gyerekekkel, hadd lássák otthon, mit tanult, mennyit fejlődött. (...) Az apácák azelőtt szerveztek leánykört, darabokat csináltak. Amikor elüldözték őket innen, a feleségemmel csináltunk színjátszókört, műsorokat adtunk elő a

felsősökkel, verseket szavaltattunk az alsósokkal. Még a művésznő is sírva fakadt anyák napján, azt mondta, ő sohase gondolta volna, hogy a lánya szavalni fog. (...) Jól értettem a szereléshez, az egész falu hozzám hordta a biciklit javíttatni. Kocsim is nekem volt először Gyepüben, soroslán nyertem. Akkor még nem volt autószerelő, mindent meg kellett tanulnom. Utána akinek kocsija lett, az hozta hozzám szerelni. (...) Akkor még senkinek nem volt tévéje, mozit szerveztünk a villában, idejárt a falu. A '80-as években lett már annyi tévé, hogy be kellett szüntetni". Ezenkívül volt ő kinevezett tűzoltóparancsnok, tanácstag (amikor Várszeghelyen, az akkori körzetközpontban nem akarták jelölni, a gypüiek odautaztak és „addig verték az asztalt”, amíg nem hívták be, hogy vállalja el a posztot); jelenleg a gypüi Alapítvány tagja - a tudta nélkül választotta be a falu -, illetve könyvtáros - fizetség nélkül. „Az én feladatomban nemcsak a tanítás volt, hanem sokszor a békítés, az emberek nevelése is. Volt, hogy eljött hozzám egy fiatalasszony - tanítottam őt is, meg az urát is - hogy elhagyta a férje. Megyehelyre ment egy másik nőhöz. Akkor kocsiba ültünk, át Megyehelyre és visszahoztuk az embert a családjához”. A beszélgetésből vett idézetek alapján a továbbiakban arra keressük a választ, hogy mi képezi a tanító tekintélyének alapját, van-e befolyása a falu életére, s ha igen, mit jelent ez a fajta hatalom.

Mécs Ferenc tekintélye részben a „tanult ember” az „értelmiségi” szerepkörből fakad. A diploma azonban - amint azt a korábbi fejezetek alapján láthattuk - az őslakos tradicionalisták körében nemhogy a népszerűséghez, de sokszor még a megbecsültséghez sem elég: a műveltséggel *dicsekvők* kezében a papír az elfogadás akadályává válik. Elmondhatjuk, hogy a gypüi emberek azt tisztelik, „aki tanult ember léte olyan, mint ők”, aki nem fennhéjázik, akinek a kezében a tudás eszköz, mégpedig nem a magamutogatás, hanem az emberek szolgálatának eszköze. (Emlékezzünk vissza a mindenkinek-mindent megjavító Rónai Gyuri bácsira, aki részben annak köszönheti a faluközösségben betöltött pozícióját, hogy senkinek sem szólt arról, hogy technikus minősítéssel rendelkezik.) A tradicionalisták tekintélyfigurája a *közvetítő*, a *tolmács*, két világ polgára: képes a falusiak nyelvén beszélni, megérteni a problémákat, ugyanakkor képes mindezt magasabb fórumokon (tanácsháza, önkormányzat stb.) képviselni. S emellett, hogy „a falut viszi a városba”, a városban megszerzett tudást - iskolai tudás, műszaki ismeretek - a falusiak számára is érthetővé és elérhetővé teszi.

A tanító úr közvetítő szerepéhez a diploma mellett hozzájárult a tradicionalista életmód is. Noha Megyehelyről költözött Gyepübe, nagy kertje van, ahol haszonnövényeket termeszt, szinte sohasem pihen, mindig dolgozik - pedig nyugdíjas -, a Penny Marketben vásárol, a kutyája maradékot és tápot eszik, és így tovább. Kiválóan beilleszkedett a munkakapcsolatok rejtett hálózatába is: „A '60-as évek végén kezdtünk el építkezni a Villa mellett (a fő utcán!), ott segített az egész falu. Pénzt senki sem kért”. Persze a javításokért és a korrepetálásért Mécs úr sem fogadott el soha egy fillért sem. A fia egy őslakos lányt vett feleségül, egyébként pedig igen népszerű böllér Gyepüben.¹²³ Láthatjuk, hogy egyfelől a tanító olyan, mint bárki

¹²³ A tanító befogadásának forgatókönyve valószínűleg - bár erről pontos adatunk nincs - egy erdélyi faluba költözött román férfi esetéhez hasonlítható. Mind Erdélyben, mind Gyepüben a helyiek és az idegenek között olyan viszony jött létre, amely számos találkozási helyzet kialakulását eredményezte (részben az erdész- illetve a tanítószerp miatt). Mindkét „gyüttment” megpróbálkozott az alkalmazkodással, s ezeket a kísérleteket az őslakos közösség nemcsak szívesen fogadta, hanem vissza is igazolta (ugyanis mind az erdészre, mind a tanítóra *szükség* volt). A kívülállók adaptációs igyekezetét oly módon stimulálták, hogy ami a falu világában *átlagos* tulajdonságnak számított (pl. Mécs *tradicionalista* életmódja), azt az idegen esetében *pozitívként* könyvelték el. A „hibákat” csak maguk között tárgyalták meg, a „kívülálló” előtt soha. Ezáltal az erdész, és - feltehetőleg - a tanító is szimbolikusan „bekebeleződött” (Bíró-Bodó, 1996).

más, másfelől pedig „csodákra” képes (elszökött férjet visz haza stb.). Tekintélye alighanem az értelmiségi pozíció, a „gyűttmentség” és a gyepüi életmód tökéletes elsajátítása közötti diszkrépancia sikeres leküzdésén alapul.

Mécs Ferenc tekintélyéből fakadó hatalmának lényege, hogy nem a saját akaratát kényszeríti a többiekre, hanem kiváló érzékkel kitapintja a közösségben zajló folyamatokat, és ezeket igyekszik koordinálni. Nem közösséget épít, csak felszínre hozza a meglévőt: nem csoportokat szervez, hanem programot a csoportoknak (lásd pl. a mozi beindítása: tudta, mire volna igény a faluban, mi az, ami mindenféle erőszakos propaganda nélkül egy helyre hozza össze az embereket). Nem *sohasemvolt* hagyományokat teremt, hanem sikeresen épít a háború és a szocializmus által megtépázott, megszakított közösségi formákra, amelyeknek az emléke még eleven, ám nincs senki, aki tekintélyével és tenni akarással helyreállíthatná a múltban sikeresen működő „intézményeket”. (Érdemes ebből a szempontból az apácák által elindított színökört folytató Mécs-féle színjátszó csoportot - amire Boltos Erzsitől kezdve sok asszony szívesen emlékszik vissza, mint olyasvalamire, aminek „volt értelme, mert nemcsak a kibeszélés ment” - a GYELAK-kal összevetni.) Mécs úr „tanítóságából” és az életformájából adódó hatalma sohasem öncélú: arra használja fel, hogy a faluközösség - és nem az ún. falu, mint élettér (lásd később Fonák Tamás kapcsán) - érdekeit szolgálja. Mindezt nálunk sokkal szebben fogalmazta meg Suszter Misi: „Lehet, hogy röhejesen hangzik, de régen a tanító *lámpás* volt a faluban. Máshoz nemigen lehetett menni az ügyes-bajos dolgokkal, hát hozzá fordultak mindennel. Nagyon jó tanár volt. Akkor Gyepüből sokan mentek főiskolára, egyetemre. Mióta Várszeghelyen van az iskola, csak a szakmunkásképzőbe jutnak el. A tanítóéknak nagy tekintélye volt. Jól éltek a feleségével és mindig segítettek az embereknek”.

A vezetőnek ez a típusa, aki nemcsak a közösségi ügyekkel, hanem a szerelmi bánattól kezdve a rossz bicikliig mindenféle személyes dologgal is foglalkozott, úgy tűnik, megszűnt. A betelepülő ex-svájci házaspár valószínűleg erre a fajta „többfunkciós atya”-szerepre pályázik, ám Mécs Ferencel ellentétben sem a pozíciójuk, sem a szakértelmük, sem a tekintélyük nincs meg hozzá: mivel életmódjuk olyannyira különbözik a gyepüiekétől, nem lettek a közösség teljes jogú tagjai, nem érthetik az embereket, így nem válhatnak közvetítőkké sem. Ahelyett, hogy Nelliék befolyásolnák a falusiakat, inkább azok használják ki őket. (Így egyfajta kölcsönösen félremagyarázott hatalmi játszma alakul ki.) Mécs úrra a későbbiekben még visszatérünk, amikor befolyását a hatalom jelenlegi képviselőinek hatásaival, magatartásával hasonlítjuk össze.

5.2. „Betelepülő” és modern: a budapesti vállalkozó

Ha ebben a fejezetben egy sort sem írnánk Fonák Tamás vállalkozó gyepüi „munkásságáról”, hanem kizárólag a névjegykártyáját elemeznénk, már az is sokat elárulna a hatalom ‘90-es évekbeli jellegéről. A lapocska az esküvői meghívókhoz hasonlóan kihajtható, egy oldalon ugyanis nem férne el a sok cím - tiszteletbeli elnökségek, tagságok - felsorolása mellett az öthat telefonszám. Ami minket a kártyáról érdekel, az a vállalkozó neve alatt vastagon kiemelt „főfoglalkozás”: *tulajdonos*. A „tulajdonosi szemlélet” lesz az egyik kulcs a Fonák-jelenség megfejtéséhez. Hogy mi itt a rejtvény? A névjegykártyáról nem derül ki, hogy *minek* a tulajdonosa Fonák úr. Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy mit birtokol Fonák Tamás, mi az, amiről azt gondolja, hogy az övé, és mit gondolnak erről az egyes gyepüi „törzsek”.

Fonák Tamás már 1979-ben telket vásárolt a faluban: „Mindenképpen a nyugati határ közelében akartam lenni, itt láttam jó üzleti lehetőségeket”. Háza felépítésénél sok falusi dolgozott, de - amint ez egy korábbi idézetből is kiderül - már nem alkalmaz gyepüieket, mert

nála „valódi, kemény munka” folyik. A Fonák-ház elhelyezkedése szépen ábrázolja tulajdonosa közösségben elfoglalt - vagy inkább elfoglalni kívánt - helyzetét. A bejárat már a fő utcán elkezdődik, egy virágokkal díszített lépcsősor vezet át egy másik utcába, ahol még szintén laknak őslakosok. Maga az épület innen indulva terjeszkedik egyre magasabbra a hegyoldalon. Látni fogjuk, hogy ennek analógiájára Fonák Tamás szintén fél lábbal a faluközösségben áll - illetve oda próbál bejutni - fél lábbal pedig a gyepüiek felett. (Az előző fejezetben olvashattuk, hogy Mécs Ferenc háza a fő utcán a falu szívében található, nem magasodik senki fölé.) A Fonák-ház voltaképpen „üdülő”: Fonák székhelye a fővárosban van, hetente egyszer-kétszer látogat Gyepübe itteni ügyeit intézni (éppen ezért nem nevezhetjük betelepülőnek, viszont a közügyekben való aktív részvétele miatt nyaralónak sem). A továbbiakban sorra vesszük, hogy személyes birtokán kívül mi minden az övé, illetve mit tett eddigi gyepüi tartózkodása alatt.

A Fenyő étterem Fonák tulajdona, de nem ő vezeti, bérbe adja. A korábbi ABC épületét megvásárolta, gyémántcsiszolót szeretne a helyén berendezni, ami a mai napig sem készült el. Az önkormányzatnak azt javasolta, alkalmazzanak egy profi jogászt, aki a megyeszékhelytől a korábbi gyepüi tulajdonú ingatlanokat (Alkotóház, és a hozzá tartozó villa) visszaigényli. Szalagkorlátokat helyezett el az úttesten, ahol egyszer kisiklott egy busz: „Bepereltek, amiért a Fenyőhöz is tettem szalagkorlátot. Le akarták velem vetetni, de visszaírtam, hogy az már nem az enyém, hanem a falunak adtam ajándékba. (...) Parkolót akartam építtetni a saját költségen, nem engedték, pedig meg lehet nézni, ha itt van egy rendezvény, nem tudnak hová leállni az autók. A Kossuth utcát is le akartam aszfaltoztatni, de arra sem kaptam engedélyt, mert a lakók beleegyezése kell. Azok elvárnák, hogy én csináltassam meg egyedül, tíz forintot sem adnának bele. Rendbe akartam hozatni a polgármesteri hivatalt, mert az alsó szinten szén van, az öregeknek meg fel kell gyalogolni a felső szintre. Be akartam vezetni a gázt, beásni a földbe, hogy ne csúfítsa el a kertet, de azt sem hagyták. Hozattam rózsabokrokat, szétosztottam a faluban, hogy ültessék ki, de az emberek eladták a jó részét. Amikor átalakítottam a polgármesteri hivatal elejét, megsértődtek. Korlátot akartam tetetni a postalépcsőhöz, mert télen nem lehet felmenni, azt sem engedték”. Még hosszan sorolhatnánk azokat a javaslatokat, amelyeket Fonák a „faluk érdekében” vetett fel, és amelyek - véleményünk szerint - inkább *szimbolikus térfoglalási kísérletek*. (Azaz a vállalkozó apránként „jelölné meg” a gyepüi terek jórészét, hogy végül az egész falut - a térrel és az emberekkel együtt - „bekebelezhesse”.¹²⁴ A jelképes kisajátítás legjobb példája a későbbiekben szóba kerülő Fonákfalva-tábla esete.) Az alábbiakban inkább azt próbáljuk megvizsgálni, mi áll az ötletek, a közhasznú befektetések és a jótékonyág hátterében.

„Én mindent megpróbáltam itt, először is *meg akartam tervezni Gyepü arculatát*. A faluban és a polgármesteri hivatal udvarán lehet látni például fűzfákat. Ami elmegy a Tiszaparton, nem biztos, hogy egy hegyi faluba, az alpesi környezetbe is illik. Mondtam, hogy vágassuk ki a fákat, ültetünk helyettük fenyőt, de meg lehet nézni, ma is ott állnak. A környezetet át kell alakítani, hogy ez a kis település illeszkedjen ebbe a völgybe”. Az interjúrészletek alapján nyilvánvaló lehet, hogy Fonák Tamásnak tervei vannak a faluval: szüksége van egy takaros, hangulatos településre, és mindent megtenne annak érdekében, hogy Gyepü azzá váljon, aminek ő elképzelte. Célja elsősorban az idegenforgalomban való részvétel, a turizmus fellendítése. Korábban megvásárolt egy hatalmas területet Gyepü határában, amire egy ún. mintafalut kívánt felépíteni. Ahhoz, hogy a mesterséges település jól működjön, a „valódi”

¹²⁴ Vö. Bíró-Bodó, 1997

Gyepüben is rendnek kell lennie: tisztaságnak, „európai színvonalú infrastruktúrának” és így tovább, csupa olyasminek, amire ő szívesen áldozna, de a hivatalokban „lépten-nyomon keresztbe tesznek” neki, elgáncsolják. Nézzük meg egy kicsit közelebbről, mi is lett volna, illetve mi is lesz a mintafalu!

„A határon túli magyar népművészetet akartam ide, egy helyre összehozni. A családok elsősorban Erdélyből jöttek volna, de lettek volna a Vajdaságból és Szlovákia területéről is. Itt alkottak volna, ezekben a házakban éltek volna, a tárgyaikat pedig az itteni turistáknak adták volna el. Ezt sem engedték felépíteni. Most üdülőkörzet lesz itt: két hetet lehet Gyepüben tölteni, aztán csere. (...) Egy falugyűlésen felkiáltottak az emberek, hogy: még idejönnek a külföldiek! Mondtam, hogy: pontosan! Most már csak azért is, kizárólag külföldieket fogok idehívni. (...) Ezt Amerikában is így csinálják. Terjeszkedni kell”. A település - talán senkit nem lep meg - a Fonákfalva nevet viseli majd.

Az eredeti elképzelés nemcsak Fonák terveiről, hanem a turisták igényeiről is sokat elárul: arról, hogy a kívánságok kielégítéséhez a „valóság” megkettőzésére van szükség. Két párhuzamos realitásnak kell egyidőben működnie ahhoz, hogy minél több látogatót lehessen a térségbe - egy mai magyar faluba - csalni. Először is szükség van egy XXI. századi modern Gyepüre, egy takaros, ugyanakkor áruval, információval kellőképpen ellátott életterre, csupa szívélyes, felvilágosult, a vendégeket készségesen útbaigazító lakossal. Másodszor, meg kell teremteni a település tükörképét, egy olyan (görbe) tükröt, mely a száz évvel korábbi - legalábbis annak gondolt - állapotokat jelenítené meg: egy valójában sohasem volt édeni falut, ahol termelés helyett csupán békés alkotómunka folyik. Érezhetjük, hogy a *népművészet* fogalma ebben az esetben csak annyit jelent, hogy az alkotók egy-egy tájegység motívumkincséből hoznák létre portékáikat. Fonákfalva elképzelése annyiban különbözik az Alkotóháztól, hogy nem csak az áru eladó: turistacsalogató látványosság a munka folyamata, a „határon túli magyar művészek” életmódja is, hiszen ezért kell őket személyesen ideköltöztetni családjaikkal együtt, ahelyett, hogy csak a portékát hoznák Magyarországra. (Vajon rászorította volna-e a mestereket Fonák a „hagyományos” életvitelre is?)

Mivel Fonákfalva ebben az „élő-skanzen”-formában nem valósult meg, nem foglalkozhatunk bővebben az elképzeléssel, hiszen nem tudjuk, hogy meglévő, vagy csak a vállalkozó fejében létező igényeket elégített-e volna ki. Az ötlet mindenesetre alátámasztja eddigi megállapításainkat: azt, hogy a városiak, turisták stb. által elképzelt falusi élet lehasad magáról a létező faluközösségről. Amit Fonák Tamás az „igazi” gyepüiektől elvárna, az az, hogy legyenek „szalonképesek”, ha már a fonóba-táncházba járás és fafaragás helyett tévét néznek, segítsék elő a vendégek illúziójának valóra váltását. Ezzel elérkeztünk Fonák tevékenységének következő állomásához, azaz, hogy hogyan lehetne az embereket a „falujobbítás” ügyéhez megnyerni.

„A szocializmus alatt az itteniek jó része besúgásból, jelentések megírásából, csempészésből, az emberek átszöktetéséből élt, ennek tudható be a gyepüiek mentalitása, ami egyedülálló a megyében. Meg lehet nézni, hogy Várszegen, Megyehelyen jóval nyitottabbak, vállalkozóbbak az emberek, de hát mit lehet várni egy olyan faluban, ahol még a Szent Korona helyét is meghamisítják, mert a Szent Korona nem ott volt, ahol mondják, hanem egy gesztenyefa alatt, elásva. Amióta én idekerültem, érezhető a faluban némi változás: volt már itt néhány haladóbb ember korábban is, csak túlságosan el voltak szigetelve egymástól Ezeket én hoztam össze. A GYELAK három éve létezik, a feleségem az alapító tagok között volt, én pedig támogató vagyok. Ez azt jelzi, hogy történnek itt dolgok, kezd kialakulni a maradiság ellenfeleinek közössége. Nagyon jó például, hogy most már három polgármester-jelölt indult a korábbi egy helyett.”

A későbbiekben még visszatérünk arra, hogy Fonák szerepének egyik összetevője a tanítóétól eltérő értelemben vett *közvetítő-image*: részt vett az asszonykör megalapításában, sőt, sok gyepűinek éppen azért ellenszenves a GYELAK, mert a budapesti vállalkozót sejtik a háttérben. A vállalkozó szellemű kisebbséggel szemben Fonák Tamás a többség megnyerését nem a partneri viszony kiépítésén, hanem a *lekenyerezésen* keresztül kívánta elérni: „Karácsonykor küldött a nyugdíjasoknak egy meghívót az iskolások által rendezett ünnepségre a Fenyő étterembe. Ott aztán mindenki ihatott egyvalamit, amit akart, és kapott egy ajándékcsomagot is. Abban volt egy kiló kristálycukor, teafilter, rizs, dara, meg ilyenek”. - mesélte egy őslakos tradicionalista férfi. - „Szerintem ez nagyon megalázó volt, hát mindenkinek van annyi pénze, hogy ezeket a legszükségesebb árucikkeket megvegye. Adott volna inkább még valamit inni”. Szokott is: ahányszor belép a Fenyő söntésébe, mindig fizet egy kört az embereknek, de viszonzást természetesen nem vár. Egyszer az egész falunak kiosztott családonként egy darab makettet, egy szürkén csillogó, falra akasztható domborművet a készülő Fonákfalváról. Röviden összefoglalva ezek volnának Fonák akciói a falu „rendbehozatalára”, az emberek „szalonképesebbé” tételére és megnyerésére. A továbbiakban megnézzük, milyen összetevőkből épül fel Fonák Tamás „arculata” és - egyesek által elismert, mások által tagadott - tekintélye.

5.2.1. A dúsgazdag befektető

Fonák tekintélyének kétségtől a leghangsúlyosabb összetevője, hogy roppant gazdag: ezzel lakóhelyi hovatartozástól és életmódtól függetlenül mindenki egyetért. Tehetőségét tanúsítja hatalmas, Gyepü fölé magasodó kaputelefonos háza, finom ruhái és ékszerei, havonta változó gépkocsiparkja és így tovább. Úgy tűnik, bármit megvehet és bármit megtehet (lásd a korábbi példákat arról, mi mindent meg tudna ő valósítani Gyepűben a parkolóháztól kezdve az útépítésig - saját költségén). Ha akarja, az egész falut felfogadhatja bér munkára, házépítésre, a lányokat pedig a házvezetési és titkárnői feladatok ellátására. Ha akarja... A pénz mindenhatóságába vetett hit miatt bizonyos csoportok az atyáúristen rangjára emelik, mások a pénzről vallott eltérő nézetek miatt lenézik és megvetik, de erről később. Röviden szólva, gazdagsága a saját akarat érvényesítésének legfontosabb eszköze.

5. 2. 2. A tapasztalt világfi: a szakértő

Fonáknak Amerikát is megjárta befektetőként lesújtó véleménye van Magyarországról, budapesti lakosként pedig a falusiakról: „Itt Magyarországon nem profik az emberek. Meg lehet nézni, hogy Gyepűben is egy olyan ember a polgármester, akinek nincsenek tapasztalatai, aki sohasem utazott. Fogalma sincs az idegenforgalomról, akkor hogy tudna egy ilyen vezetni egy közösséget? Össze lehet hasonlítani a Fertő-tó két partját és az eisenstadti és a fertői kastélyt is! Itthon még a lépcsőre is ki van írva, hogy életveszélyes. Nézze meg az Avar szálló melletti parkot, ahol olyan padok vannak kitéve, hogy felborul a műbeton alap, és a levágott és megfordított gázpalacktető a hamutartó. A kerékpárúton, amit nemrég építettek itt, már traktorok és állatok járnak, senki sem gondozza. (...) Ami itt van, az nem népművészet, hanem egy vicc, pedig én értek a népművészethez, mert a Síp utcában volt boltom, és ott csak zsúrizett áru volt”. Láthatjuk, hogy Fonák az egyetlen, aki sokat tapasztalt üzletemberként tudja, mire van a falunak - egy „nyugaton-van-és-gyönyörű” településnek - szüksége ahhoz, hogy minél több hasznot termeljen. Az, hogy az itt élőknek mire van szüksége - például miért mennek traktorokkal a kerékpárúton, vagy van-e kiépített műút a földekre -, a legkevésbé sem érdekli. Gyepü az ő számára olyan, mint egy természetes közegéből kiragadott népművészeti tárgy: nem összefüggéseiben érdekes, nem az élő, alkotó közösség a fontos, hanem az

eladható látvány és hangulat, amely kizárólag az ő kritikus bölcsessége mellett bontakozhat ki és válhat láthatóvá. Amíg Mécs Ferenc szakértelme a falut, mint közösséget, addig Fonáké a falut, mint árut célozza.

5. 2. 3. A közvetítő

A tanító két világ, a falu és a város, a hagyomány és a modern világ között közvetített: szerepe azért volt nélkülözhetetlen, mert e kétféle valóság csak ritkán, néhány pontban érintkezett - hivatali ügyek, a tévézés szükséglete, autójavítás stb. -, s ezekben az esetekben az emberek szakértő híján magukra maradtak volna a számukra megoldhatatlan feladatokkal. Manapság a tradíció és a modern világ számos ponton érintkezik, s a problémákat mindenki maga oldja meg. Fonák Tamás immár nem két világ között közvetít, hanem az egy világba tartozókat, az azonos értékrend szerint élőket próbálja összekovácsolni. Azokat, akiket még kötne a nagycsalád és a hagyomány, mégis nyitottak az újra, és boldogan vetik alá magukat egy sikeres városi ember tanácsainak és akaratának, illetve azokat a magukra maradt betelepülőket, akik keresnék a közösséget, de túl kevés lehetőséget találtak az együttlétre, a közös tevékenységekre. (A hatalomnak erre a példamutató-közvetítő arculatára Fonáknál jobb példa a GYELAK kapcsán már bemutatott Báthor Eszter. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy az asszonykör ötlete részben Fonák Tamásnéétól származik, s a férj a mai napig támogató tag.) Amellett, hogy Fonák társakként gyűjti maga köré a haladóbb szelleműeket; a tradicionalistákat, mint a kívülállók csoportját is egyégyforrasztja az ajándékosztás gesztusa által. Így aztán két szemben álló közösséget kapunk, akik között a szakadék a vállalkozó színrelépésével tovább mélyült, illetve explicitté vált.

Amíg Mécs Ferenc a faluközösség bizalma következtében nyerte el a lassacskán kialakuló, felépülő közvetítő szerepet - alulról fölfelé, az emberek felől kiindulva -, addig Fonák magát nevezte ki e posztra, s pénzét, „szakértelmét”, ötleteit felhasználva egyenként győzte meg „híveit”. A közvetítés során némiképp a tanítóéhoz hasonlóan felfigyelt bizonyos, a közösségben már meglévő folyamatokra - talajvesztés, útkeresés, a modernizáció vágya stb. -, azonban kizárólag azokra, amik saját érdekeivel egybevágtak. A személyes ügyeket csak akkor vette figyelembe - például az önkormányzati képviselő Újfalusy és felesége utazni vágyását, akiket meghívott Srí Lankára - ha azok egy „magasabb rendű” ügyet, az ő hatalmának növelését szolgálták. (Azaz, meg kellett nyernie bizonyos gyepüi családokat, hogy még több befolyásra tegyen szert.)

5. 2. 4. Az alvilági hatalom

Fonák hatalma részben a félelemkeltésre épül: sokan azért nem mernek nyíltan szembeszállni vele, mert attól tartanak, hogy megütik a bokájukat:

„Maffiózó... Totócsalásból szerezte a pénzét, meg piacai vannak. Nemcsak Pesten, mindenhol az országban. Felépítette a gyémántcsiszolót, de csak azért, hogy tisztára mossa a pénzét, az nem fog beindulni még tíz év múlva sem.”

„A Fonák az ellenségei elől elbújni jön Gyepübe. Egy ilyen kis faluban feltűnik az idegen, mi észrevesszük, ha itt keresik.”

„Biztonsági emberekkel meg testőrökkel járt Gyepüben. Az egész falu rettegett, mert amikor nem fizette ki őket, ezeket a megyehelyi kickboxosokat, akkor azok megfenyegették, leverték a tábláit, meg fel akarták dönteni a kocsiját.”

„Már többször rálöttek a fekete, titokzatos ügyletei miatt, itt Gyepüben is.”

„A Fonák a hetvenes években két évet ült csalás miatt: eltettem az a Népszabadságot, amiben benne van”

(*őslakos tradicionalista férfiak*).

Ezzel szemben az érdekes az, hogy Fonák vesszőparipája a tisztességes üzlet fogalma: „Én ősi kereskedőcsaládból származom, ez itt a családi címer. Az őseim földrészek közötti kereskedelemmel foglalkoztak, ezt jelképezi ez a hajó. Az oroszán az erő és a hatalom szimbóluma, ez a mérleg itt pedig a kettő közötti egyensúlyt jelképezi. (...) Az itteniek a rendezvényeken feketén árulják a bort, a pogácsát és a gesztenyét, ez nem tisztességes. Feketén dolgoznak külföldön, szobákat adnak ki, és semmit nem adóznak, ez így nem tisztességes. Én adózok az országnak eleget, mégis itt semmi!” Nem feladatunk eldönteni, kinek van igaza, keresztapa, vagy ízig-vérig becsületes üzletember-e Fonák Tamás: a lényeg, hogy az őslakos tradicionalisták többsége - és néhány nyaraló-beteleplő nem Fonák-párti - fél tőle, s ezáltal hatalma távolibbá, titokzatosabbá és - támadhatatlansága miatt - még erőteljesebbé válik.

5.2.5. A magányos, sértett hős

„Én már nem rendezek az öregeknek karácsonyi ünnepséget, mert nem érdemlik meg a gyepűiek. Én igenis meg vagyok sértődve! Nem lehet itt csinálni semmit, mert a maradiak nem akarják, hogy legyen itt idegenforgalom, félnek a változástól és ragaszkodnak a hatalomhoz. Nagy az összefogás a polgármestert pártolók között, még a fiatalabb generációkra sem lehet számítani, mert ez egy zárt közösség, zárt, szoros szerkezetű családokkal. Inkább befektetek Amerikában, ott szívesen fogadják a befektetőt!” - fakadt ki Fonák az interjú során. Korábban már olvashattunk egy lajstromot arról, mi mindent szeretett volna ő ide, és nem hagyták. Az ő nézőpontjából: a polgármester és a falusiak ellenségesek vele, pedig ő csak jót akar. Nem sejti, miért nem fogadják el, miért nem bízzák az ő szakértelmére magukat az emberek. Ebből a szempontból Fonák a romantika meg nem értett lázadóját idézi, aki a közösség oltárán kívánja feláldozni magát, de nagyszerűségét csak kevesen ismerik fel. Ezek a kiválasztottak, a „látók” részesülhetnek jótéteményeiből, a többiek pedig akkor fognak „megvilágosodni”, amikor már késő lesz... (Persze ez a folyamatos akadályoztatás a „közös ellenség a közösség kovásza”-elv értelmében megerősíti a modern szelleműek táborát a „maradi marhák”, a falusi hagyományörzők ellen. A „szívességek” visszautasítása a véleménykülönbségeket *harccá* nagyítja, még fontosabbnak tünteti fel, s így nagyobb erőbedobással lehet a „sötétség” ellen küzdeni.)

5.2.6. Összefoglalva: Fonák Tamás, a tulajdonos

Mi a fenti szerepek közös eleme, hová futnak össze a szálak? Véleményünk szerint a névjegykártyáján feltüntetett *tulajdonos* szerepe az, amiből a fent említett „image”-ek levezethetők. Amíg a tradicionalista tanító a közösség „lámpásaként”, szolgájaként, addig a modern Fonák Tamás a tulajdonosaként tekint magára. Itt minden az övé, és minden őérte van: a falu, mint tér számára a kihívás, hogy gazdagságát és birodalmát növelje, a falu, mint emberek csoportja pedig engedelmes(nek vágyott) alattvalók összessége, akik elképzeléseikhez dekorációként szolgálhatnak. (Emlékezzünk vissza a partneri viszonyból induló asszonykörösökre, akiket a turistákat kiszolgáló kürtőskalács-sütés, vagy a fogyatékos gyerekeknek való uzsonnakészítés közben a „kedves falusi” szerep hordozóiként, élő hangulati elemekként is felfoghatunk.)

Fonákon kívül és nélküle - az ő megítélése szerint - nincs élet és tudás: pénze és kapcsolatai révén ő diktál, nevel és szervez. Éppen ezért veszi rossz néven, ha valami nem sikerül; amikor észreveszi, hogy van, amit ajándékokkal sem lehet megvásárolni; amikor beleütközik egy általa elavultnak tartott értékrendbe, ami - bizonyos emberek esetén - a hatalmánál erősebbnek bizonyul. A továbbiakban azt nézzük meg, kik és hogyan fogadták a vállalkozót Gyepűben, kiknek jelentette a Messiást, és kik azok, akikbe „beletörött a bicskája”.

5.2.7. *Fonák Tamás gyepüi „receptiója”*

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Fonák Tamás személyére és „munkásságára” adott reakciók minden eddigi szempontnál jobban diszkriminálnak a gyepüi „törzsek” között. Ha semmi másra nem kérdeztünk volna rá, csak arra, hogy „Mit szól Ön a budapesti vállalkozóhoz?”, illetve „Mi a véleménye Fonákfalváról?”, akkor a kapott válaszok elemzése után ugyanazok a csoportok rajzolódtak volna ki, mint a lakóhelyi származással és az életmóddal kapcsolatos nyilatkozatok alapján. Nézzük meg először az őslakos-idegen dimenziót a Fonákkal kapcsolatos ellentétes vélemények felől!

Tintás lerakatában ülünk, Fonákfalva felől érdeklődünk. Viktor, egy őslakos tradicionalista férfi elmeséli: „A Fonák itt vett egy telket, aztán bement a polgármesteri hivatalba és át akarta kereszteltetni a falut Fonákfalvára!” Egy betelepülő, aki épp csak sört venni ugrott be, közbeszól: „Az nem úgy volt, mert csak a saját telkére akarta kitenni a Fonákfalva táblát, az meg az ő dolga!” Miután elment, Viktor indulatosan folytatta: „Ez az ember csak hét éve van itt, egy „idegenlégiós”. Gyüttment.¹²⁵ Neki aztán olyan mindegy, mi lesz itt, de nekünk, Gyepüieknek számít. Ez akkor lesz Fonákfalva, ha a Fonák minden egyes házat külön megvesz. Még hogy Fonákfalva! Van annak a falunak saját neve!” Mások a kocsmában így vélekedtek a táblaügyről: „Kiteszi majd ide azt a nagy Fonákfalva felíratot, akkor aztán ki fogja észrevenni a Gyepü táblát?” (Az érintett Fonák Tamás így kommentálja - az előző fejezet alapján nem meglepően - az esetet: „Az már pláne az én dolgom, engem aztán nem érdekel, tudom, hogy a gyepüiek attól félnek, hogy nem fog látszani a Gyepü táblájuk, de nem érdekel, az én erdöm, és ott már csak azért is egy óriási Fonákfalva táblát rakok ki!”) Megjegyezzük, Cséfalvay Zoltán¹²⁶ szerint bizonyos emberek egy-egy meghatározott térbeli-települési környezet köré szervezik személyiségüket. Számukra az épített környezet nemcsak határokat, utcákat jelent, hanem az önazonosítás, az identifikáció egyik legfontosabb eszköze. A környezet durva megváltozását, lakóhelyük megsértését - s a Fonákfalva-tábla kirakását annak tekinthetjük, illetve tekintik az őslakosok - *személyes támadásként* fogják fel.

A betelepülők és nyaralók egy része nem sokat foglalkozik a kiírással, egyesek úgy gondolják, ennyi jár neki a pénzéért, mások nevetnek rajta, de nem tekintik őket ért sérelemnek a táblát:

„Negyven év múlva nem lesz itt egy Fonák se, akkor meg minek az a tábla”

(Hans, az osztrák).

¹²⁵ Fonák gyüttmentségét, idegenségét hangsúlyozza a több őslakostól hallható: „egyetlen cigány a faluban.” kijelentés is.

¹²⁶ Cséfalvay, 1990 alapján

„A Fonákfalva elnevezés különösen abszurd, na meg egoista. Szép példája ez annak, ha valakinek van pénze, de nincs hozzá kellő intelligenciája”

(Pesthy Miklós).

Az őslakosnak nemcsak az elnevezés, de Fonákfalva ötlete sem tetszik:

„A Fonák mindenféle idegent akart idehozni, ötven családot, románokat. Az Gyeptüieknek már nemigen születik gyerekük, vagy csak nagyon kevés. Azok itt úgy elszaporodtak volna, hogy túlnőtték volna a falut, aztán csak Fonákfalva lenne itt.”

„Ide akarja hozni a cigányokat, akkor aztán már nem olyan lesz Gyepü, mint azelőtt”

(őslakos tradicionalista asszonyok).

A betelepülők és nyaralók kétféleképp vélekednek Fonákfalváról, attól függően, hogy hogyan értelmezik, illetve hogyan látják a következményeket:

„Én a Fonákfalva mellett állok, mert szerintem az a falunak is jó lenne, elvonná a zajos turistacsoportokat, itt meg megmaradna a csend, a szépség, a nyugalom az ittlakóknak”

(megyehelyi „ősnyaraló”).

„Jó lenne, ha a Fonák elmenne innen. Tele lesz az erdő, a falu turistákkal, mert azt akarja, hogy a környező, látogatottabb településekről összeszedi a külföldieket, és idehozza a mintafaluba. Innen majd gumikerekű kisvonat menne fel a kápolnához, de hát minek, amikor a gyaloglás, a kirándulás a lényeg. Az fog elveszni, amiért idejönnének az emberek, a csend, a nyugalom, főleg, ha a gyémántcsiszoló is elkészül!”

(Pesthy Miklós)

„Attól félek, hogy a Fonák megjelenésével az alvilág is megjelenik itt, a bűnözés is nőhet. Gyepü többet nem lenne nyugodt hely, akkor aztán semmit sem hagyhatnánk elöl a kertben meg az udvaron”

(megyehelyi visszatelepülő.)

Amíg az őslakosok a falu - az élettér és a közösség - elvesztésétől félnek, addig a betelepülők a csend és a nyugalom megszűnésétől. Dolgozatunk elején írtunk arról, hogy a gyeptüi születésűnek a település egésze ad otthont, magáénak érzi a többi házat, az utcákat, az erdőket, sőt a falu jövőjéért is felelős (lásd az őslakos asszony, aki a gyeptüiek kipusztulásától tart). A „gyüttmenteket” ezzel szemben csak az érdekli, hogy ne vesszen el, ami miatt idejöttek: akár megvalósul Fonákfalva, akár nem, őket ne háborgassák zajos turistacsoportok. Mivel otthonuk a saját kerítésüknél, a közösség, amibe tartoznak, pedig a saját családjuknál véget ér, a falu sorsát sem érzik annyira magukénak.

Az őslakosokhoz és a betelepülőkhez hasonlóan a tradicionalisták és modernnek is eltérően reagálnak a vállalkozó gyeptüi megjelenésére. Először nézzük meg a Fonák személyéről szóló kijelentéseket!

„Én személy szerint elviselem, itt a Fenyőben mindenki tegező viszonyban van vele, ha bejön, fizet egy kört, megisszuk. Az a baj vele, hogy azért, mert pénze van, már azt hiszi, rá nem vonatkozik a törvény. Aki pénzhez jut, mást nem is néz”.

„Én nem szeretnék ilyen gazdag lenni, sosincs nyugta a Fonáknak. Nem szeretnék úgy fröccsöt inni, hogy közben két testőr les. Egy ember nem tud két cigarettát elszívni egyszerre, annyit tud meginni, meg megenni úgyis, amennyit bír, akkor meg minek”.

„Ott az a nagy háza, de a feleségével úgyse tudja belakni, a fia meg Amerikába menekült”.

„A Fonák egy komolytalan ember: mindenkit átver. Ha hinni lehetne neki, már itt lenne az ENSZ-palota is, beígért az mindent. Egy csomó ember dolgozott nála minimálbérért, de azt is csak úgy tudták kiszedni belőle, hogy feljelentették. A takarítónőinek sem fizetett, inkább kirúgta őket. Bárkit kérdezhet a Fonákról a környéken, mindenki csak legyinteni fog”

(őslakos és betelepülő tradicionalista férfiak).

„Nagyon aranyos ember, különösen a felesége. Rendszeresen támogatják az asszonykört is. Sokan megszólhatnak minket emiatt, de amit adnak, fogadd el, ha ütnek, szaladj el”

(betelepülő, modern nő - asszonykörös).

„A Fonákékkal nagyon jó barátok vagyunk, együtt járunk nyaralni is. Tündéri az az ember, és rengeteget akar tenni a faluért. Én támogatom a Fonákfalvát, ahol most üdülő lesz”

(Újfalusy Gáborné).

„Nekem semmi kifogásom nincs ellene, mert bármit megcsinálna, ha hagynák”

(megyehelyi ősnymaról).

„Sokat segített az asszonykör beindításánál. Amióta beszállt, gyorsabban mennek a dolgok”

(Báthor Eszter).

Az idézetek alapján láthatjuk, hogy a hagyományörzők a tradicionalista értékrend szellemében utasítják el Fonák Tamást: megisszák, amit kifizet, de sohasem fröccsöznek vele egy asztalnál, nevetnek az odavetett viccein, de tartják a távolságot. Munkakerülőnek nevezik - „maffiózó”, „totócsalásból szerezte a pénzét” stb. - ami a legfőbb ok arra, hogy valakit ne érezzenek „közülük valónak”. Egyesek azért haragszanak rá, mert lenézi a kétkezi munkát, illetve átveri a nála dolgozókat (noha anyagi helyzete lehetővé tenné, hogy kifizesse a munkásait). Közszájon forog Gyepűben néhány történet arról is, milyen keményen bánik Fonák a piacain standot bérlőkkel: ha nem fizetnek, másnap már pakolhatnak. Nem kétséges, hogy kikkel azonosulnak a történetek szereplői közül a tradicionalisták. Fonák vagyonát, hatalmas villáját a legtöbben nem irigylük, sőt, néhányan inkább sajnálják a pénz oltárán feláldozott szabadsága miatt (lásd: mindenhová testőrök kísérik).

A „modernekek” egy része ezzel szemben hálával és tisztelettel fordul Fonák, mint ember felé: szavahihetőnek tartják és elismerik mindazt, amit elért - és persze ami az ő világképük szerint kiemelkedő fontosságú -: a gazdagságot, a szakértelmet, a sikert, a tapasztalatot. Úgy vélik, a falunak szüksége volt és szüksége lesz egy olyan emberre, aki koordinálja - és szponzorálja - az itt zajló változásokat. Mások - elsősorban a betelepülő modern értelmiségiek - úgy vélik, átlátnak Fonák mesterkedésein, és „jótéteményeivel” együtt elutasítják, mint olyasvalakit, aki felborítja a megszokott, nyugodt életet Gyepűben. A továbbiakban a vállalkozó tevékenységével kapcsolatos véleményeket tekintjük át:

„Fonákfalva ötletével az a legnagyobb probléma, hogy a Fonák a temető mellett, a csirkekelletőnél akarja felépíteni, azt viszont nem lehet mondani a kempingezőknek, hogy maradjanak csendben, mert valaki gyászol.”

„Nem tudom, miből élünk meg majd, ha felépül a Fonákfalva. Odamennek majd a turisták, akkor kinek adjuk ki a szobákat.”

„A Fonákfalvába akar telepíteni mindenféle művészeket, azok kábítószerezni fognak... Itt vannak ezek a fiatalok, hát, nem tudom...”

(őslakos és betelepülő tradicionalista férfiak).

„Én a Fonákfalva mellett szavaztam. Ez egy gyönyörű, székelykapukból álló liget lett volna. Eleinte nem tetszett az ötlet, mert úgy gondoltam, nem illik ide az erdélyi kultúra, de a Fonák kiállt a falugyűlésre és elmondta, hogy akkor majd többen fognak idejönni. Turisták... Sajnos ezt nem engedélyezték, most valami üdülőt akar ott építeni”

(betelepülő modern asszony).

„Fel akarta építeni azt a falut, ami az isztambuli bazár mintájára működött volna. Szerintem jó ötlet, más faluban még örülnek is, ha befektet egy vállalkozó”

(Báthor Eszter).

„A Fonákfalva jót fog tenni az idegenforgalomnak, ezt a polgármesternek is be kell látnia, ahelyett, hogy folyton keresztbetesz a Fonáknak. Gyepübe igenis kell az út, a parkoló, mert az utóbbi években nem fejlődünk semmit”

(őslakos modern nő).

Ha a korábbi idézetekre is visszaemlékezünk, láthatjuk, hogy a tradicionalisták elsősorban nem a túl sok idegen jelenlététől, hanem a hagyományos értékrend felbomlásától tartanak: attól, hogy a művészek/cigányok/külföldiek magatartása felborítja majd az itteni törvényeket (pl. viselkedés temetések alkalmával, kábítószerezés stb.) Aki fizet, az diktál, s ez elsősorban a jövő generációkra nézve veszélyes.

A moderneket megosztja Fonákfalva illetve Fonák adományainak kérdése: akinek az asszonykör ötlete is tetszik, mert elsősorban az idegenforgalom fellendülésére számítanak, azok egyetértenek vele, akik viszont a GYELAK-kal sem szimpatizálnak - éppen a zajos turista-csoportok illetve a falu modernizációja, a Teleház stb. iránti ellenszenv miatt - azok Fonákfalvát is kétkedve fogadják. Az előbbi hozzáállás az őslakos és a beházasodó modernekre, az utóbbi pedig a betelepülő értelmiségiekre (pl. Pesthy Miklós, a hegedűművész házaspár stb.) jellemző. A vállalkozó személyére adott reakciók alapján tehát különbséget tehetünk a piaci és az intellektuális szemléletű újítók között (akárcsak Horváth Gergő¹²⁷ a „romantikus anti-moderne” és a „számító vállalkozók között”). Fonák Tamás a modernek többségének követendő példa, a jövőbe vezető út és a fejlődés metaforája, az urbanizációtól megcsömörlött kisebbségnek pedig az a zsákutca, ami elől Gyepübe költöztek.

Összefoglalva az eddigieket: nem Fonák Tamás megjelenése osztotta meg a falut, hanem már korábban létező véleménykülönbségeket és ellentéteket hozott a felszínre. Mindenki oly módon reagált személyére és tetteire, amiképpen értelmezte azokat (s az interpretáció módja az egyes „törzsek” jellegzetessége). Az őslakosoknak Fonák az *idegen hódító*, a feudális jellegű nagyúr, aki kisajátítja életterületüket és a közösség folytonosságát veszélyezteti. A betelepülők és nyaralók - akárhogy vélekedjenek is a vállalkozóról -, elsősorban *saját, közvetlen életterületüket* védelmezik, veszik számításba. A tradicionalisták számára Fonák a *hagyományos*

¹²⁷ Horváth, 2000

értékrend bomlasztója, a példa arra, hogyan nem érdemes élni. A modernnek egy részének *lámpás a maradiság ellen*, másoknak pedig *kíméletlen üzletember*, aki a haszonért tönkretenné mindazt, amit itt felépítettek: a csendes falusi élet illúzióját.

Fonák Tamás a hatalom ezredvégi formájának prototípusa: a magányos és kemény vállalkozóé, aki a háttérből mozgatja a szálalakat, aki pénzéért mindent és mindenkit megvehet, s aki nem tartozik felelősséggel és számadással senkinek. Míg a tanító a közösség *felett* álló emberként is a közösség *alá* rendelte magát, addig a vállalkozó a saját céljai *mögé* sorakoztatna fel mindenkit. A Mécs Ferenc-féle hatalmi típus mára már a múlté: leáldozását, feleslegességét egyértelműen juttatta kifejezésre a negyven év körüli Fonák Tamás egy alapítványi gyűlésen, amikor a 75 esztendő, köztisztviselőként álló tanítót a bemutatkozás után kapásból letegezte.

5.3. Őslakos és hagyományőrző: a polgármester

A betelepülőkkel szemben az őslakosok előnnyel indulnak a hatalomért folyó küzdelemben - legalábbis a többi gyepüi születésű szemében: egyrészt, mivel a faluközösség számít arra, hogy az illető legalább annyira a *sajátjának* érzi a falu sorsát, mint a többi őslakos, nagyobb bizalommal fordulnak felé, mint az idegen felé. (Láthattuk, hogy a tanítónak is két évig tartott, amíg elfogadták, illetve korábban, Tibivel kapcsolatban írtunk arról, hogy a származást a gyepüiek magukban számon tartják, s ha a befogadott „gyüttment” a legkisebb hibát is elköveti, nyomban emlékeztetik „idegenségére”). Másrészt, az őslakos mögött ott áll a nagycsalád, a rokonság, akik gyerekkora óta ismerik és ezért bátran rábízzák magukat, ugyanakkor kontrollálják döntéseit és személyén keresztül a saját akaratukat is érvényesítik. A „polgármesterség”, mint pozíció éppen ezért lehet a gyepüi családok szócsöve, érdekérvényesítésük hatékony eszköze.

1998-ban Őri Győző nyert a polgármester-választáson: 141 szavazatot kapott, míg Szépné, az ellenfele 82-t. (Egyesek szerint Őrit a családja támogatta, de ez önmagában gyenge magyarázat, hiszen Szépné leánykori neve is Őri, azaz a jelöltek unokatestvérek.) A továbbiakban Őri népszerűségének elemeit keressük. Először ismerkedjünk meg a Gyepüi Hírforrásban közzétett választási programjával!

„Tisztelt választópolgárok! Kedves Gyepüiek!

Az 1990. évi Demokratikus választások után másodízben adták meg önök azt a lehetőséget, hogy vezethessem Gyepü Község Önkormányzatát. Köszönet és tisztesség hangján kell szólnom mindazokhoz, akik az elmúlt években bármi módon segítettek munkánkat, a teljesség igénye nélkül a képviselőknek, munkatársaknak, állandó és nem állandó lakosoknak, vállalkozóknak és egyesületeknek, magánembereknek és jó barátoknak megköszönni községünk fejlődése érdekében kifejtett áldozatos munkájukat.

Szeptember 7-én ciklus-záró falugyűlésünkön részletes tájékoztatást adtam az elvégzett munkáról és az előttünk álló feladatokról. 1990-ben több évre összeállított terveket készítettünk. Az évente elképzelt feladatot megvalósítottuk, az ígéreteinket szinte teljes mértékben valóra váltottuk. A következő évek programja függ a hegyaljai községek törekvéseitől is. Községünk töretlen fejlődését csak szavahihető és a községet szerető és érte tenni akaró vezetőkkel lehet elképzelni, a realitás talaján maradván képzelhető el a további folyamatos munka.

Gondolok itt a megkezdett munka befejezésére és a teljes infrastruktúra kiépítésére, Naturpark, utak, közterületek, környezetvédelem, szociális háló kialakítására, euró-komforttá tételére. Kérem Önöket, hogy a községet szem előtt tartó vezetőket válasszanak, akik tovább vihetik a biztos gazdálkodási alapokon nyugvó programot, hogy megvalósíthassuk az önök elképzelését.

Köszönöm a lehetőséget, hogy néhány sorban elmondhattam a jövő elképzeléseit, az önök kezében a döntés joga. Szavazzanak olyan polgármesterre és képviselőkre, akik e programot megvalósíthatják. Megköszönöm a választópolgároknak a nagyszámú ajánló-szelvényt.

Sok sikert kívánok a választásokon. engedjék meg, hogy egy hegyi forrás feliratából idézzek.

«Aki csak jön, iszik vizemből, nem köszöni meg, de felüdül
Ingyen csobogok, másokért fáradok, és mindig egyformán vidám vagyok.
Oly egyszerű így az élet, oly szép.
Csak adni, - csak lenni másokért.»

Tisztelettel: Óri Győző
polgármester jelölt

Óri Győző cikkében nem hivatkozik a szakértelmére (korábban már írtunk arról, hogy talán éppen azért szeretik az emberek, mert közülük valónak érzik, amiért nincs felsőfokú végzettsége). A program szövege mindvégig azt a szerepet próbálja megerősíteni, mely szerint a polgármester *szolgája* a rábízott közösségnek (lásd: köszönetet mond a jóbarátoknak, valamint „szavahihető”, „a közösséget szerető és érte tenni akaró” kifejezések stb.). Óri Győző arculatának ez az eleme - a „csak adni - s lenni másokért” - Mécs Ferencet idézi. Elmondhatjuk, hogy a polgármester a ‘90-es évekbeli megtestesülése annak a hatalmi típusnak, amit a tanító képviselt. Nézzük meg először a közös elemeket!

Óri Győző Mécs Ferenchez hasonlóan az életmód-dimenzió tradicionalista pólusához áll közelebb: „Van földem, rendszeresen dolgozom ott a családommal, állatokat is tartunk. Minden nap korán kelek, hogy a polgármesteri teendők mellett jusson időm a háztájira is. (...) Vallásos vagyok, járok templomba és szervezem az évenként megrendezésre kerülő lékai búcsút. (...) Őrzöm a hagyományokat. Telente az összegyűjtött ágakból kosarat fonok”. Szépnéről úgy gondolja, hogy az idegenforgalomban „*csak pénzt lát*”, ő azonban „*régimódi*” és „*hagyományosan a vendégben vendéget lát*”: a nőket virággal, a férfiakat borral fogadja, ha kell, éjszakára elmegy velük szalonnát sütni. Éppen a hagyományörző, „egyszerű” életmód miatt az emberek többsége - elsősorban az őslakos tradicionalisták - közelebb állónak érzi magához Őrit, mint Szépnét.

A másik, már említett hasonlósági pont Mécs és Óri között, hogy mindketten a falu „alatt-valóiként” tekintenek magukra: elsősorban az emberek érdekeit és nem a saját akaratukat kívánják érvényesíteni. Amíg azonban a tanító személyes ügyeket - biciklijavítás, férj-visszavétel stb. - is elintézett, addig Óri Győző esetében nincs tudomásunk ilyesmiről. Mindez már átvezet a különbségek leírásának és értelmezésének kérdéséhez.

Mécs Ferenc hatalma csak részben származott a faluban betöltött pozíciójából: egy *tanító* legfeljebb tanácsokat adhat, parancsot nem. Azt, hogy hallgattak rá és megbíztak benne, a magatartása és az életmódja alapozta meg. A *polgármester* hatalmi pozíciója bizonyos szempontból erősebb - fontos döntéseket hozhat a *közösség* érdekében - bizonyos szempontból

azonban semmivel sem több, mint egy tanári állás: a személyes ügyeket neki sincs joga elintézni. Úgy tűnik, ez utóbbira nincs is szükség, sőt, meg kell állapítanunk, hogy az egyéni életvitel alapján elnyert *közvetítő szerep* mára értelmét veszítette. A falusiak életébe olyannyira behatolt a város és a modern világ - pl. a gyepüiek jó része a városba jár iskolába, dolgozni, bevásárolni; a média közvetíti számukra a modern világ képét stb. -, hogy mindenki maga mer megbirkózni az előtte álló feladatokkal. (Persze a falu ügyeit a városban előadó „szakemberre” még most is szükség van: „Én az Őri Győzőre szavaztam, mert ha felmegy Pestre, ott már mindenkit ismer, a Szépnének meg két évig tartana, amíg kiépítené ugyanezeket a kapcsolatokat” - mesélte egy őslakos, tradicionalista férfi. Beláthatjuk, hogy ez a fajta közvetítés már nem a személyes élettörténeteket célozza.)

Őri Győző a *tolmács* helyett *megőrző*: a tradicionalisták tőle várják, hogy Gyepü - az elengedhetetlen „fejlődés”, „haladás” mellett is - megmaradjon olyannak, amilyen. Ahhoz, hogy eleget tegyen szerepének, Őri Győzőnek mind életvitelét, mind világgépét tekintve a *közösség prototipikus tagjának* kell lennie: ő a tipikus őslakos tradicionalista, akinek célja egyrészt a régi szokások felelevenítése - pl. a lékai búcsújárás -, másrészt a jelenben megmaradt eleven hagyományok, a tradicionalista életmód konzerválása: „Én egy egyszerű, tisztességes ember vagyok, lokálpatrióta, mindig a közösség érdekeit és nem a saját érvényesülésemet, nem a saját karrieremet tartottam szem előtt” - mondta az interjú során. Megtudhattuk tőle, hogy a GYELAK és Fonák Tamás az *ellenfelei*, akik meg akarják őt semmisíteni, illetve „teljesen át akarják szabni a falu képét. Csak a pénz érdekli őket, a *haszon*, az itt élő *emberekkel* alig törődnének. Az alapítványi pénzt, amit megnyertek, a saját gyerekeik szórakoztatására fordítják. Ott vannak a számítógépek, amikhez a gyepüi ember nem ért, de egyelőre nincs is rá szüksége, ha meg valami papírmunkája van, azt eddig is elintézhette és most is a polgármesteri hivatalban. Ezek nem a faluért tesznek valamit, hanem csak magukért”. A polgármester feladata, hogy megóvja a gyepüieket az „idegen befolyástól”. A rá szavazók többsége el is várja a védelmet:

„Azért szavaztam a Győzőre, mert józan ember, a Szépné meg nagyobb teret adna a Fonáknak.”

„Én az Őrire szavaztam, mert tudom, hogy a Szépné mögött a Fonák áll. Nincs nekem semmi bajom a Szépnével, de nem akarom, hogy Gyepüben egy ilyen Fonák hatalomra kerüljön.”

„Az Őri Győző szemben áll a Fonákkal, nem adja meg neki az engedélyeket, mert úgyis csak pénzmosás lenne itt, meg idejönne a maffia”

(*őslakos tradicionalista férfiak*).

Összefoglalva a fentieket, megállapíthatjuk, hogy amikor Őri Győző a tradíció megőrzésére tesz kísérletet, akkor a vezető hagyományos képéhez is visszanyúl. Sok közös elemet találtunk Mécs Ferenc és a polgármester hatalma, vezetési stílusa között, az eltéréseket pedig azzal indokolhatjuk, hogy napjainkban egy „közösség felett álló” személy eltérő feladatokkal találja szemben magát, mint korábban (ráadásul egy polgármester definíció szerint is „másképp” vezető, mint egy tanító). Őri népszerűségének titka, hogy Gyepüben - egyelőre - többen értenek egyet a hagyományok megtartásával és a józan, mérsékelt „haladással”, mint a terület adottságait kihasználni akaró, siettetett és erőltetett fejlesztéssel.

5.4. Őslakos és modern: a polgármester-jelölt

Az előző fejezetben említettük, hogy Széll Antalné 82 szavazatot ért el az 1998-as polgármester-választáson, ami azt jelenti, hogy a 223 szavazó több, mint egyharmada őt választotta. Támogatói abban bíznak, hogy ez a szám a következő alkalommal emelkedni fog. A továbbiakban Szépné választási programját mutatjuk be és annak gyepüi fogadtatását elemezzük.

„Tisztelt Gyepüiek!

Ez lesz az első olyan önkormányzati választás, melyen Önök több jelölt közül választhatnak. Én is szerepelek ezen a listán. szeretnék Önöknek bemutatkozni és felvázolni, milyen célokért küzdök majd és hogyan, ha megválasztanak.

Szép Antalné vagyok. 1947-ben születtem. Szüleim, nagyszüleim is gyepüiek. 1965 és 1978 között Németországban éltem. Előtte és azóta is Gyepüben, nagyszüleim házában a Rákóczi F. u. 62. szám alatt.

Lányom, Renáta, a Művészeti Szakközépiskola és gimnázium második textilművész, fiam, Dániel, a Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium első, angol szakos tanulója Megyehelyen. Hét közben mindketten az Egyházmegyei Kollégium lakói.

Ipargazdász szakmával és felsőfokú külkereskedelmi végzettséggel rendelkezem. angolul felső fokon, németül anyanyelvi szinten beszélek. Szellemi szabadfoglalkozásban megbízás alapján fordítok, tolmácsolok.

A Gyepüi Lányok-Asszonyok Köre titkáráként az egyesület ügyeit intézem, elsősorban pályázatokat írok.

A Phare Demokrácia mikro-projekt pályázaton közösségi irodánk létrehozására egymillió forintot, a Teleház pályázaton további másfélmillió forintnyi technikai eszközt sikerült a faluközösség számára elnyernem. Ez bizonyíték arra, hogy nem tőke és apparátus kell a pályázati segítséggel lehetővé váló fejlődéshez, mint ahogy azt a jelenlegi önkormányzat hangoztatja, hanem eltökéltség, hozzáértés és nem utolsósorban lakossági összefogás, hiszen e nélkül a mi két pályázatunk sem valósult volna meg.

Ma már nem elég a központi pénzelosztásra számítani. Élni kell azzal a lehetőséggel, hogy jó programokkal pótlólagos pénzügyi forráshoz lehet jutni. A napilapokból értesülhettek arról, hogy értelmes felhasználási szándék hiányában milyen sok pénz marad a pályázati alapokban kiosztatlanul.

Térségünk fejlődésének egyik meghatározója a határközelség, melyre a jövőben egyre fokozottabban szükséges építeni. A határ két oldalán élő emberek hagyományosan jó kapcsolatának újraélesztésére konkrét terveket készítettünk már elő a freimetzli natúrpark (egyben tourinform) irodával. Például háromnyelvű szórólapokon egymás értékeinek népszerűsítése, náluk magyar, nálunk német nyelvtanfolyam, közös kulturális rendezvények, túrák stb.

Fejlődésünk másik meghatározó eleme az üdülőfalujelleg. Az a tudat, hogy mi ilyen csodálatos helyen lakhatunk, arra ösztönözzön bennünket, hogy a községünkre régen jobban jellemző vendégszeretettel fogadjuk az ide látogatókat. Akik pedig Gyepüt választották lakóhelyül, velünk egyenrangú tagjai közösségünknek. Minél többen fogunk össze a falu érdekében, annál jobb életteret teremthetünk mindannyiunk számára.

Az emberekben óriási tartalékok rejlenek, csak szunnyadozik a közösségi szellem, nem halt ki belőlük. Megfelelő ösztönzésre, pozitív szellemre van csak szükség. Egy olyan faluvezetésre, mely nem elutasító és lekezelő, hanem nyitott és fogékony úgy a törzslakosságra, mint az üdültulajdonosok véleménye, igényei iránt, szociálisan érzékenyebb és gondoskodóbb, egyben üzleti szemléletű, ha a feladat úgy kívánja. Egy olyan faluvezetésre, mely nemcsak beszédekben hangoztatja, de a mindennapok gyakorlatában bizonyítja is, hogy betekintést, befolyást enged munkájába. Ne szülessenek döntések azok nélkül, akikre vonatkozik! A legjobb szándékú és képességű polgármester, vagy önkormányzati testület sem tud és főleg nem jogosult azok helyett dönteni, akik bizalmat szavaztak neki.

Szeretnék egy olyan közösség polgármestere lenni, mely ismeri és érvényesíteni tudja, meri jogait, aktívan részt vesz a közügyekben, ellenőrzi és befolyásolja a döntéshozatalt. Ez a lényege annak, amit úgy hívunk, hogy demokrácia. Ez a feltétele egyben annak is, hogy mindannyian szeressünk itt élni.

Engedjék meg, hogy megpróbáljam ilyen szellemben, másként mint eddig.

Adjanak esélyt szavazatukkal nekem, önmaguknak, Gyepűnek!

Tisztelettel: Szép Antalné
polgármesterjelölt

A fentiek alapján könnyen rájöhethetünk, hogy Szépné image-e a *Profi*, a Szakértő (lásd diploma, nyelvvizsgák, pályázatok: csupa az őslakos tradicionalistáktól távol álló fogalom). Ő az, akibe esténként a kocsmába tartva lépten-nyomon belebotlottunk az utcákon. Szürke kiskosztümben, frissen elkészített frizurával járta a falut, hordta a fénymásolt szórólapokat, agitálta az embereket, keltette a jó benyomást (Őri Győző nem „kampányolt”). Szépné programjáról csak annyit mondhatunk el, amennyit korábban a GYELAK-kal kapcsolatban már leírtunk: a cél itt is egy, több nyelven beszélő, gombához-Internethez egyaránt értő, kedves, udvarias emberekkel benépesített, és a világra nyitott falu kiépítése. Gyepű eszerint egyfelől „csodálatos hely”, a harmonikus életvitelhez elengedhetetlen léttér, másfelől pedig áru, eladható életstílus (e kettősséget lásd a szövegben, pl.: „pozitív szellem” és „üzleti szemlélet”).

Szépnét - akárcsak a GYELAK-ot - az őslakos tradicionalisták többsége a hagyományhoz való ragaszkodás nevében utasítja el. Ez egyfelől az erőszakos fejlesztéssel szembeni ellenszenvben fejeződik ki:

„Megnyerte azokat a gépeket, hát istenem. Kérdelem én, hogy mire megyünk vele, hát kinek jó az, ha senki se ért hozzá, akkor inkább csinálta volna meg az utat abból a félmillióból!”

„Meg akarja majd adóztatni a falut, a pénz meg menne a GYELAK-ba.”

„A Szépné, az mindenben csak a pénzt látja, hiába így a falu érdeke, meg úgy a falu érdeke, hogy majd jönnek a turisták, hát eddig is jöttek, eddig is megvoltunk így is!”

Másfelől, a hagyományörzők Szépné személyében a tradicionális női szerep megtagadóját vélik felfedezni (először indult nő a választásokon):

„Én nem szavaztam a Szépnére, de még a rokonsága sem, azért, mert nő. Hát, ha egy gyűlésen három férfi keményebben odaszól neki, egyből elsírja magát.”

„A Őri Győzőnek már van egy csomó barátja Pesten. Ha megy fel, már tegezik. Hogyan tudná a Szépné kiépíteni ezeket a kapcsolatokat? Megmondom én, sehogy, nem vennék komolyan!”

„A Szépnének nem tudja megbocsátani a falu, hogy kisemmizte az előző férjét, a Helmutot. Szerencsétlen itt maradt *rokonság, család nélkül*, mindenki az NDK-ban volt.”

Mindez természetesen a modernnek szemében érték: ők szívesen fogadják a gépeket, a turistákat, a nyelvtanfolyamokat, a reklámot az Interneten stb., a GYELAK pedig büszke arra, hogy egy *őslakos* nő kiáll a függetlenségéért és céljaiért a maradisággal, sőt, saját rokonságával szemben is.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy annak ellenére, hogy nem Szép Antalné nyerte meg a választásokat - azaz nem került tényleges hatalom a kezébe - fontos tekintélyfigura a faluban. A modern asszonyok számára modellként szolgál - akárcsak Báthor Eszter, bár Szépné esetében különösen hangsúlyos, hogy *őslakos gyepűiként GYELAK-tag* - mások pedig, akik egyetértenek célkitűzéseivel, támogatják, illetve tisztelik szakértelme és pályázati sikerei miatt. Az előző fejezetben említettük, hogy sokan azért nem szavaztak Szépnére, mert „a Fonák áll a háta mögött”. Akár így van, akár nem - ezt biztosan nem tudhatjuk, valószínű, hogy mindkét véleményben van némi igazság -, a lényeg, hogy Szépné célkitűzései és elképzelései nagyon hasonlítanak a budapesti vállalkozó Gyepűvel kapcsolatos ötleteihez.

5.5. A hatalom képviselői: összefoglalás

Az előző fejezetekben áttekintettük a hatalom képviselőinek stratégiáit és gyepűi fogadtatásukat. A *hatalom* fogalmát igen tág értelemben használtuk: idesoroltuk a tanító „puha” és életmódjával kiérdemelt *befolyását* - képes volt hatni az emberekre, azok pedig megfogadták a tanácsait, „engedelmeskedtek”, anélkül, hogy behódoltak volna -, Fonák Tamás vagyonton, megfélemlítésen, tudáson illetve az ezekből építkező tekintélyen alapuló *hatalmát* és a *polgármesterséget*, mint a vezető szerepét, illetve e szerep lehetőségét. A hatalom mind a négy ismertetett esetben mást jelentett, más szereppel járt együtt és más-más csoportokat célzott. Célunk, amint azt a fejezet bevezetőjében is említettük, elsősorban az volt, hogy a gyepűiek értékrendjét mutassuk be azáltal, hogy leírjuk, melyik „törzs” kit választ modellként, vezetőként, kitől fogad el tanácsot és kit utasít el. A hatalom képviselőivel kapcsolatos vélemények esetében a tradicionalisták és modernek között élesebb határ húzódik, mint a betelepülők és őslakosok közt. (Mécs és Őri illetve Szépné és Fonák jobban hasonlítanak egymáshoz, mintha a lakóhelyi hovatartozás alapján képeznénk a párokat). A Gyepűben, illetve az „idegenben” születés ténye - akárcsak a közösségbe való beilleszkedéskor - a hatalmi figurák esetén is sztereotípiákat mozgósít, illetve bizonyos lehetőségeket nyújt, de semmire sem predesztinál: aki elismerésre vágyik, annak bizonyítania kell, hogy értékei és érdekei közösek az általa célzott csoportéval.

Lehetséges volna-e valamennyi törzsnek a „kedvében járni”: egyszerre képviselni az őslakosokat, a betelepülőket, a nyaralókat, szem előtt tartani a hagyományörzők és a modernek érdekeit? Nem tudjuk, mindenesetre akadt egy jelentkező, aki megpróbál mindegyik szerepnek megfelelni. Pesthy Miklósról van szó, egy budapesti születésű régi nyaralóvendégről, akinek már a nagyapja is Gyepűbe járt üdülni asztmás gyermekeivel, és aki egy óriási házát épített fel a hegytetőn: „Azt tervezem, hogy ideköltözzöm, mert már elegendem van a pesti életből, a rohangálásból. Nincs időnk semmire. Akkor majd szeretnék *ellavírozgatni* Szépné és Őri

között. A Szépné szakértelmét, nyelvtudását szeretném összebékíteni Győző higgadtságával és népszerűségével.”

Pesthy Miklósnak minden adottsága megvan az „ellavírozgatáshoz”: betelepülő is, meg nem is - egyrészt, mert még budapesti lakos, tehát *nyaraló*, másrészt azonban gyerekkora nyarait Gyepüben töltötte, mindenkit ismer a faluban, együtt járt az emberekkel az erdőbe és a Villába, a tanító mozijába. Bár öltözködése, bevásárlási, nyaralási szokásai, életstílusa és világképe alapján egyértelműen *modernnek* címkéztük, mégis: „Én így élek, az egy dolog. De úgy érzem, itt alkalmazkodni kell, mert falun mások az elvárások. Nem dicsekszünk el, hogy a Marks&Spencernél vesszük a ruháinkat, és amikor három hétig Thaiföldön nyaraltunk, azt mondtuk, hogy Pesten voltunk, csak nem értünk rá eljönni (...) Járunk az Erzsikehez vásárolni, ott sokat meg lehet tudni a faluról. (...) Jóban vagyok az itteniekkel. Nem járunk össze csak úgy, beszélgetni, de ha valakinek valami gondja van, mondjuk használni szeretné a teherautómat, én szívesen segítek”. Azaz, habár Pesthy Miklós nem tradicionalista és nem kapcsolódik be az itteni munkákba, jól ismeri a gyepüi életet és megpróbál alkalmazkodni hozzá. (Fonák Tamással ellentétben, aki az itteni szokásokat formálná a saját szájíze szerint.)

Szépné és Fonák elképzeléseit a turizmusról „erőltetettnek és ellentmondásosnak” tartja, hiszen ha megvalósulna a Fonákfalva, a gumikerekű kisvasút, a mértéktelen reklám, akkor épp a csend és a nyugalom veszne el, amiért érdemes Gyepübe jönni. Ő valami szolidabb megoldásra gondolt, az infrastruktúra fejlesztésére például, vagy a kirándulóösvények jobb kiépítésére. Mindent egybevetve, Pesthy Miklós a *középutat* képviseli: a „gyüttment” és a gyepüi, a modern fejlesztő és a hagyománytisztelő-alkalmazkodó kombinációját. Hogy stratégiája mennyire lesz sikeres, nem tudjuk, itt csupán azt kívántuk bemutatni - és előrevetíteni - hogy él Gyepüben olyan ember is, aki nem egyszerűen a pénz, a profizmus vagy a rokonság segítségével kíván érvényesülni, hanem annak a *tudásnak* a segítségével, amelyet - sokáig kívülállóként - a faluról, a gyepüiek értékrendjéről megszerzett. Ennek felhasználásával próbálja a különböző szerepeket magába olvasztani olymódon, hogy közben a saját életstílusa, a saját világképe se oldódjon fel.

6. Gyepü, a varázshegy: összegzés

Több okból is kézenfekvőnek látszott az analógia terepmunkánk helyszíne és Thomas Mann¹²⁸ Varázshegye között: nemcsak amiatt, mert Gyepüben hegyek vannak és a klíma kiváló a tüdőbetegek gyógyulása szempontjából, hanem azért, mert a hegyaljai falu egyfajta „magyar sűrítményként” is felfogható. Ahogy a svájci tudószanatóriumban a korabeli Európa tudományos és vallásos világmagyarázatai, a különböző életfelfogások és világképek csaptak össze, úgy Gyepüben is nyomon követhettük a régi és új ideológiák, életstílusok egymás mellett élését és ütközését. Tanúi lehettünk például annak a folyamatnak, ahogyan a ma még eleven tradicionalista értékrendszer fokozatosan átadja a helyét a modern-individualista szemléletnek, (lásd: fiatal, őslakos gyepüiek). Ugyanakkor ezzel párhuzamosan megfigyelhettük, hogyan próbálnak egyes városból betelepült polgárok megszabadulni korábbi életstílusuktól és valami „eredeti falusit” megvalósítani - több-kevesebb sikerrel. Találkozhattunk New Age-hívó természetgyógyászokkal, dúsgazdag befektetőkkel, kalácsütő-internetező asszonyokkal, a keresztény jószágesményt az abszurditásig fokozó nyugdíjasokkal, nyomorékon is reggeltől-estig dolgozó gyepüiekkel, és így tovább. Reméljük, dolgozatunknak sikerült értelmes keretbe rendezni a Gyepüben élők - őslakosok és „gyüttmentek” - viselkedését és céljait, és rávilágítani a napjainkban zajló értékrendszerei változásokra illetve a változtatás igényére.

A Varázshegyben a szereplők többsége a főhős, Hans Castorp „lelkéért” harcol: céljuk, hogy megnyerjék a fiatalembert egy-egy általuk képviselt eszmének. Gyepüben hasonló küzdelemnek lehettünk tanúi: mindenkinek megvan a maga magyarázata a településről, a forgatókönyvei a falusi életről - amik különbözőek lehetnek attól függően, hogy az illető saját magára, vagy a többiekre vonatkoztatja-e őket -, s mindannyian meg vannak győződve arról, hogy az ő hozzáállásuk az „igazi” (a tradicionalista őslakosok azért, mert a falu az „övék”, nekik már a dédszüleik is itt éltek, a modernnek pedig a világról való „felvilágosult” tudásuk alapján). Különböző diskurzusok, interpretációk jöttek tehát létre a településsel, illetve az ahhoz méltó életformával kapcsolatban. Foucault¹²⁹ alapján azt is mondhatnánk, hogy a gyepüi hatalmi játszmák *a diskurzusok feletti ellenőrzéssel* kapcsolatosak. (A tradicionalisták személyes léteiről szóló szövegei a GYELAK és a modernnek idilljével, valamint a vállalkozók áruinterpretációival csapnak össze.) Egyetértünk A. Gergely Andrással, aki szerint minden helyi társadalom sokpólusú, mert eltérő lokalitástudatú emberek alkotják.¹³⁰ A kérdésre azonban, hogy kinek sikerül megnyerni a többieket, melyik értelmezés mellé áll a többség és milyen lesz a falu tíz év múlva, nem tudunk választ adni. (Bár arról, hogy a modern-individualista értékrendszer egyre nagyobb teret hódít, ugyanakkor a vissza-a-természethez ideológiának is vannak hívei, már több helyen írtunk. Mindez bizonyos jóslásokra már ad lehetőséget.) Egyelőre úgy tűnik, hogy kisebb-nagyobb súrlódásokkal, de sikerül a „törzseknek” egymás mellett élni. Befejezésképpen arra a kérdésre szeretnénk választ adni, hogy létezik-e egyáltalán bármiféle közösség Gyepüben?

¹²⁸ Vö Mann, 1988

¹²⁹ Bókay, 1997 és Kiss, 1977 alapján

¹³⁰ Id. A. Gergely, 1993

Az előző fejezetekben már bemutattuk, hogy a korábbi, nagycsaládok alkotta falusi közösség felbomlott: sok „idegen” települt Gyepübe (beházasodók), illetve az őslakosok közül sokan költöztek a jobb munkalehetőségek reményében a közeli nagyvárosokba. Az eredeti, rokonságon alapuló faluközösség nyomait felfedezhetjük a jelenlegi, információáramlásra (hírek, pletykák továbbítása a boltban, utcán, autóbuszon) és reciprokn munkakapcsolatokra épülő őslakos, tradicionalista csoportban. Ezt *természetes közösségnek*, *Gemeinschaftnak*¹³¹ tekintettük, mert noha jelenleg már igen távoli vérségi kapcsolatok kötik össze a tagokat - vagy bizonyos esetekben egyáltalán nincs szó rokonságról, pl. Rónai bácsi, Mécs tanító stb. -, mégis, a kölcsönös segítség jelensége a korábbi, együttes rokoni munkákból alakult ki. (Éppen a folytonosság, a korábbi munkaformákhoz és életmódhoz való szerves kapcsolódás, a történetiség miatt nevezzük ezt a fajta közösséget *természetesnek*.)

Ezzel szembeállítva beszélhetünk a - betelepülő, ritkábban őslakos - modernnek *mesterséges közösségeiről* (pl. asszonykör; nyaralók esetében a fafaragók, a természetgyógyászok stb.), amik nem a hagyomány folytatói - annak ellenére sem, hogy látszólag bizonyos tradíciókat *elevenítenek fel*: ezekben az esetekben olyan hagyományról van szó, amelynek nem ők az örökösei, nem a saját, hanem pl. a paraszti, sőt, olykor éppen a távol-keleti stb. szokásokat élesztik újjá -, hanem bizonyos, a tagokban meglévő igények kielégítésére született, szerveződött csoportok. (A GYELAK esetében például a látványos közösség, a modernizáció stb. iránti vágy lehet ilyen csoportszervező erő). Míg a tradicionalisták esetében a munka, addig a modernek esetében a szabadidő értelmes eltöltése legitimálja a csoportot. Megállapíthatjuk, hogy a mesterséges közösségeken kívül a betelepülő moderneknek nem sikerült közös célok és küldetés nélkül szerveződő *baráti csoportokat* kialakítaniuk. (Olyasmire gondolunk itt, mint amit a Gencsapátiba és Lukácsházára települt megyehelyiek megvalósítottak: külön „kasztot” alkotnak e falvakban, összejárnak, partikat szerveznek stb. E csoportok alapja a kölcsönös szimpátia és a közös értékrend. Az efféle *spontán módon*, felhívás és szervezettség nélkül kialakuló társaságok más okból, de éppúgy *természetesnek* nevezhetők, mint a gyepüi tradicionalista közösség.) A gyepüi, az asszonykörtől kívül álló modernek elszigeteltségének oka részben az, hogy kevesen vannak, részben pedig, hogy „városi” értékrendjük mellett a városi szociális kapcsolataikat is megőrizték, ezért meg sem próbálnak nyitni egymás felé. (Megnehezíti a barátkozást az is, hogy a legtöbben eltérő okok miatt költöztek ide: a Gyepüről és a gyepüiekről kialakított képük más és más.) Az újítók inkább Gesellschaft-típusú csoportokba szerveződnek, amelyben az „emberek minden kapcsolat ellenére egymástól elkülönülten élnek”.¹³²

Összefoglalva a közösség kérdését, elmondhatjuk, hogy a faluban megtalálható egy „mag”, amit az őslakos tradicionalisták, illetve a körükbe befogadottak alkotnak. Ezen kívül kialakult, illetve kialakulóban van az asszonykör és szimpatizánsainak csoportja, akiknek előbb-utóbb spontán kapcsolatokat is sikerül kialakítaniuk (nemcsak a GYELAK-hölgyek, de a házaspárok között is, lásd pl. Újfalussyék és Fonákék közös nyaralásai). Megtalálhatóak még a modern kívülállók, akik egyelőre vagy nem találják a helyüket, vagy nem akarnak beilleszkedni, vagy tévesen ítélik meg az emberek között elfoglalt pozíciójukat (pl. a svájci nyugdíjasok).

¹³¹ Tönnies, 1983 alapján

¹³² Tönnies, 1983

A „törzsek” közötti határok terepmunkánk során igen *élesnek* tündek, attól függetlenül, hogy sokan ilyeneket mondtak: „Engem itt mindenki egyaránt elfogad, még az is, akivel nem túl szoros a kapcsolatunk. A szomszédomhoz, aki először furcsának tartott, most rendszeresen átjárunk, ott veszem a gyümölcsöt, a zöldséget. Nagyon kedves ember”. A kijelentés első sorban arra vonatkozik, hogy az itt élők - bizonyos kereteken belül - igyekeznek elfogadni egymást, „kedvesnek lenni” még a szokatlan sajátosságokat mutató idegenhez is, egészen addig, amíg nem érzik fenyegetve saját világukat (lásd pl. a heves őslakos kijelentéseket Fonák és a GYELAK ellen). A szívéllyesség azonban alighanem kevés ahhoz, hogy a szó szoros értelmében vett, *homogén közösségről* beszéljünk: Gyepűben közösségekre, kisebb csoportokra és betelepült, a saját csoportot elhagyott emberekre tagolódó falut találtunk. Ezek a rétegek különböző időben és különböző okokból kerültek egymás mellé, s a köztük lévő párbeszéd egyelőre nem lép túl az egyéni érdekeken - lásd: a „bizalmas falugyűléseket” a svájciaknál - és az udvariassági formulákon.

Létezik-e Gyepű mint *egész*, mint *Gestalt* egyáltalán? Bizonyára igen: mialatt ezeket a mondatokat írjuk, tőlünk pár száz kilométernyire, Nyugat-Magyarországon megtalálható egy ilyen nevű falu, a benne élőkkel együtt. Úgy gondoljuk, azonban - mivel antropológusok volnánk, nem pedig népszámlálók vagy földrajztudósok -, hogy az *egészet* a „fejekben”, és nem a térképeken kell keresnünk. Volt már szó arról, hogy az emberek sokféle diskurzust, s ezek eredményeképp különböző Gyepű-képeket hoztak létre. Ahhoz, hogy a Gestaltot felfedezzük, olyan embereket kellene találnunk, akik átlátják a diskurzusok sokféleségét, s akiknek tudatában - választásuktól függetlenül - valamennyi interpretáció tükröződik. A legtöbb „törzset” kizárhatjuk egy ilyen körből: az újítók többségének aligha van fogalma arról, mit jelent a tradíció, a hagyományörzők pedig nem sejtik, hogy a modernnek az idillt kergetve kerültek a faluba. Sajnos a kérdéssel kapcsolatban nem készítettünk interjúkat, ezért csak találgatni tudunk; úgy véljük, az *őslakos fiatalok* lehetnek azok, akik Gyepűt, mint egészet élik át.

Sahlins szerint amikor egy társadalmat „modern hatások érnek, és amikor néhány embernek lehetősége nyílik arra, hogy alkalmazkodjon például az európai kultúrához, (...) akkor valószínű, hogy fiatalok-öreges szekciókra szakadnak, az idősebbek arra törekednek, hogy fenntartsák a társadalom típusát, a fiatalok viszont az idegen világ új lehetőségeinek megszerzéséért harcolnak”.¹³³ Ők - s így például a gyepűi ifjak is - azonban az öregekkel együtt nőttek fel, ismerik szokásaikat, értékeiket, a településhez és a kultúrához való hozzáállásukat. (Nehéz elképzelni, hogy az irokézfrizurás gyepűi punk fiú, vagy a nagyanyjával a mai napig együtt élő, asszonykörös Régi Ivett - tehát az őslakos, modern tizen- és huszonévesek - ne legyenek tisztában a korábbi generációk világképével.) Ugyanakkor Várszegre, Megyehelyre jártak/járnak iskolába, hat rájuk a város, a televízió, az újságok stb., s kapcsolatba kerülnek a turistákkal, betelepülőkkel is. Képet alkothatnak, illetve tágabb kontextusba rendezhetik a „gyüttmentek” vágyait, igényeit, elképzeléseit. Ők azok, akik mindkét oldalt megértik, mivel éppen a két szembenálló kultúra között, „félúton” foglalnak helyett. Ahhoz viszont, hogy meghatározzuk, mihez kezdenek a későbbiekben „Gestalt-tudásukkal”, kell-e választaniuk, vagy létrehozhatják saját, önálló Gyepű-interpretációjukat, újabb kutatásokra volna szükség.

¹³³ Sahlins, 1973

Felhasznált irodalom

- A. GERGELY András, *A helyi társadalom antropológiai kutatásának lehetőségei*. In Kunszt Mária - Laczkóné Tuka Ágnes szerk. Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira. /VII. Politológus vándorgyűlés/. Pécsi Tudományegyetem, 2001:294-306.
- A. GERGELY András, *Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom*, Scientia Humana, MTA Politikai Tudományok Intézete, Akadémiai Kiadó, Bp., 1993.
- ATKINSON, Rita L., ATKINSON, Richard C., SMITH, Edward E., BEM, Daryl J., *Pszichológia*, Osiris-Századvég Kiadó, Bp., 1995.
- BÁNDI Gábor, FEKETE Mária, *A város születése, A Szombathelyi Savaria Múzeum állandó régészeti kiállításáról*, Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, é.n.
- BAUDRILLARD, Jean, *A tárgyak rendszere*, Gondolat Kiadó, Bp., 1987.
- BAUSINGER, Hermann, *A folklorizmus-kritika bírálatához = Az újrarájzolt nép. Hermann Bausinger válogatott tanulmányai*, szerk. VEREBÉLYI Kincső, ELTE-BTK Folklore Tanszék, Bp., 1982.
- BAUSINGER, Hermann, *Népi kultúra a technika korszakában*, Osiris-Századvég Kiadó, Bp., 1995.
- BERNE, Eric, *Emberi játshmák*, Gondolat Kiadó, Bp., 1987.
- BÓDIS Krisztina, *Posztmodern turizmus = A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Bp., 1998.
- BODÓ Julianna, BÍRÓ A. Zoltán, *Szimbolikus térfoglalási eljárások = Szövegvalóság, írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*, szerk. SZABÓ Márton, Scientia Humana Társulás, Bp., 1997.
- BODÓ Julianna, BÍRÓ A. Zoltán, *Bezárási és bekebelezési technikák interetnikus kapcsolatokban = Egy más mellett élés*, szerk. GAGYI József, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 1996.
- BOGATAJ, Janez, *A falusi turizmus (paraszti turizmus) és a néprajzkutatás = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Osiris-Századvég Kiadó, Bp., 1997.
- BORSÁNYI László, *A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában*, Ethnographia, 1988/1.
- BOUQUET, Mary, *Family, Servants and Visitors: The Farm Household in Nineteenth and Twentieth Century Devon*, Geo Books, Norwich, 1985.
- COHEN, Anthony P., *A kultúra mint identitás egy antropológus szemével = Multikulturalizmus*, szerk. FEISCHMIDT Margit, Osiris Kiadó, Bp., 1997.
- COHEN, Erik, *A turizmus és az idő*, Idegenforgalmi Közlemények, 1988/2.
- CSÉFALVAY Zoltán, *Térképek a fejünkben*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1990.
- DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, Gondolat Kiadó, Bp., 1960.

- FEJŐS Zoltán, *A falusi turizmus - a hagyomány utáni korszak alternatívája?* = *Folklór és tradíció II.*, szerk. NIEDERMÜLLER Péter, MTA NKCS., Bp., 1985.
- FEJŐS Zoltán, *A kultúraörzés és folklorizmus = A folklór fogalma és jelenségei, Folklór, társadalom, művészet 9.*, szerk. ZELNIK József, Bp., é.n.
- FEJŐS Zoltán, *A turizmusról az ökonómián innen és túl = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- FEJŐS Zoltán, „Hordák” és „alternatívok”? = *A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népajzi Múzeum, Bp., 1998.
- FEJŐS Zoltán, *Folklór és turizmus, jegyzetek a kultúraközi kommunikáció egy lehetőségéről = Közelítések, Tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*, szerk. MOHAI Tamás, Debrecen, 1992.
- FREUD, Anna, *Az én és az elhárítómechanizmusok*, Párbeszéd Könyvek, Bp., 1994.
- GEERTZ, Clifford, *Az értelmezés hatalma*, Századvég Kiadó, Bp., 1994.
- GEERTZ, Clifford, *Ott lenni, itt írni*. é.n.
- GERGELYNÉ dr. BENKE Rita, *A turizmus mint a fogadó közösséget formáló tényező?* = LENGYEL Márton, *A turizmus általános elmélete*, Bp., 1992.
- GOFFMAN, Erving, *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*, Gondolat Kiadó, Bp., 1981.
- GREVERUS, Ina Maria, *A „szép idegen” - találkozás vagy klisé = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- HAJDÚ-FARKAS Zoltán, *A csíki kalács: „intézmény és jelkép” = Folklór, társadalom, művészet, 16.*, Közművelődési információs intézet, 1986.
- HALL, Edward T., *Rejtett dimenziók*, Gondolat Kiadó, Bp., 1975.
- HALL, Stewart, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, szerk. FEISCHMIDT Margit, Osiris Kiadó, Bp., 1997.
- HAMVAS Béla, *Scientia Sacra I-II*. Medio Kiadó Kft., Bp., 1995.
- HANKOVSKY Tamás, *Az aranykorgondolatról*, Café Babel, 1996/1.
- HATVANI Gábor, *Megoldás-e a falusi turizmus?* = *A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népajzi Múzeum, Bp., 1998.
- HELMAN, Cecil G., *Kultúra, egészség és betegség*, Melania Kiadó Kft., Bp. é.n.
- HOLLÓS Marida, *Bevezetés a kulturális antropológiába*, Szimbiózis, 1995/5.
- HOPPÁL Mihály, *A mindennapi folklór-tények tipológiája = Folklór és mindennapi élet, Folklór, társadalom, művészet 7.*, szerk. NIEDERMÜLLER Péter, Bp., 1981.
- H. SAS Judit, *A gyermekkel szembeni családi követelmények alakulása és a társadalmi változások*, Szociológia, 1972/2.
- JÁVOR Kata, *A család, a szerepek és az identitás alakulása falun = Az identitás kettős tükrében*, szerk. VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya, NIEDERMÜLLER Péter, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Bp., 1989.
- KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *Beszélő házak*, Kossuth Kiadó, Bp., 2000.
- KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *Értékrendszereink*, Kossuth Kiadó, Bp., 1983.

- KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *Rejtjelek*, Interart-Szororbán, 1993.
- KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *Rejtjelek 2.* Kossuth Kiadó, Bp., 1995.
- KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *Látható és láthatatlan világok az ezred-fordulón*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2000.
- KISS Balázs, *Foucault, White és Bättsch-Kehasie a diskurzusokról = Szövegvalóság, írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*, szerk. SZABÓ Márton, Scientia Humana Társulás, Bp., 1997.
- KÖSTLIN, Konrad, *Utazás, régiók, modernség*, Café Babel, 1996/4.
- KRAMER, Dieter, *A turizmus kultúrtörténeti aspektusai = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- KULCSÁR Zsuzsanna, *Egészségpszichológia*, ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 1998.
- LASCH, Christopher, *Az önimádat társadalma*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1984.
- LIENHARDT, Godfrey, *Amikor a hóhért akasztják*, é.n.
- LINTON, Ralph, *Státus és szerep = Multikulturalizmus*, szerk. FEISCHMIDT Margit, Osiris Kiadó, Bp., 1997.
- LOCONCZI Ágnes, *Ártó-védő társadalom*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1989.
- LOCONCZI Ágnes, *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*, Gondolat Kiadó, Bp., 1977.
- MAC CANNELL, Dean, *The Tourist - A New Theory of the Leisure Class*, Schocken Books, New York, 1976.
- Magyar Néprajz IV., Életmód*, főszerk. BALASSA Iván, Akadémiai Kiadó, Bp., 1997.
- Magyar Néprajz VIII., Társadalom*, főszerk. PALÁDI-KOVÁCS Attila, Akadémiai Kiadó, Bp., 2000.
- MANN, Thomas, *A varázshegy*, Európa Kiadó, Bp., 1988.
- MARÓT Károly, *Survival és revival*, Ethnographia, 1945/1.
- MAYER, Vera, *A ház- és az udvarformák változása Dél-Burgenlandban a XX. században = A Nyugat-Dunántúl népi építésze*, szerk. CSERI Miklós, Szentendre - Szombathely, 1995.
- NASH, Dennison, *A turizmus, mint az antropológia tárgya = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- NIEDERMÜLLER Péter, *A mindennapok folklórja avagy a folklór mindennapjai = Folklór és mindennapi élet, Folklór, társadalom, művészet 7.*, szerk. NIEDERMÜLLER Péter, Bp., 1981.
- NIEDERMÜLLER Péter, *Folklorizmus és társadalomkritika = A folklór fogalma és jelenségei, Folklór, társadalom, művészet 9.*, szerk. ZELNIK József, Bp., é.n.
- HORVÁTH Gergő, *A Káli-medence „vidéke” avagy a „vidék” közgondolkodásbeli átértékelődésének egy példája*, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Bp., 2000.

- PATAKI Ferenc, *Identitás - személyiség - társadalom = Az identitás kettős tükrében*, szerk. VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya, NIEDERMÜLLER Péter, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Bp., 1989.
- PÉTERFY László, CSÓKOS Györgyi, *Népművészeti alkotóműhelyek*, Gödöllő, 1983.
- PIRÓTH István, *Rés a hagyományon: A falusi társadalom szabadidő-felhasználásának problémái = A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Bp., 1998.
- PI-SUNYER, Oriol, *Turisták és turizmus egy tengerparti katalán településen - a helybeliek szemével = Cul/tours*, szerk. FEJŐS Zoltán, Népművelési Intézet, Bp., 1984.
- POZSONYI Ferenc, *Turizmus és népszokások = A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Bp., 1998.
- REDFIELD, Robert, *The Little Community*, The University of Chicago Press, Chicago, 1955.
- SAHLINS, Marshall D., *Vezetés/Társadalmi struktúrák* = SERVICE, E. R., SAHLINS, M. D., WOLF, E. R., *Vadászok, törzsek, parasztok*, Kossuth Kiadó, Bp., 1973.
- SÁRKÁNY Mihály, *Az identitás kutatása az angol és amerikai szociál- és kulturális antropológiában = Az identitás kettős tükrében*, szerk. VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya, NIEDERMÜLLER Péter, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Bp., 1989.
- SCHLEICHER Vera, *Turizmus és regionalizmus = A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Bp., 1998.
- SÍK Endre, *Az „örök” kaláka*, Gondolat Kiadó, Bp., 1988.
- SMITH, Anthony D., *Az „aranykor” és a nemzeti újjáéledés*, Café Babel, 1996/1.
- SONTAG, Susan, *A betegség, mint metafora*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1983.
- TOMSITS Tímea, *Tanya csak egy van, Lányok falun*, Joy, 1999/12.
- TÖNNIES, Ferdinand, *Közösség és Társadalom*, Gondolat Kiadó, Bp., 1983.
- TÓTH Erika, *Idegenek egy avasi magyar faluban = A turizmus mint kulturális rendszer*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Bp., 1998.
- TURNER, Victor, *Liminalitás és communitas = Politikai antropológia*, szerk. ZENTAI Violetta, Osiris Kiadó, Bp. 1997.
- TURNER, Victor, *Átmenetek, határok és a szegénység: a communitas vallási szimbólumai = Multikulturalizmus*, szerk. FEISCHMIDT Margit, Osiris Kiadó, Bp., 1997.
- VAJDA Zsuzsa, *Hogyan vált a vasárnap tilalmas napból munkanappá?*, ELTE BTK K.A. szak, szakdolgozat
- dr. VÁGVÖLGYI András, *Változó elemek a falusi értékrendben = A változó falu*, szerk. KULCSÁR Viktor, Gondolat Kiadó, Bp., 1976.
- + 4db Gyepü községgel foglalkozó helytörténeti munka

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek

- 1). *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /I./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. 300,- Ft (29 oldal)
- 2). *A. Gergely András*: Kisebbségi tér és lokális identitás /II./ ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. 300,- Ft (29 oldal)
- 3/A). *A. Gergely András*: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8. 300,- Ft (28 oldal)
- 3/B). *A. Gergely András*: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6. 350,- Ft (35 oldal)
- 4). *A. Gergely András*: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4. 250,- Ft (24 oldal)
- 5). Szerk.: *A. Gergely András*: Rövid etnoregionális elemzések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2. 450,- Ft (90 oldal)
- 6). *A. Gergely András*: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. 500,- Ft (98 oldal)
- 7). *Szabó Ildikó*: Közősségszerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4. 450,- Ft (45 oldal)
- 8). *A. Gergely András*: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2. 500,- Ft (72 oldal)
- 9). *A. Gergely András*: Tér - szimbólum - politika. Politika a térben, tér a politikában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. 450,- Ft (83 oldal)
- 10). *Boglár Lajos, Papp Richárd, Tarr Dániel, Tóth Bernadett*: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9. 400,- Ft (51 oldal)
- 11). *A. Gergely András*: Kisebbség - etnikum - regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. 500,- Ft (139 oldal)
- 12). *A. Gergely András*: Kisebbség - etnikum - regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5. 500,- Ft (90 oldal)
- 13). *Bindorffer Györgyi*: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. 450,- Ft (75 oldal)
- 14). *Szabó Ildikó, Horváth Ágnes, Marián Béla*: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1. 400,- Ft (40 oldal)
- 15). *A. Gergely András*: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ösiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X. 400,- Ft (43 oldal)
- 16). *Dudich Ákos, Gál Anasztázia, Molnár Eszter, Németh Rita, Pásztor Zoltán*: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8. 450,- Ft (76 oldal)
- 17). *Nemes Nagy József*: Társadalmi tércategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. 550,- Ft (57 oldal)

- 18). *Kormos Éva*: Albánia: az emberélet fordulói. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X. 350,- Ft (44 oldal)
- 19). *Veres Emese-Gyöngyvér*: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8. 450,- Ft (53 oldal)
- 20). *Bódi Ferenc*: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6. 450,- Ft (63 oldal)
- 21). *Horváth B. Ádám, Soltész János*: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4. 400,- Ft (46 oldal)
- 22). *Szabó Levente, Juhász Levente Zsolt, Király Ildikó*: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. 400,- Ft (85 oldal)
- 23). *Utasi Ágnes*: Magyar hazától az amerikai otthonig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5. 450,- Ft (62 oldal)
- 24). *A. Gergely András*: Helyi társadalom - rendszerváltás közben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 80 9. 400,- Ft (53 oldal)
- 25). *Vörös Kinda Klára*: Otthon és itthon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 81 7. 450,- Ft (77 oldal)
- 26). *Hollós Marida*: Pszichológiai antropológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 82 5. 450,- Ft (67 oldal)
- 27). *Demetrovics Zsolt*: Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 83 3. 400,- Ft (71 oldal)
- 28). *Páll Kinga Ágnes*: Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének átértékeléséről. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 84 1. 450,- Ft (84 oldal)
- 29). *Benke József, Bindorffer Györgyi, Bódis Krisztina, Kézdi Nagy Géza, Papp Richárd*: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. 450,- Ft (89 oldal)
- 30). *Laki László*: Periférián - az Alföld közepén. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 86 8. 450,- Ft (79 oldal)
- 31). *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor* szerk.: Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 87 6. 450,- Ft (105 oldal)
- 32). *Albert Réka*: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. 400,- Ft (67 oldal)
- 33). *Papp Richárd*: Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 89 2. 450,- Ft (86 oldal)
- 34). *Heltai Gyöngyi*: Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határaik. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 90 6. 450,- Ft (124 oldal)
- 35). *Szabó Ildikó - Lázár Guy*: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. 400,- Ft (49 oldal)
- 36). *Gordos Ágnes*: Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 92 2. 450,- Ft (100 oldal)
- 37). *Lányi Gusztáv*: Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 13 2. 600,- Ft (151 oldal)

- 38). *Szabó Máté*: Védekező helyi társadalom. Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. 400,- Ft (50 oldal)
- 39). *Barabás Máté*: Községek találkozása: Krisna-völgy Somogyvámoson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 15 9. 400,- Ft (40 oldal)
- 40). *Orosz Anett*: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 29 9. 400,- Ft (55 oldal)
- 41). *Bujdosó Judit*: Határ választ el... /Migrációs tanulmány/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 30 2. 350,- Ft (30 oldal)
- 42). *T.Kiss Tamás*: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 8. 600,- Ft (187 oldal)
- 43). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /I. Államválság/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. 500,- Ft (98 oldal)
- 44). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /II. Régiók/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 37 X. 450,- Ft (75 oldal)
- 45). *A.Gergely András*: Államválság - régiók - civil társadalom I-III. /III. Civil társadalom/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 500,- Ft (90 oldal)
- 46). *Albert Árpád, Benke József, Gulyás Anett, Kovács Monika, Pásztor Zoltán, Sebestény Anikó, Veres Emese-Gyöngyvér*: Másság - idegenség - elmozdulás. Léthelyzetek az otthonosság és a sehollét között. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 61 2. 400,- Ft (57 oldal)
- 47) *Tasi István*: A vaisnavizmus múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 63 9. 400,- Ft (62 oldal).
- 48) *Fejér Balázs*: Az LSD kultusza: egy budapesti kulturális színpad krónikája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 64 7. 600,- Ft (104 oldal)
- 49) *Járosi Katalin*: Identitásproblémák. Új identitás keresése a taszári repülőezred hivatásos állományánál. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 74 4. 400,- Ft (43 oldal)
- 50) *Farkas Attila Márton*: Buddhizmus Magyarországon, avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 0. 800,- Ft (142 oldal).
- 51) *H. Sas Judit*: „Az új apparátus”. Szomorújáték két részben a XXXIII. kerületi, Tó-városi Önkormányzatról (1990-1994). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. 800,- Ft (142 oldal).
- 52) *Fleck Gábor - Virág Tünde*: Egy beás közösség múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 81 7. 600,- Ft (112 oldal).
- 53) *Csanády Márton*: A politikai rendszerváltás társadalomlélektana - avagy szorongások és félelmek a XX. század végi Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 86 8. 450,- Ft (42 oldal).
- 54) *A.Gergely András szerk.*: Filozófiai, történeti és kulturális antropológia. Szöveg és szemelvénygyűjtemény, I/1. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 93 0. 2500,- Ft (261 oldal).
- 55) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, I. Mi a politikai pszichológia? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 89 2. 700,- Ft (52 oldal).
- 56) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, II. Politika testközelben. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 90 6. 800,- Ft (85 oldal).
- 57) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, III. Személyiség és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 02 2. 1000,- Ft (112 oldal).
- 58) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IV. Politikai konfliktusok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 03 0. 1000,- Ft (99 oldal).

- 59) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, V. Politikai választás - politikai kampány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 04 9. 1100.- Ft (118 oldal).
- 60) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VI. Tömeg(lélektan) és politika. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 06 5. 800.- Ft (74 oldal).
- 61) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VII. Politikai kultúra és politikai szocializáció. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 07 3. 1200.- Ft (118 oldal).
- 62) *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor szerk.*: Színház, kocsma, légitársaság. Tanulmányok a kultúra antropológiája köréből. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 08 1. 750.- Ft (75 oldal).
- 63) *Bódi Ferenc*: Forradalom után - reform előtt. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 09 X. 950.- Ft (90 oldal).
- 64) *Fábián Gergely*: Munkanélküliség és munkanélküliek a régióban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 11 1. 500.- Ft (42 oldal).
- 65) *Bódi Ferenc - Fábián Gergely - Giczey Péter*: Még mindig örülten. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 12 X. 500.- Ft (45 oldal).
- 66) *Kapitány Ágnes - Kapitány Gábor szerk.*: Idegen az idegenben. (Kulturális antropológiai tanulmányok). *Szerzők*: Bansar Mohamed, Böszörményi Nagy Katalin, Csige E. Ibolya, Czingel Szilvia, Fülepi Anikó, Hajdú Gabriella, Sipos Zsuzsanna, Szövényi Katalin. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 27 8. 1200.- Ft (109 oldal).
- 67) *Horkai Anita*: Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 15 4. 650.- Ft (61 oldal).
- 68) *Csámpai Ottó*: Magyartanítás Zoboralján: egy szociológiai vizsgálat eredményei. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 18 9. 650.- Ft (61 oldal).
- 69) *Németh Ildikó*: A multikulturális nevelés és gyakorlatainak elmélete - a magyarországi cigányság tükrében. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 24 3. 450.- Ft (43 oldal).
- 70) *Lux Éva*: A vallás kommunikációja, a kommunikáció vallása: a Krisna-vallás. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 31 6. 900.- Ft (94 oldal).
- 71) *Hajnal Virág*: A zentai „foglyok”. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 25 1. 900.- Ft (45 oldal).
- 72) *Mihályfi Márta*: Irányzatok a barcelonai meleg mozgalomban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 30 8. 750.- Ft (70 oldal).
- 73) *Horváth Gergő*: A Káli-medence „vidéke”, avagy a „vidék” közgondolkodásbeli ártértekeldésének egy példája. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 34 0. 600.- Ft (70 oldal).
- 74) *Bódis Krisztina*: „Nemzetek utáni” korszak?: Szulejmán szultán emlékműve Szigetváron... ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 36 7. 600.- Ft (70 oldal).
- 75) *Böszörményi Nagy Katalin*: Az aszkézis mint liminális folyamat a jávai kultúrában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 40 5. 800.- Ft (75 oldal).
- 76) *Kárpáti Ágnes*: Buddhizmus Magyarországon - avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 67 7. 500.- Ft (50 oldal).
- 77) *A.Gergely András*: Létmódok és kimódolt létek /politikai antropológiai tanulmányok/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 41 3. 1200.- Ft (130 oldal).
- 78) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, VIII. Politikai vezetők és arcukatok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 47 2. 1200.- Ft (105 oldal).
- 79) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, IX. Választói magatartás és kampánypszichológia. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 48 0. 1200.- Ft (92 oldal).

- 80) *Lányi Gusztáv szerk.*: Politikai pszichológiai tanulmányok, X. Politikai magatartásformák, szimbólumok és hagyományok. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 50 2. 1500.- Ft (134 oldal)
- 81) *Csanády András*: A Homoród-vidéki falvak gazdasági viszonyairól. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 56 1. 1700.- Ft (179 oldal)
- 82) *Holló Imola Dalma - Komjáthy Zsuzsa szerk.* Jelen lenni és antropológiát írni: a kutatás és a szöveg talányos viszonya. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 70 7. 1800.- Ft (180 oldal)
- 83) *Korbai Hajnal*: Identitáskereső az ír szigeten. Szelidülhet-e a nacionalizmus nemzeti identitássá? ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 59 6. 800.- Ft (74 oldal)
- 84) *A.Gergely András szerk.* „Primitív” kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Politikai antropológiai források/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 71 5. 800.- Ft (74 oldal)
- 85) *Angyal Mónika*: Euro-identitás Belgiumban. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 73 1. 500.- Ft (47 oldal)
- 86) *A.Gergely András*: Tér, idő, határ és átmenet. (Politikai antropológiai esettanulmányok). ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 72 3. 1500.- Ft (148 oldal)
- 87) *Szász Antónia*: Parázs. Az asszimilált magyar zsidóság útkeresése. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 64 2. 1300 Ft (118 oldal)
- 88) *Mund Katalin szerk.*: Átalakuló értékrendszerek. /A XXV. OTDK (2001) díjnyertes szociológiai dolgozatai/. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 65 2. 2400.- Ft (234 oldal)
- 89) *Szakál Gyula - Udvarhelyi Éva Tessza - A. Gergely András szerk.*: Eliték és piaci kultúraváltások. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 76 6 1900.- Ft (185 oldal)
- 90) *Antos Balázs - Fiáth Titanilla*: Határsávok. Az identitás meghatározói egy nyugat-magyarországi faluban: kulturális, tájegységi, közösségi határon lenni sajátlagos helyzet, más az ott élők számára, más a turistáknak és a betelepülő „jöttmenteknek”. Elfogadni, alakítani, követni a szokásjogot, „beavatkozni” vagy alkudozni róla, beágyazódni a helyi társadalomba - olyan hétköznapi kihívások ezek, melyek társadalmi átalakulás, települési szerepváltozás, kulturális és mentális átmenetek idején mindenütt jelen vannak... Ám ahogyan ezt a társadalmi terepen kutató antropológusok nyomon követik, megfigyelik, elbeszélik, az önálló narratívát formál. Egy térség öt településének egyike, mely itt megjelenik... ISSN 1416-8391, ISBN 963 9218 81 2. 1400.- Ft (138 oldal)

A munkafüzetek megrendelhetők:
MTA Politikai Tudományok Intézete
 H - 1399 BP. Pf. 694/115.
 (Szabó Irén. Tel./fax: 224-67-24,
 E-mail: szaboi@mtapti.hu)